

Smart
Alert
Strong
Kind
Brave

Be
Internet
Awesome.▲

Welcome sa kurikulum sa Be Internet Awesome, kini usa ka kolaborasyon kauban sa Google, The Net Safety Collaborative, ug sa Internet Keep Safe Coalition (iKeepSafe.org). Ang mga leksiyon niining kurikulum bahin sa Be Internet Awesome, usa ka programa nga naglangkit sa daghang bahin nga gidisenyo sa pagtudlo sa mga bata sa kahanas nga ilang gikinahanglan aron mahimong luwas ug maalamon online.

Ang mga leksiyon sa programa naghatag ug mga labing praktikal nga paagi sa pagtuldo aron ang mga magtutudlo makatabang sa mga estdyante nga mahimong luwas ug magmalampuson sa kalibutan sa Internet. Kining mga leksiyon gilakipan ug mga pamaagi sa pagdula gamit ang Interland (g.co/Interland), mga dula nga puno kaayo sa mga adventure nga makatabang aron ang pagtuon mahitungod sa digital safety ug citizenship mahimong interaktibo ug makalingaw sama sa Internet.

Ang lima ka sukaranang topiko sa digital citizenship ug safety maoy gikan sa Internet Code of Awesome.

- **Pag-amping sa mga i-share (Be Internet Smart)**
- **Dili magpa-ilad sa peke (Be Internet Alert)**
- **Pagsiguro sa imong mga Sekreto (Be Internet Strong)**
- **Cool nga Magbinuotan (Be Internet Kind)**
- **Isulti kung naay pagduda (Be Internet Brave)"**

Ang mga leksiyon mas haum sa mga bata na naa sai ika-2 hangtod sa ika-6 nga grado, pero ang mga matutudlo sa mga mas dagko o mas bata nga estudyante nakakita ug bili sa patudlo sa kurikulum sa maong mga edad, ilabina na sa mga nag-unang mga bokabularyo, paghisgut sa klase (gamay o dako ng bata), ug ang mga dula. Gi-awhag ka namo sa pagsusi kung unsa ang labing haum alamg sa imong mga estudyante, ang buot ipasabot mahimo nimong humanon ang kurikulum gikan sa sinugdanan hangtod katapusan o tingali dugang pa nga maghisgut ug lawom nga pamaagi ang usa o duha ka partikular nga leksiyon binase sa kahinungdanun niini sa imong klase.

Naghimo ang International Society of Technology in Education (ISTE) ug usa ka independiyente nga pag-audit sa Be Internet Awesome, ug base sa resulta sa maong pag-audit, ang programa sa Be Internet Awesome makatabang nga maandam ang mga estudyante arom makapasa sa 2019 ISTE Standards for Student. Ug tungod niini, gihatagan sa ISTE ang Be Internet Awesome ug Seal of Alignment for Readiness.

Ang kurikulum sa Be Internet Awesome ug ang mga dula sa Interland mao pipila lamang sa mga source nga mahimong gamiton sa pamilya ug magtutudlo sa pagdasig nga magpakita ug maayong pamatasan online. Alang sa dugang mga resource para sa mga magtutudlo ug pamilya nga gikan sa Google, sama sa mga buluhaton nga ready-to teach Pear Deck Slide, mga video sa pagtudlo alang sa mga magtutudlo, mga materyales nga mahimong i-download, ug mga giya ug mga tip alang sa pamilya, bisitaha ang g.co/BeInternetAwesome.

Talaan sa mga Sulod

Giya sa Magtutudlo 4	4
Resource 1: Template alang sa email/sulat sa pagpaila sa ginikanan	
Resource 2: Kanunay nga gipangutana	
Leksiyon 01: Pag-amping sa mga i-share 8	8
Buluhaton 1: Kanus-a nga dili i-share	
Buluhaton 2: Kang kinsa man kini nga profile?	
Buluhaton 3: Unsa ang pagtan-aw sa uban kanato	
Buluhaton 4: Pagpabilin niini nga pribado	
Buluhaton 5: Dili na mao ang akong buot ipasabot!	
Buluhaton 6: Matuon sa pag-frame	
Buluhaton 7: Interland : Mindful Mountain	
Leksiyon 02: Dili magpa-ilad sa peke 28	28
Buluhaton 1: Dili magpataga sa phishing	
Buluhaton 2: Kinsa ka ba gyud?	
Buluhaton 3: Mahitungod sa mga bots	
Buluhaton 4: Tinuod ba gyud to?	
Buluhaton 5: Pag-ila sa sayop nga impormasyon online	
Buluhaton 6: Interland: Reality River	
Leksiyon 03: Pagsiguro sa imong mga Sekreto 58	58
Buluhaton 1: Unsaon paghimo ug maayo ug kusgan nga password	
Buluhaton 2: Itago para lang sa kaugalingon	
Buluhaton 3: Tower of Treasure	
Leksiyon 04: Cool nga Magbinuotan 66	66
Buluhaton 1: Gikan sa bystanders mahimong upstanders	
Buluhaton 2: Mga kapilian sa upstander	
Buluhaton 3: ...pero isulti kini sa maayo nga paagi!	
Buluhaton 4: Pagbantay sa tono sa imong sinultihan	
Buluhaton 5: Buhaton ug dili lang kutob sa estorya	
Buluhaton 6: Sa unsang paagi mausab sa mga pulong ang kahulugan sa larawan	
Buluhaton 7: Interland: Kind Kingdom	
Leksiyon 5: Isulti kung naay pagduda 86	86
Buluhaton 1: Kanus-a mangayo ug tabang?	
Buluhaton 2: I-report usab ni online	
Buluhaton 3: Unsay buot ipasabot sa pagkamaisogon	

Template alang sa email/sulat sa pagpaila sa ginikanan

Mao kini ang template para sa email o sulat nga pwede nimong usabon aron sa ipa-abot sa mga ginikanan sa unsang paagi ang mga bag-ong education tools makatabang sa ilang mga anak nga makakat-on sa paghimo ug maayong mga desisyon mahitungod sa ilang kaluwasan ug pamatasan online.

Minahal nga mga Ginikanan,

Sa dihang gagmay pa ang mga bata, kita naningkamot sa pagtabang kanila nga makapahimulos sa labing maayo gikan sa Internet samtang giprotektahan sila sa mga peligro ug mga dili maayo sa online nga kalibutan. Sa magkahamtong ang mga bata padulong sa pagkatin-edyer, mausab ang atong mga papel ngadto sa pagtabang kanila nga makahibalo sa paghimo sa ilang kaugalingong luwas ug mahunahunaong pagdesisyon samtang naglawig sa ilang digital nga kinabuhi.

Sa [pangalan sa eskwelahan], kami nagtuo sa ang pagpakig-partner sa mga ginikanan ug pag-andam sa among [grado] nga estudyante alang sa:

- **Paghunahuna** ug maayo ug pagtimbang-timbang sa mga website, email ug uban pang content online.
- **Pagprotekta** sa ilang mga kaugalingon gikan sa mga hulga online, lakip na ang bullying ug mga scam.
- **Mahimong** brayt mahitungod sa pag-share: unsa, kanus-a, unsang paagi, ug kang kinsa.
- **Mahimong buotan ug matinahuron** sa ubang mga tawo online, lakip ang pagrespeto sa ilang pribasiya.
- **Mangayo** ug tabang sa mga lisod nga sitwasyon sa ginikanan o ubang kasaligang adulto.

Kaong tuiga, kining mga pagpaningkamot maglakip sa Be Internet Awesome, usa ka programa nga naglangkit sa daghang bahin nga gidisenyo sa pagtudlo sa mga bata sa kahanas nga ilang gikinahanglan aron mahimong luwas ug maalamon online. Ang usa sa mga resources, nga Interland, maoy usa ka browser-based game nga maghimo sa pagtuon niining mga kahanas nga interaktibo ug makalingaw -- sama sa Internet. Kini gihimo sa Google sa pakigpartner sa mga magtutudlo, researchers, ug mga eksperto sa online-safety sa The Net Safety Collaborative and iKeepSafe.org. Ang Be Internet Awesome naghatag ug makalingaw, angay sa edad nga mga kasinatian sa pagkat-on nga natukod sa lima ka sukarang mga leksiyon

• Pag-amping sa mga i-share	• Dili magpa-ilad sa peke	• Pagsiguro sa imong mga Sekreto
• Cool nga Magbinuotan	• Isulti kung naay pagduda	

Ang maalamon ug luwas nga paggamit sa technology mahimong motabang sa pagtukmod sa mga estudyante nga magtuon sa ilang kaugalingong pamaagi ug kini motabang sa among eskwelahan nga mahimong mas maayo. Kami nagtuo nga ang programa sa Be Internet Awesome maoy usa ka importanteng tikang padulong sa pagkab-ot sa among tumong sa pagsiguro nga ang tanang mga estudyante sa [pangalan sa eskwelahan] nakakat-on, mag-explore, ug magpabiling luwas online, sulod ug gawas sa mga bungbong sa eskwelahan.

Malipay kami nga i-share ang dugang impormasyon mahitungod niining bag-ong programa, lakip ang mga introduksyon sa pipila ka mga resources nga gamiton sa mga estudyante sa klase, pero giimbitahan usab kamo sa pagsusi sa mga resources alang sa pamilya sa q.co/BeInternetAwesome. Gi-awhag namo kamo sa pagpangutana sa inyong mga anak mahitungod sa ilang mga kalihukan nga giapilan ug padayon ang pagpanaghisgut sa panimalay -- ug tingali ikaw mismo, makakuha ug pila ka mga tambag ug gawi mahitungod sa privacy ug security!

Matinahuron,
[Imong pangalan]

Kanunay nga gipangutana

Kinahanglan ba nga makompleto ang mga leksiyon usa mag-Interland?

Dili -- apan among girekomendar nga itudlo usa ang mga leksiyon sa dili pa magdula sa Interland. Ang dula labing epektibo kung kini nagpalig-on sa mga topiko nga gipasiugda sa kurikulum -- ug labaw nga makalingaw kung ang mga estudyante naay higayon sa pagpakig-estorya, paghisgut, ug pagbayloanay ug ideya sa dili pa kini masinatian pinaagi sa pagdula.

Nagkinahanglan ba ug Google Accounts ang estudyante para sa Be Internet Awesome?

Dili! Ang BIA mahimong gamiton ni bisan kinsa nga mobisita sa site. Dili kinahanglang ang pag-login, password, o email.

Unsa nga mga device nga haum alang sa Interland?

Ang Interland modagan sa bisan unsang device nga naay Internet ug web browser. Kana nagpasabot nga kadaghanan sa bisan unsang desktop o laptop, tablet, o mobile phone andam sa pagtabang kanimo nga mahimong Internet Awesome.

Unsa ang tanan nga mga URL?

- Alang sa homepage sa Be Internet Awesome, bisitaha ang g.co/BeInternetAwesome.
- Alang sa Interland game, bistaha ang g.co/Interland.
- Alang sa kurikulum sa Be Internet Awesome, bisitaha ang g.co/BeInternetAwesomeEducators.
- Alang sa mga resoucers para sa pamilya, bisitaha ang g.co/BeInternetAwesomeFamilies.

Nagkinahanglan ba ako og espesyal nga pagbansay aron makompleto niini, o mahimong espesyal nga matang sa matutudlo?

- Una: Ang bisan kinsa nga K-12 nga magtutudlo mahimong magtudlo niining kurikulum sa ilang mga estudyante. Walay gikinahanglan nga dugang pagbansay.
- Ika-duha: Espesyal ang matag magtutudlo. :)

Unsa ang grado nga labing haum sa Be Internet Awesome?

Ang tibuok programa, apil na ang kurikulum, ang dula, ug ang mga resources sa website, gidisenyo alang sa mga user gikan sa ika-2 hangtod ika-6 nga grado (edad 7-12). Bisan pa, depende sa pagpahaum sa mga magtutudlo ang kurikulum, ang mga topiko mahimong makatabang sa bisan unsang grado.

Sa unsang paagi makakat-on ang mga bata gikan sa dula?

Ang mga dula nagapalig-on sa mga konsepto sa kurikulum pinaagi sa paghatag kanila ug kagawasan nga mag-explore sa makaayong mga digital practices pinaagi sa pagdula ug pagsabot sa mga digital interactions (ug ang ilang mga epekto) sa usa ka luwas, edukasyonal nga lugar.

Mahimong bang gamiton ang matag leksiyon sa Google Classroom?

Oo, oo, ug dugang pa nga oo. Mahimo nimong i-assign ang Interland sa mga espesipikong klase o seksiyon, o himoon nga magamit ang resource sa tanan nimong mga estudyante pinaagi sa porma sama sa pag-anunsyo sa klase.

Continued on the next page →

Naa bay shared folder o website nga may mga worksheet handout nga daling mapagawas ang proyekto sa whiteboard?

Oo- kini pinaagi sa presentation desk. Alang sa mga kinabag-uhang mga update, kami nakig-uban sa Pear Deck aron ipahiangay ang kurikulum sa mga slide deck para sa dali nga presentasyon, pag-apod-apod, ug pagpaambit. Makita nimo kini sila sa g.co/BeInternetAwesomeEducators.

Kinahanglan ba nako nga mahimong eksperto sa digital citizenship aron makagamit niining programa?

Dili gyud. Gidisenyo ang kurikulum aron ang bisan kinsang magtutudlo makasugod dayon sa pagtudlo niini sa ilang klase. Dugang pa, kung interesado ka sa pagpalambo sa imong mga nakat-unan o magdugang pa ug pagtuon mahitungod sa topiko sa digital safety ug citizenship, mahimo kang mokuha sa among mga online nga kurso alang sa mga magtutudlo sa g.co/OnlineSafetyEduTraining.

Nahiuyon ba ang kurikulum sa Be Internet Awesome sa bisan unsang regulasyon sa nasod o estado?

Maayo nga nangutana ka. Oo, oo, nahiuyon kini. Ang kurikulum nahiuyon sa duha ka regulasyon ang ISTE (International Society for Technology in Education) ug AASL (American Association of School Librarians) .

Mahimo ba nga i-save sa akong mga estudyante ang trabaho nila sa Interland?

Dili sa karon nga bersyon, ug dili kana mabag-o. Ang Be Internet Awesome dili mohimo o motago ug bisan unsang mga personal nga mapaila nga impormasyon -- apil ang pag-save ug mga file. Naay katuyuan ang hinungdan niini -- gusto namo nga ang kasinatian mahimong bukas alang sa tanan, mao nga dili kinahanglan nga magbaton ug account, mag-login, o usa ka password.

Maayo kana, apan daghan sa akong mga estudyante gusto magpakita sa ilang mga nahuma nga dula ug ang mga butang nga nakat-unan.

Nasabtan ka namo, ug tungon niana naghimo mi ug template sa certificate nga mahimong usabon aron pwede nimo isulat ang pangalan sa estudyante ug makahimo ka ug certificate alang sa imong mga esdyante sa matag kurso nga ilang mahiman pinaagi sa pag-print ug paghimo niini nga mas personal.

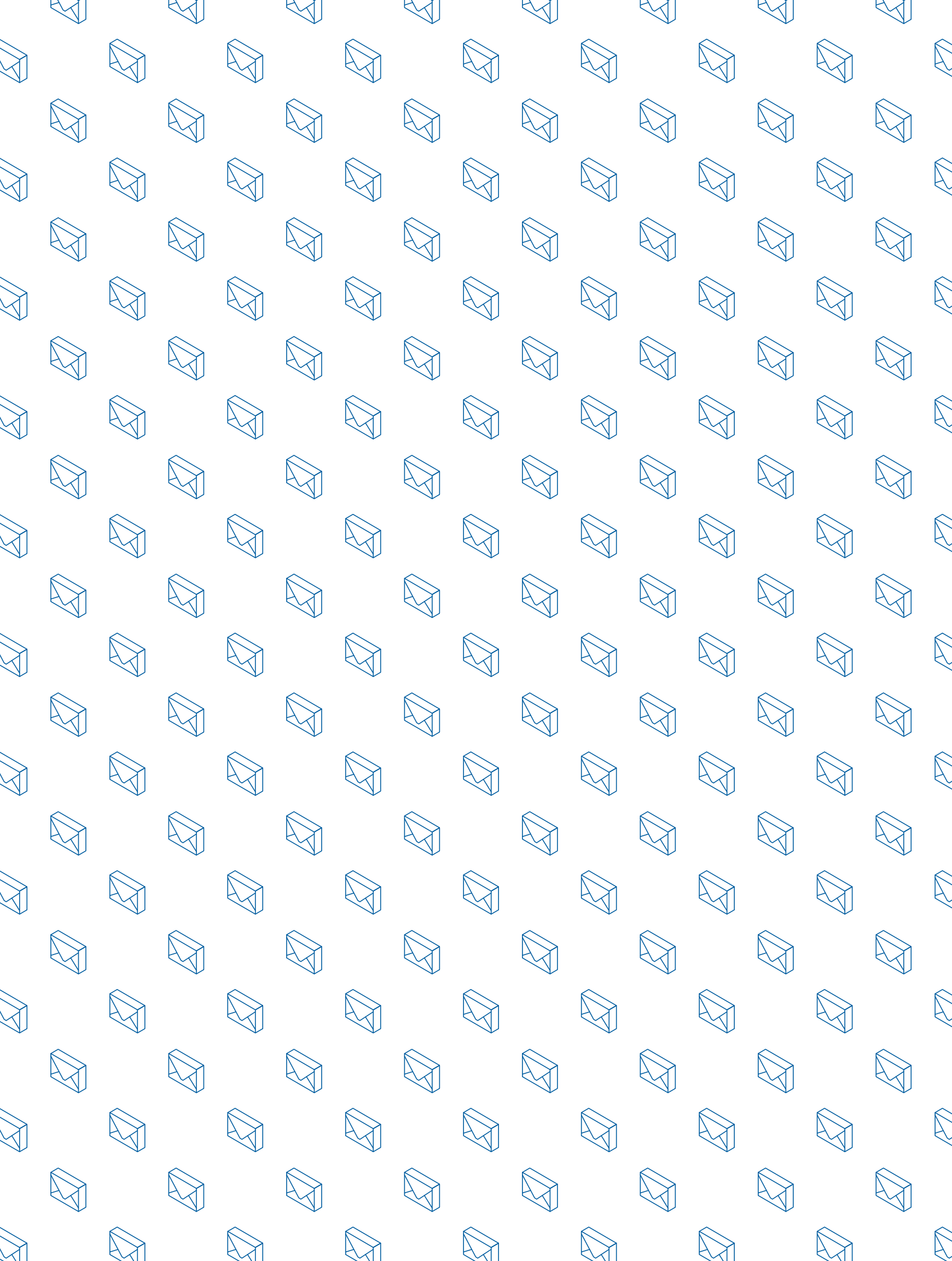
Asa nako makit-an ang ubang mga resources alang sa magtutudlo?

Ang tanang mga materyales alang sa mga magtutudlo sa Be Internet Awesome makita sa among mga resource page sa g.co/BeInternetAwesomeEducators.

Aduna bay online community ang user sa Be Internet Awesome aron sa pag-share ug mga ideya o sa pagpangayo ug tabang?

Oo! (Ug ganahan kaayo mi niini.) Kanunay nga na mag-share ug mga ideya ug makig-uban sa mga magtutudlo sa Twitter. Palihug i-follow mi aron makahibalo ug dugang bahin sa Be Internet Awesome ug uban pang mga topiko sa [@GoogleForEdu](https://twitter.com/GoogleForEdu).

[illegible]

Pag-amping sa mga i-share

Pagpanalipod sa imong kaugalingon ug sa imong reputasyon online

Sumaryo sa mga Leksyon

Buluhaton 1: **Kanus-a nga dili i-share**
Buluhaton 2: **Kang kinsa man kini nga profile?**
Buluhaton 3: **Unsa ang pagtan-aw sa uban kanato**
Buluhaton 4: **Pagpabilin niini nga pribado**
Buluhaton 5: **Dili na mao ang akong buot ipasabot!**
Buluhaton 6: **Matuon sa pag-frame**
Buluhaton 7: **Interland : Mindful Mountain**

Mga tema

Nasabtan sa mga magtutudlo ug mga ginikanan kung unsa ang mga naunang digital nga kasaypanan makapasakit sa pagbati, mga reputasyon ug pribasiya. Pero mahimong mas lisod nga ipasabot sa mga bata nga ang usa ka daw dili makadaot nga post karon mahimong masaypan pagsabot ugma -- labi pa sa umaabot -- sa mga tawo nga wala nila damha nga makakita niini.

Kining mga buluhaton naggamit ug konkretong mga pananglitan ug makapukaw-sa-hunahuna nga mga panahisgut aron sa pagtudlo sa mga kabataan unsaon nga padayong mahimong maayo ang ilang online profile pinaagi sa pagdumala sa ilang pribasiya ug pagpanalipod sa ilang personal nga impormasyon.

Tumong alang sa mga estudyante

- ✓ Maghimo ug magdumala ug usa ka positibo nga reputasyon online ug offline.
- ✓ Pagtahod sa pribasiya sa uban bisan kini lahi sa imong kaugalingong naandan.
- ✓ Masabtan ang posible nga epekto sa sayop nga pagdumala sa digital footprint.
- ✓ Mangayo ug tabang sa mga adulto sa mga lisod nga sitwasyon.

Mga Gisunod nga Regulasyon

ISTE Standards for Educators: 1a, 1b, 2a, 2c, 3b, 3c, 3d, 4b, 4d, 5a, 6a, 6b, 6d, 7a
ISTE Standards for Students 2016: 1c, 1d, 2a, 2b, 2d, 3b, 3d
AASL Learning Standards: I.a.1, I.b.1, I.c.1, I.d.3, I.d.4, II.a.2, II.b.1, II.b.2, II.b.3, II.c.1, II.c.2, d.2., III.a.1, III.a.2, III.a.3, III.b.1, III.c.1, III.c.2, III.d.1, III.d.2, IV.a.1, IV.a.2, V.a.2, VI.a.1, VI.a.2, VI.a.3

Pag-amping sa mga i-share

Bokabularyo sa

Pribasiya Online:

Usa ka dakog sakop nga pulong nga kasagarang nagkahulugan sa abilidad sa pagkontrol kung unsa ang impormasyon mahitungod kanimo ang imong i-share online ug kinsa ang makakita niini ug mahimo usab sa pag-share.

Digital footprint (o digital presence):

Ang imong digital footprint mao ang tanang impormasyon mahitungod kanimo nga makit-an online. Kini nagkahulugan sa bisan unsa gikan sa mga larawan, audio, mga video, texts, "likes" ug mga comment nga imong gi-post sa mga profile sa imong higala. Sama nga ang imong tunob magbilin ug marka sa yuta, ang mga gi-post usab nimo magbilin ug marka.

Reputasyon:

Mga ideya, opinyon, impresyon o pagtuo sa ubang tawo mahitungod kanimo; kini usa ka butang nga dili ka makasiguro kung negatibo o positibo pero kasagaran gusto nimo nga positibo ug maayo.

Personal nga Impormasyon:

Kini mga impormasyon nga nagpaila sa usa ka espesipikong persona. Pananglitan, ang imong pangalan, address, numero sa telepono, Social Security number, email address, ug uban pa, mao ang gitawag nga personal (o sensetibong) impormasyon. Hunahunaa pag-ayo usa i-share kining matang sa impormasyon online.

Sobra nga pag-share (Oversharing):

Labihan nga pag-share online -- kasagaran kini mahitungod sa labihan nga pag-share ug personal nga impormasyon o labihang pag-share mahitungod sa imong kaugalingon sa mga sitwasyon o panag-estoryahay online.

Settings:

Kini bahin sa tanang mga produkto nga digital, app, website, ug uban pa, kung diin mahimo nimo nga usabon o ayuhon kung unsa ang pwede nimo i-share ug unsaon pagdumala sa imong account -- kalakip niini ang imong privacy setting.

Stereotype:

Usa simple, kasagaran nga gituohan nga imahe o ideya mahitungod sa usa ka tawo, grupo o butang

Interpret:

Ang paagi sa pagsabot sa usa ka tawo sa usa ka mensahe, o ang nakuhang kahulugan gikan niini

Konteksto:

Ang impormasyon nga naglibot sa usa ka mensahe o bisan unsa nga atong makita nga makatabang kanato nga masabtan ang mensahe. Ang konteksto mahimong maglakip sa lugar kung asa nadawat ang mensahe, ang oras kung kanus-a kini nadawat o kung kang kinsa kini gikan.

Representasyon:

Usa ka larawan, simbol, o paghulagway nga nagsulti ug daghan mahitungod (o nagpahayag sa kamatuoran bahin) sa usa ka butang, tawo, o grupo

Frame:

Kung magkuha ka ug larawan o video sa usa ka talan-awon, tawo, o butang, ang frame mao ang magtino sa seksyon nga makita sa mga viewer. Ang bahin nga gipili nimo nga dili isulod sa frame dili makita sa mga viewer.

Kanus-a nga dili i-share

Magpares-pares ang mga estudyante ug magtandi sa ilang hinimong sekreto aron magsugod sa paghunahuna mahitungod sa mga personal nga utlanan sa matag usa.

Tumong alang sa mga estudyante

- ✓ **Masabtan** kung unsang klase sa mga personal nga impormasyon ang ipabiling pribado.
- ✓ **Hinumdomi** nga ang matag usa naay katungod nga tahuron ang ilang mga desisyon sa pribasiya.

Mag-estorya ta

Nganong importante ang pribasiya?

Ang imong digital footprint mao ang nagrepresentar kanimo online. Kini nagkahulugan sa bisan unsa gikan sa mga larawan, audio, mga video, texts, "likes" ug mga comment nga imong gi-post sa mga profile sa imong higala. Sama sa kahinungdanon nga mahimong positibo nga presensya offline (sama sa eskwelahan), hinungdanon nga ipadayon usab kini nga positibo online.

Gipasayon sa Internet ang pagpakigkomunikar sa pamilya, mga higala, ug mga tawo nga naay samang interes. Nagpadala kami ug mga mensahe, nag-share ug mga larawan, ug nag-apil sa mga panag-istoryahanay sa mga social network -- nga usahay wala maghunahuna kung kinsa pa ang mga makakita niini. Ang usa ka larawan o post nga kataw-anan ug ka daw dili makadaot karon mahimong makita-an ug masaypan pagsabot sa mga tawo nga wala nimo damha nga makakita niini -- karon o labi pa sa umaabot. Ang usa ka butang nga imon nang gibuhian, lisod na kini ibalik.

Hinumdumi:

- Sama sa tanang butang sa Internet, ang imong digital footprint mahimong makita sa mga tawo nga dili nimo kaila.
- Kung ang usa ka butang nga imong gihimo o butang mahitungod kanimo mogawas online, kini magpabili sa kahanagturan. Hunahunaa kini sama sa permanent marker: Ang mga marka nga gihimo niini dili na, bisan gusto nimong usabon ang gusto nimong isulat.

Kini ang hinungdan ngano importante ang imong pribasiya. Mapanalipdan nimo kini pinaagi sa pag-share lang sa mga butang nga sigurado ka nga gusto nimong mahibal-an sa uban -- sa laing pagkasulti, pinaagi sa pag-amping kung unsa ang imong i-post ug i-share online. Ngano pa kaha nga importante ang pribasiya?

Maayo usab nga mahibal-an kung kanus-a dili mag-post ug bisan unsa -- dili mo-react sa post, larawan, o komento sa uban o dili mag-share ug usa ka butang nga dili tinuod. Ang tanan nakadungog sa "maghunahuna sa dili ka pa mag-post," ug tungod kay kini maayo kaayo nga tambag. Ang paagi sa pagrespeto sa imong pribasiya ug ang sa ubang tawo mao ang paghunahuna kung unsa ang mahimong i-post, kinsa ang makakita niini, unsa ang epekto niini sa imo ug sa uban, ug kanus-a dili mag-post ug bisan unsa.

Pipila ka mga pangutana alang sa dugang nga pagpanaghisgut (mahimo usab nga dalahon sa mga bata kining mga pangutanaha sa ilang balay alang sa padayon nga mga paghisgut sa pamilya):

- Kanus-sa nga mahimong mag-share ug larawan o video sa ubang tawo?
- Ngano nga lisod magtago ug mga sekreto?

Continued on the next page →

- Okay ra ba ang pagsulti sa sekreto sa uban?
- Unsa kung sila mga tawo nga imong gimahal ug nag-post sila ug usa ka butang nga sa imong pamati makapameligro kanila? Kung sa imong hunahuna kinahanglan nimo nga isulti ang sekreto, Kinahanglan ba nga sultihannimo sila kung unsa ang imong plano sa dili pa nimo kini himoon? Kinahanglan ba nga mahibal-an nila nga nabalaka ka?

Buluhaton

1. Paghimo ug sekreto

Una, ang tanan maghunahuna ug sekreto nga hinimo lang (dili tinuod)."

2. Sultihi ang imong kapares

Okay, naa na ang inyong mga sekreto? Karon pangita ug kapares, isulti ang imong sekreto sa iya, ug hisguti kini tulo ka mga pangutana:

- Isulti ba nimo ang imong sekreto kang bisan kinsa?
- Kang kinsa nimo isulti ang ang imong sekreto ug ngano?
- Unsa ang imong bation kung naay magsulti sa uban sa imong sekreto nga wala nimo tugoti?

3. Sultihi ang klase

Sa katapusan, ang kada estudyante mosulti sa ilang hinimo nga sekreto sa klase ug unsa ang ilang gibati sa nga gisulti kini. Mahimong hisgutan sa klase ang ilang mga tubag sa mga pangutana sa ibabaw.

Nakat-unan

Ang mga sekreto usa lang ka matang sa personal nga impormasyon nga tingali gusto nato nga itago o isulti lang sa kasaligang miyembro pamilya o mga higala. Sa diha nga imong isulti sa uban ang imong sekreto, dili na nimo bug-osa nga makontrol kung asa kini makaabot. Unsa pa nga mga klase sa impormasyon ang kinahanglan nato nga protektahan pag-ayo?

- Ang imong address sa balay ug ang numero sa telepono
- Imong emai
- Imong mga password
- Imong mga username
- Mga schoolwork ug uban pang mga dokumento nga imong nahimo

Kang kinsa man kini nga profile?

Tun-an sa mga estudyante ang koleksyon sa personal nga impormasyon mahitungod sa dili tinuod nga karakter aron sulayan sa paghibalo sa mga butang mahitungod niining tawhana.

Tumong alang sa mga estudyante

- ✓ **Pag-ila** sa mga pamaagi sa pagkuha ug impormasyon online mahitungod sa usa ka tawo.
- ✓ **Pagtan-aw** kung sa unsang paagi mahusgahan ang usa ka tawo pinaagi sa mga gi-post nila online.
- ✓ **Pagfino** sa katukma sa impormasyon ug pag-ila sa kalainan tali sa ngagpas, opinyon, ug kamatuoran.

Mag-estorya ta

Unsaon nato sa pagkahibalo kung sakto (atong hunahuna) atong nahibal-an

Daghang personal nga impormasyon nga makit-an sa Internet, ang uban niini makapahunahuna ngato sa mga butang o makapahimo kanato sa pagtag-an bahin sa usa ka tawo nga dili kanunay tinuod. Kini ang mga pangutana nga atong susihon:

- Unsa ang atong mahibal-an mahitungod sa usa ka tawo gikan sa ilang personal nga impormasyon?
- Unsa ang mahimo natong matag-an gikan sa personal nga impormasyon, bisan dili kita sigurado?
- Nahibal-an ba nato kung giunsa pagkoletka ang impormasyon? Sa unsang paagi nato mailhan ang tinubdan niini?

Buluhaton

Mga kinahanglanong materyales:

- Mga koleksyon sa pipila ka dili tinuod o tinuod nga mga kalihokan sa mga tawo online. Mahimo nimo nga ihatag ang worksheet para sa "Kang kinsa man kini nga profile?" o -- homework alang sa klase o alang sa indibiduwal nga nagtuon nga i-share sa sunod nga adlaw -- mangolekta ug mga pananglitan gamit ang mosunod nga mga ideya:
 - Mga social media account sa miyembro sa pamilya o mga celebrity, kung angay sa edad
 - Print-out sa talaan sa browser history
 - Mga notebook o mga device alang sa usa ka mubo nga buluhaton sa pagsulat

1. Obserbahi ang tawo

Kung magdesisyon ka nga iapil ang mga koleksyon sa worksheet, ang tanan makakuha ug kopya aron basahon. Kung gamiton nimo ang koleksyon nga gihimo sa klase, pagpili ug tulo ka estudyante, isulat ang ilang nakolekta nga impormasyon sama sa worksheet, ug siguroha nga ang tanan mahatagan sa ilang kaugalingong kopya aron basahon.

2. Pagsulat ug deskripsyon

Maghimo ug mga grupo, usa ka karakter/tawo matag grupo. Ang kada mosulat sa ilang kaugalingong mubo nga paghulagway sa tawo, pinaagi sa pagtubag sa pangutana: Kinsa sa imong hunahuna kining tawhana?

3. Pagsulti sa Tinuod

- Si **Kristi** usa ka high school senior. Magkolehiyo siya sa sunod nga tuig ug nag laum nga mokuha ug kurso nga chemical engineering, ug sa katapusan magsugod sa iyang kaugalingong kumpanya. Mga importanteng butang para kaniya: pamilya, pagboluntaryo, pop culture, fashion.
- Si **Jess** ang starting pitcher sa iyang high school baseball team. Ang iyang edad 15 ug nagpuyo sa Philadelphia. Naa siyay igsoon nga babae nga 8 ang edad. Mga importanteng butang para kaniya: baseball, sining, pagtugtog sa gitara, makig-uban sa iyang mga higala.
- Si **Rob** 14 anyos. Bag-o lang siya ni-apil sa soccer team ug naa siyay duha ka iring. Maayo kaayo siya sa pag-sketch ug hilig nga maghimo ug mga robot matag weekend. Mga importanteng butang para kaniya: technology, iyang soccer team, mga hayop ug ang mga katungod niini.

4. Hisguti

Hain sa gihimo nga pagtag-an sa grupo ang husto, ug hain ang dili? Ngano o nganong dili? Unsay inyong nakat-unan niini nga buluhaton?

Nakat-unan

Kung makakita kita ug ang mga post, komento, ug larawan sa mga tawo, nagahimo kita ug mga pagtag-an bahin kanila nga kanunay dili husto, labi na kung wala kita makaila kanila. Kana tungod kay ang nakita nato online maoy bahin ra kung kinsa sila ug kung unsa ang ilang mga interes. Mahimo usab nga ang uban nagpakaaron-ingnon lang kung kinsa sila, o kini usa lang ka butang nga ilang gibati sa panahon sa ilang pag-post niini. Dili gyud nato mahibal-an kung kinsa sila o unsa ang ilang tinuod nga gibati hangtod nga mailhan nato sila sa personal -- ug bisan pa niana kini nagkinahanglan ug panahon!

Kang kinsa man kini nga profile?

Read each collection of the person's online activity below. Based on what you see here, write a short description of what you think this person is like: What do they like, dislike, and care about most?

Kristi

Mga larawan sa "Under-the-Sea" Dance! Gwapa kaayo ta diri!

Labing maayong paagi nga panglaban sa pimple

Makalagot kaayo ning manghod nako nga si Alex! Alien siguro ni siya.

Laser Tag Arena, Maple St

Young Designers Conference sa Thompson University

NAKAKITA NA JUD KO SA BAG-O NGA SPY WARS MOVIE. Makaadik kaayo!

Jess

Nakadaog mi! Isa ka game na lang bag-o ang championship. Kinahanglang dugang praktis sa 1st base throw

dili ko ganahan sa mga school dances. #dilimoadto

Academy of Science, Philadelphia

10 ka Timailhan nga Ginadaut sa imong Ginikanan ang Imong Kinabuhi

Mangisda mi ni Daddy karong Sabado sa Penny Pack Park! Lingaw kaayo ni

La La Luna at City Center Arena

Rob

Barney's Burger Emporium

Wala nisulod sa goal. ugh. Maayo na nag-tie pa mi.

25 ka larawan sa mga itoy

The Westfield High Junior Prom

Tan-awa ang website sa akong higala! Gisulat nako ang mga code para niini.

Bag-ong high score! Yessss. I luv gem jam!

Unsa ang pagtan-aw sa uban kanato

Susihon sa mga estudyante kung sa unsang paagi ang lain-laing matang sa mga tawo -- mga ginikanan, amo sa trabahuan, mga higala, ang polis -- magtan-aw sa mga karakter na niaging buluhaton.

Tumong alang sa mga estudyante

- ✓ **Masabtan** ang panlantaw sa mga tawo gawas sa atong kaugalingon kung kita magdesisyon kung i-share ba o dili ang impormasyon online.
- ✓ **Paghunahuna** sa mga sangputanan sa pagbutyag sa personal nga impormasyon: Ang imong gi-share mahimong bahin sa imong reputasyon, nga mahimong molungtad ug dugay.
- ✓ **Himoong** tumong ang aktibong paghimo sa online nga presensya nga positibo.

Mag-estorya ta

Usa ka bag-ong punto de bista

Ang impormasyon sa imong digital footprint mahimong makasulti sa ubang tawo ug daghang butang kanimo kay sa imong gusto nga ipahibalo -- ug may mga sangputanan mahimong seryoso.

- Sa imong hunahuna gusto ba nila nga mahibal-an sa mga tawo kining tanan nga personal nga impormasyon? Ngano o ngano dili?
- Unsang matang sa mga tawo nga (dili) nila gusto nga makakita niini?
- Sa unsang paagi tan-awon sa ubang mga tawo kining impormasyon?
- Sa unsang paagi gamiton sa ubang mga tawo kining impormasyon?

Ang magkalain-laing sitwasyon nangihinanglan ug lain-laing lebel sa privacy. Ang paghunahuna kung unsaon sa pagtan-aw sa ubang tawo ang imong post maoy susi sa mga maayong pamatasan sa online privacy.

Buluhaton

Mga kinahanglanong materyales:

- Usa ka kopya alang sa matag estudyante sa dili tinuod nga mga profile gikan sa Buluhaton 2

1. Take a new point of view

Now we're going to break into groups, and each group will be thinking about our character from the POV of one of these types of people:

- Ginikanan
- Coach
- Amo sa trabahuan
- Higala
- Polis
- Advertiser
- Ikaw paglabay sa 10 ka tuig

Unsa ang importante kanimo isip nga ginikanan, prinsipal, coach, higala, ug uban pa? Unsa ang imong mahimong mga konklusyon bahin sa karakter? Unsaon nimo paggamit ang maong impormasyon? Butangi ug ekis ang impormasyon nga sa imong hunahuna dili gusto sa atong karakter nga imong makit-an.

2. Pagpresentar sa mga konklusyon

Ang matag grupo magpresentar sa ilang mga resulta ug magpatin-aw sa mga napili nila nga pribasiya. Kung angay alang sa imong klase, kini mahimong maayo nga oportunidad alang sa pag-role play.

3. Paghisgut sa Klase

Unsa ang inyong labaw nga mga nakat-unan gika niining buluhaton sa grupo? Ngano kaha nga ang impormasyon nga atong gitan-aw nagsulti ug dili kompleto nga estorya? Unsa sa imong hunahuna ang mahimong mga sangputanan sa usa ka tawo nga magbaton ug negatibong opinyon mahitungod kanimo base sa kung unsa ang ilang nakit-an online?

Nakat-unan

Ang lain-laing mga tawo makakita sa parehas nga impormasyon ug maghimo ug lain-laing mga konklusyon gikan niini.

Ayaw hunahunaa nga makita ka sa mga tawo online sama sa paagi nga imong gihunahuna nga makita ka nila.

Pagpabilin niini nga pribado

Repasuhon sa klase ang upat ka nasulat nga mga senaryo ug maghigut kung unsa ang labing maayong privacy solution sa matag usa.

Tumong alang sa mga estudyante

- ✓ **Tun-an** kung unsaon pagtan-aw ang mga kabalaka mahitungod sa pribasiya sa punto de bista sa lain-laing mga tawo.
- ✓ **Masabtan** nga ang magkalain-laing senaryo nangihinanglan ug lain-laing lebel sa privacy.

Mag-estorya ta

Mga sitwasyon nga pribado: Unsa angay nimong himoon?

Senaryo 1: Naa kay klasmeyt nga gipaak ug mananap sa iyang tiyan unya nihubag. Dili niya gusto nga mahibal-an sa uban.

- May katungod ba ang ubang tawo nga makahibalo?
- Kinahanglan ba nga ikaw ang mosulti kanila?

Senaryo 2: Naay usa nga nagsulat sa iyang personal nga journal. Gikopya kini sa laing tawo unya gi-post online.

- Sayop ba ang laing tawo nga nag-post online sa mga gisulat sa journal?
- Unsa imong bati-on kung ang himoon ni sa ubang tawo sa usa ka butang nga gusto nimo ipabilin nga sekreto?

Senaryo 3: Naay nagsulat ug koment sa page sa iyang higala, "Pag-enjoy sa imong bakasyon".

- Gipahibalo ba ana nga higala sa publiko nga magbakasyon sila? Gusto ba nila nga mahibal-an sa tanang tawo?
- Naa bay mas pribado nga mga paagi sa pagpadala sa niini nga mensahe - sama sa pagpadala ug DM o text?

Senaryo 4: Nahibal-an nimo ang usa ka estudyante naghimo ug peke nga account sa social media nga nagpakaaron-ingnon nga laing estudyante sa negatibo nga paagi ung naglakip sa ilang personal nga impormasyon.

- Naa bay katungod nga mahibalo ang gibliy-biay nga estudyante?
- Kinahanglan ba nga mosumbong sa usa ka magtutudlo o sa ubang kasaligan nga adulto? Unsaon kini? Unsa ang mahitabo kung walay mohimo niini?
- Dili klaro kung kinsa ang naghimo niini, pero nakaila ka kung kinsa kini. Kinahanglan ba nimong ihatag ang impormasyon sa usa ka kasaligang adulto?

Buluhaton

Atong repasuhon ang upat senaryo ug hisgutan kung sa unsang paagi ang matag usa naay lahi nga solusyon sa pagkapribado. Magbahin ta sa upat ka grupo, ang matag usa maghigut ug usa ka senaryo, ug mobalik aron sa paghigut sa klasi sa atong mga nahibal-an.

Nakat-unan

Ang lain-laing mga sitwasyon nagkinahanglan ug lain-laing mga tubag online ug offline. Importante kanunay ang pagtahod sa mga pagpili sa pribasiya sa ubang mga tawo, bisan kung dili kini ang pilion nimo alang sa imong kaugalingon.

Dili na mao ang akong buot ipasabot!

Gamit lang ang mga emojis, maghimo ug t-shirt ang mga estudyante nga magrepresentar sa ilang kaugalingon. Sa proseso, mahibal-an nila nga ang lain-laing tawo mahimong mohubad samang mensahe sa laing nga paagi.

Pahinumdom sa mga magtutudlo:

Kung magsul-ob kita ug t-shirt nga naay logo sa mga korporasyon, mga sports team, eskwelahan, musikero, politiko, ug uban pa, mura tag naglakaw nga billboard. Ang mga gisul-ob nato nga t-shirt parehas nga mahimong direkta nga komunikasyon ug pag-anunsyo.

Tumong alang sa mga estudyante

- ✓ **Makat-unan** ang pagkahinungdanon niini nga pangutana: Unsa ang pagtan-aw sa ubang tawo niini nga mensahe nga lahi sa akong pagtan-aw?
- ✓ **Dugang** nga mahibal-an ang mga lihoc nga gigamit sa mga tawo sa pagpakigkomunikar.
- ✓ **Makita** nga ang pag-share ug usa ka butang online maoy paghimo ug pag-anunsyo.
- ✓ **Makat-unan** kung unsa ang kahulugan sa "context" (konteksto) ug "representation" (representasyon).

Mag-estorya ta

Naa bay usa ka tawo nga nasayop sa pagsabot sa imong gisulti, o gibuhat, gisulat o gi-post online? Nasuko ba sila o wala nalipay, nga gikinahanglan nimo nga ipatin-aw dili mao ang imong buot ipasabot?

Usahay kung makig-estorya ta sa uban, kahibalo ta kung unsa ang atong buot ipasabot, pero ang tawo nga atong gika-estorya wala makasabot, ilabina kung dili ta magkauban sa pisikal nga lugar. Kana tungod kay ang mga kasinatian sa mga tawo makaapekto sa ilang pagsabot sa mga butang sama sa mga imahe ug mga pulong.

Samot nga makadugang sa kalibog, naay daghang mga mensahe nga atong gisulti bisan wala ta nakahibalo niini. Ginapakita nato sa ubang tawo kung kinsa kita -- ug nagahusga kita kung kinsa sila -- pinaagi sa paggamit sa mga ilhanan sama sa atong sinina, estilo sa buhok, ug bisan sa atong pagkalaw o pagkumpas sa atong mga kamot. Gitawag kini nga representasyon -- pagpahayag ug usa ka butang mahitungod sa usa ka butang, tawo, o grupo pinaagi sa paggamit sa mga larawan, simbolo, estilo, ug mga pulong.

Pananglitan: Kung online ka ug makakita ka ug larawan sa usa ka tawo nga nagsul-ob ug sa sports jersey nga naay logo sa team, tingali maghunahuna ka nga siya fan niana nga team, ug tingali sakto ka bahin niini. Kana tungod kay kasagaran kanato nakaila sa disenyo sa sports jersey -- nakahibalo ta nga kini sports "code". Mao nga bisan dili kita sigurado kung unsa nga team ang gi-representahan, kita kahibalo nga kini usa ka sports team.

Apan unsa kung makakita kita ung usa nga nagsul-ob ug hiwa sa cheese sa ilang ulo? Unsa ang imong hunahunaon mahitungod nianang tawhana? Kung nagpuyo ka sa Wisconsin or usa ka football fan, kahibalo ka nga ang "cheese head" ang angga sa mga football fan sa Green Bay Packers. Ang tawo sa larawan nga nagsul-ob ug kalo nga hiwa sa cheese aron sa pagrepresenta sa pagsuporta sa Packers.

Kung wala ka nasayod sa "code" sa fan sa Packers, tingali maghunahuna ka nga ang kalo nga cheese bahin sa Halloween costume o tingali lain kaayo tan-awon. Tingali makahunahuna ka pa sa pag-comment nga lain kaayo tan-awon. Kana tingali makapasuko sa mga fan sa Packers. Alang kanila, bastos ang imong comment ug tingali sila mag-comment usab ug dili maayo mahitungod kanimo. Kana makapasuko nimo, kini mahimong kasamok sa pagbayloanay ug mga negatibong comment ug pagbati nga nasakitan.

Busa unsaon nato pagsiguro nga masabtan sa ubang mga tawo kung unsa ang atong gipasabot kung mag-post ta online? Ang usa ka paagi mao ang pagtan-aw sa atong kaugalingon isip mga media creators -- dili lang mga tig-estorya o mga tigdula. Sa matag higayon nga maghimo kita ug online profile, mag-text sa usa ka tawo, magkomento sa chat sa dula, o mag-share ug larawan, kita nagahimo ug media. Sama sa tanang mga maayong media creators, gusto nato nga mahimong mahunahunaon mahitungod sa media nga atong gihimo ug gi-share pinaagi sa paghunong kadali sa dili pa mag-post ug mangutana: "Unsaon kaha sa usa ka tawo nga lahi kanako ang pagsabot akong mensahe?"

Buluhaton

Mga kinahanglanong materyales

- Handout: "Blanko nga t-shirt" (usa matag estudyante)
- Handout: "Emoji grid" (i-project o i-posted aron makita sa tanan)
- Mga markers, mga lapis nga dekolor, o mga krayola alang sa pagguhit
- Tape (o usa ka paagi sa pag-display sa mga naguhitan nga t-shirt alang sa pagtan-aw niini)

1. Buluhaton: Ihulagway imong kaugalingon gamit ang mga emoji

Aron sa pagtabang kanato sa paghunahuna kung unsaon mahimong hanas nga media creators, atong butangan ug dekorasyon ang mga t-shirt. Gamit ang handout nga blanko nga t-shirt, pagguhit ug representasyon sa imong kaugalingon gamit lang ang mga emoji. Mahimo ka nga mogamit ug usa, duha, o tulo ka emoji, apan dili na mosobra pa. Mahimo ka nga mokopya sa emoji gikan sa grid ug mag-imbento ug imong kaugalingon.

2. Ipakita ug i-estorya

Pagpares-pares ug sulayi sa pagtag-an kung unsa ang gisulti sa mga emoji sa t-shirt sa imong kapares bahin kanila. Sakto ba ang inyong mga tagna o gikinahanglan ba ninyo nga ipatin-aw sa usag-usa kung unsa ang gipasabot sa inyong gipili nga emoji?

3. Pagkat-un mahitungod sa usag-usa

I-post ang "mga t-shirt" sa sulod sa klase aron nga ang tanan makakita sa matag t-shirt. Mahimo ba nimo ipares ang kada t-shirt sa tag-ya niini?

4. Hisguti ang mga kaplagan

Unsa ang nakahimo nga lisod o dali ang pagpares sa mga t-shirt sa imong mga klasmeyt?

- Unsa ang imong namatikdan mahitungod sa mga simbolo sa mga t-shirt nga nagpasayon niini nga ipares? Gigamit ba kadaghanan ang pipila ka mga emojis? Naa bay uban nga usa lang ang nigamit?

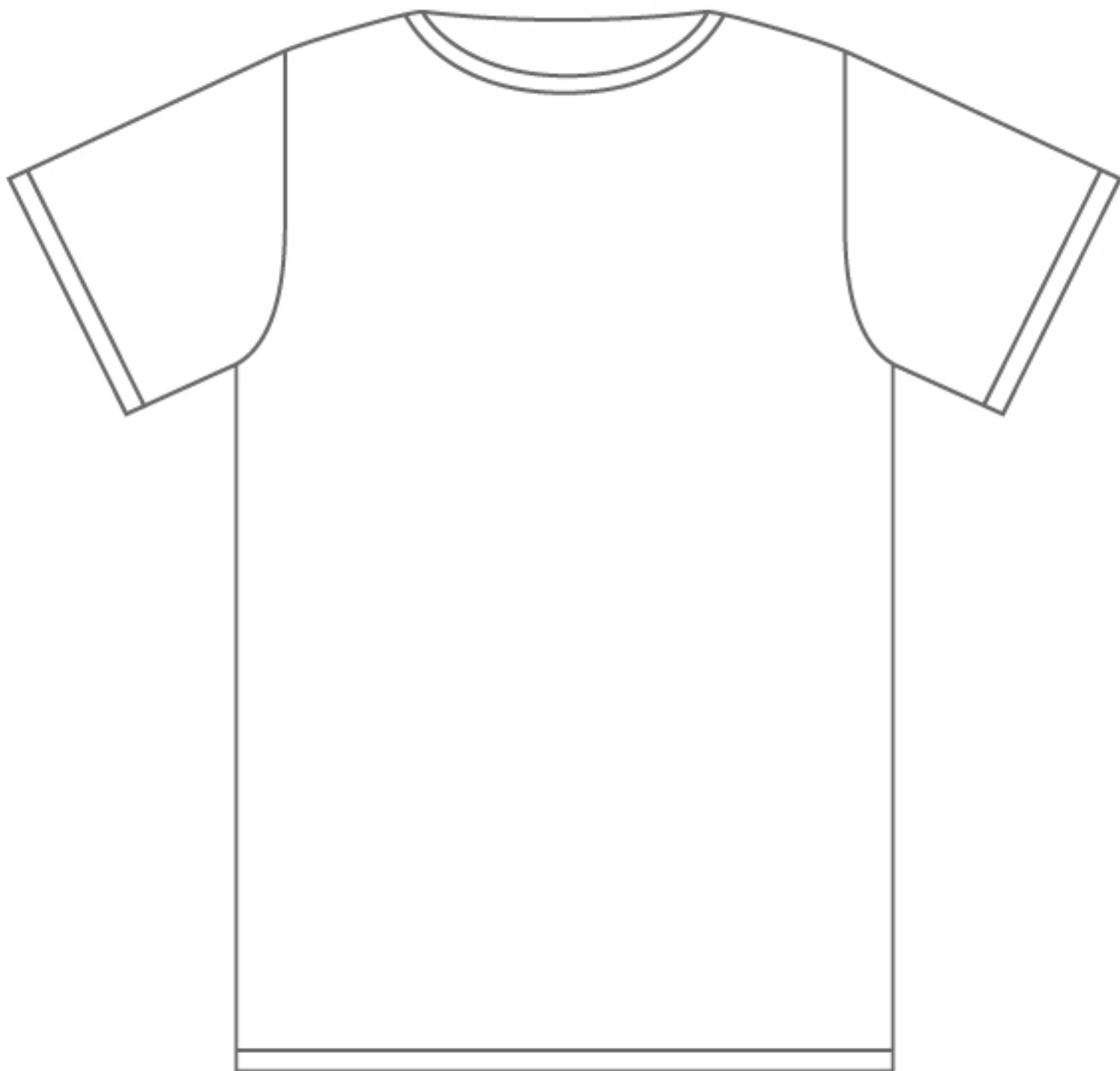
Nagkasinabot ba ang tanan kung unsa ang kahulugan sa kada emoji? Sa unsang paagi nabag-o sa konteksto ang kahulugan sa usa ka emoji?

Tan-awa ang emoji sa kamot nga naay duha ka tudlo. Unsaon nimo sa pagkahibalo nga ang kahulugan niini kalinaw, kadaugan, o ang numero nga 2? Unsa ang mahitungod sa emoji nga kalayo? Kini ba nagkahulugan ug peligro/emershensiya? Sikat kaayo o malampuson ("Hot kaayo ka, bai!")? Nausab ba ang kahulugan depende sa gikabutangan niini (ang gangisi nga emoji sa imong homework tingali nangahulugan nga ang imong magtutudlo nalipay sa imong maayong buhat pero kung sa text gikan sa higala kini mangahulugan nga nalipay o nagbinuang).

Nakat-unan

Ingong mga media creator, sa dili pa kita mag-post ug mga mensahe o mga larawan online, maayo ang ideya nga mohunong kadali ug ug mangutana: "Unsaon kaha sa usa ka tawo nga lahi kanako ang pagsabot akong mensahe? Sigurado ba ko nga masabtan nila ang akong gipasabot?" Ug kinahanglan pangutan-on nato ang atong kaugalingon sa samang butang sa dili pa kita mag-post ug comment sa sa uban. "Sigurado ba ko nga nakasabot ko kung unsa ang ilang buot ipasabot? Unsaon nako sa pagkahibalo?"

Blanko nga t-shirt

Emoji grid

Magtuon sa pag-frame

Pahinumdam sa mga magtutudlo:

Ang media gihimo sa mga tawo nga nga naghimo ug pagpili. Ang labing sukaranan niini mao ang kung unsa ang iapil ug dili iapil. Kining leksiyon motabang sa mga estudyante sa pagtan-aw sa ilang mga kaugalingon ingon nga media makers kung sila magdesisyon kung unsa ang i-share online.

Tumong alang sa mga estudyante

- ✓ **Makita** ang ilang kaugalingon ingong mga media creators.
- ✓ **Masabtan** – nga ang mga media makers mopili kung unsa ang ipakita ug kung unsa ang itago sa gawas sa frame.
- ✓ **Gamiton** ang konsepto sa pag-frame aron masabtan ang kalainan tali sa kung unsa ang ipakita sa publiko unsa ang itago o dili makita.

Mag-estorya ta

Gikontrol sa mga visual media makers ang gidaghanun sa impormasyon ang gusto nilang i-share pinaagi sa **pag-frame**.

Sila ang magdesisyon kung unsa ang ilakip sa sulod sa frame (unsay atong makita), ug unsa ang magpabilin sa gawas sa frame (unsay dili makita).

Buluhaton

Mga kinahanglanong materyales:

- Mga index cards & gunting (usa kada estudyante)
- Handout: “Unsa ang naa sa frame?” o screen o smartboard nga naay gipakitang mga imahe.

Tan-awon ang matag buluhaton kauban ang klase, unya hisgutan:

1. Framing

Ang tanang media maoy bunga sa serye sa pagpili sa mga media maker niini. Ang usa ka importanteng pagpili mao ang kung unsa ang iapil ug usa mao nga kung ang dili iapil. Kung magkuha kita ug mga larawan o video, ang “in” ug “out” gibulag pinaagi sa frame.

Alang sa pagsusi kung unsaon kini, kuhaa ang inyong index card ug guntingi ang tunga niini ug usa ka rectangle aron sa paghimo sa imong kaugalingong frame.

Guniti ang frame nga layo sa imong nnawong ug hinay-hinay nga ipaduol kini ug ibalik palayo (mahimo usab nimo ning sulayang gamit ang zoom function sa kamera). Unsa ang imong namatikdan mahitungod sa kung unsa ang imong makita sa sulod sa frame? Unsa kung imo kining palihokon kini gikan sa usa ka kilid ngadto sa pikas kilid? Naa bay paagi sa imong paggunit sa frame aron makit-an ang pila nimo ka mga klasmeyt pero dili ang uban, o ang ubang mga butang nga naa sa bungbong pero dili ang uban?

Kung imong ikontrol ang frame, ikaw ang media maker. Naa kay gahum sa pagdesisyon kung unsa ang iapil ug unsa ang dili. Kung unsa ang imong gipili nga dili iapil sa sulod sa frame magpabilin gihapon sa tinuod kinabuhi, pero dili kini makita sa mga tawo nga motan-aw sa media.

2. Isulod o ipabilin sa gawas?

Kuhaa ang handout nga **Unsa ang naa sa frame** ung tan-awa nga larawan 1A. Unsa sa imong hunahuna ang imong gitan-aw ug giunsa nimo pagkahibalo? Karon tan-awa ang 1B. Sa unsang paagi nga ang dugang impormasyon nakatabang kanimo sa mga makakuha sa ideya kung unsa ang imong gitan-aw?

Continued on the next page →

Sulayi kinu usab sa larawan 2A. Unsa sa imong hunahuna ang naghimo sa anino? Unsa ang imong ebidensiya? Naghatag ang 2B ug dugang impormasyon. Sakto ba ang imong pagtag-an?

3. Sobra nga impormasyon (Too Much Information-TMI)?

Ang dugang nga impormasyon dili kanunay madawat. Usahay kini mahimong kabaldahan sa atong abilidad sa pag-enjoy o pagsabot sa mga image sa gamay nga frame. Tan-awa ang pananglitan #3 sa worksheet.

Makalingaw ang pagtan-aw kung sa unsang paagi gihimo ang usa ka butang. Pero unsa kahay mahitabo kung kada tan-aw nimo ug sine, palabas sa TV, o video wala ka lang nagtan-aw sa gamay nga frame -- unsa kung makita usab nimo ang tanang mga kamera, microphones, mga crew member, ug ang mga kilid sa set? Sa imong hunahuna malingaw ka kaha sa estorya?

4. Ikaw ang magdesisyon

Matag higayon nga mag-share ka ug butang online, naghimo ka ug media. Ug sama sa mga producer sa pelikula, video o palabas sa TV, makahimo ka ug desisyon kung unsa ang makita sa mga tawo -- kung unsa ang naa sa sulod sa frame ug unsa ang dili ipakita, gawas sa frame.

Nakat-unan

Ingong media maker, nagbutang ka ug "frame" palibot sa imong mga i-share online aron nga ang mga tawo makakita lang sa mga butang nga gusto nimong ilang makita. Hunahunaa kini kung mag-share ka ug impormasyon online ug siguroha nga ang imong personal o pribado nga impormasyon magpabilin sa gawas sa "frame."

Unsa ang naa sa frame?

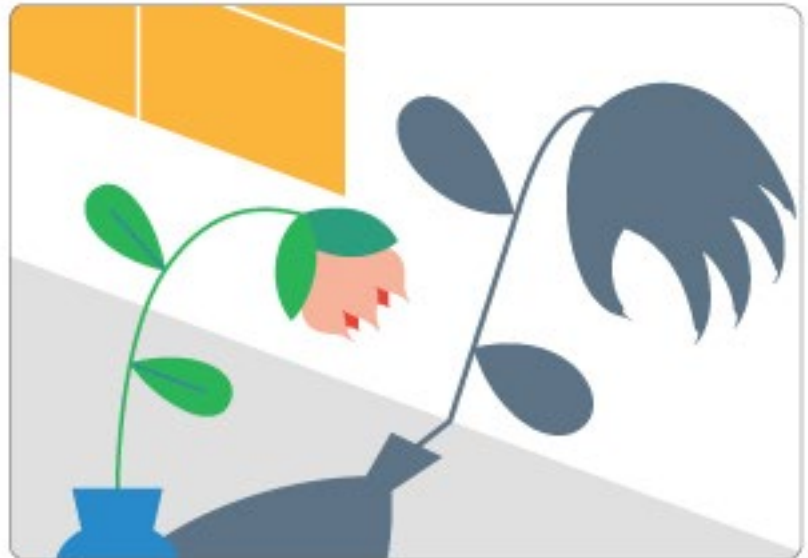
1A

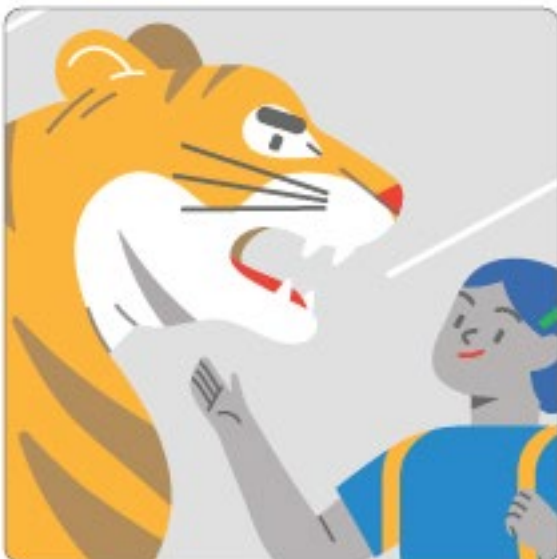
1B

2A

2B

3A

3B

Interland: Mindful Mountain

Ang kabukiran nga sentrong lungsod sa Interland mao ang lugar nga diin ang tanan nagatipun-tipon. Pero gikinahanglan nga maampingon ka kung unsa ang i-share ug kang kinsa. Ang impormasyon dali nga mo byahe, ug dili ba naay mga tao nga oversharer nga nasagol sa mga Internauts.

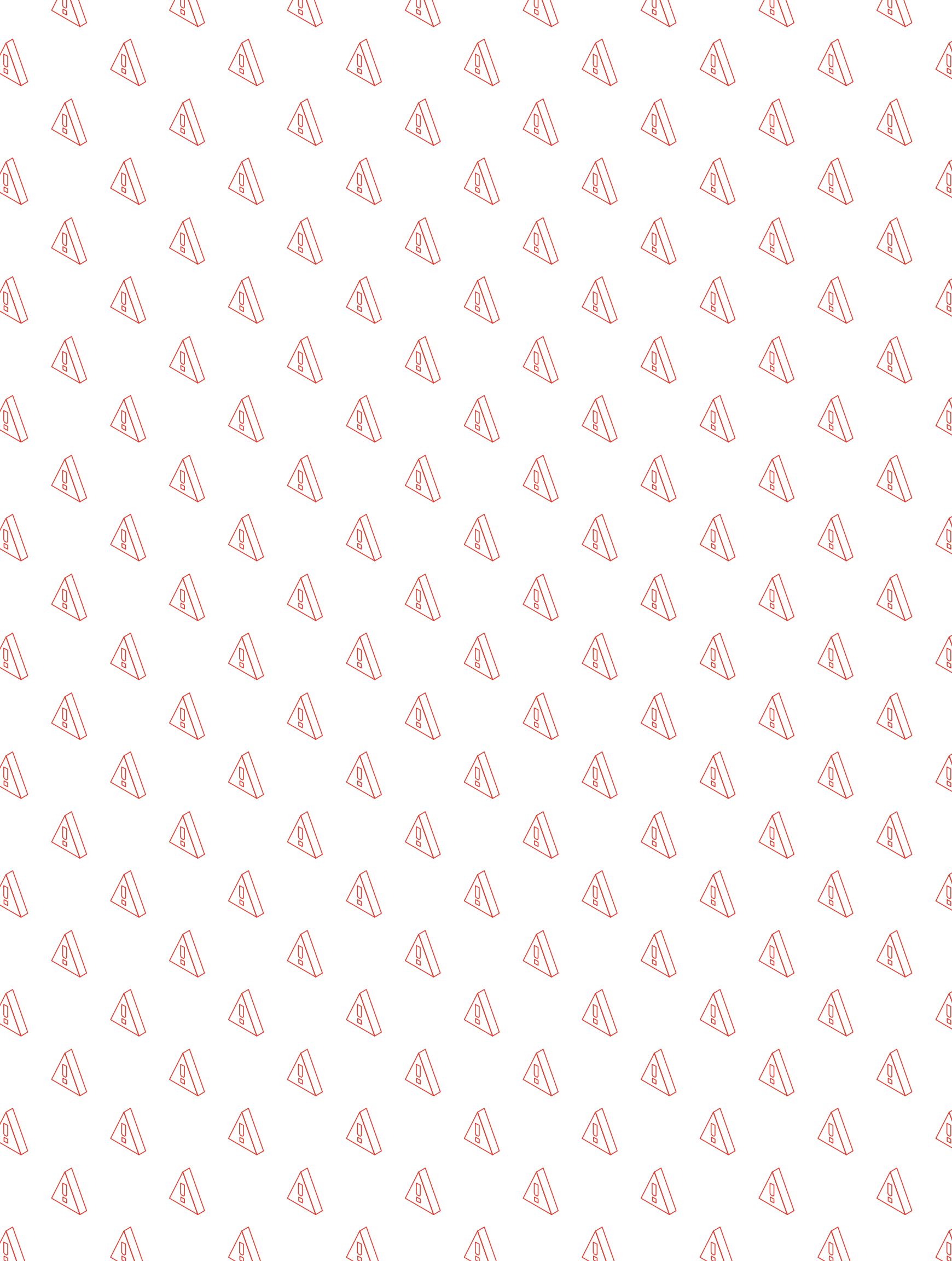
Pag-abri ug usa ka web browser sa imong desktop o mobile device (pananglitan, tablet), ug bisitaha ang g.co/MindfulMountain.

Mga topiko sa panaghisgut

- Ipadula sa imong mga estudyante ang Mindful Mountain ug gamita ang mga pangutana sa ubos sa pag-aghat ug dugang nga panaghisgut bahin sa mga leksiyon nga nakat-unan sa dula. Kasagaran sa nila labaw nga makakat-un sa kasinatian pinaagi sa pagdula nga mag-inusara, pero mahimo usab nimo sila nga ipares-pares. Mas makatabang kini ilabina sa mas bata nga mga estudyante.
- Sa mga post nga imong gi-share sa game, unsa ang mga klase nga sa imong hunahuna kanunay nimo ma-share sa tinuod nga kinabuhi? Ngano?
 - Isaysay ang mga panahon nga hapit ka masayop sa pag-share ug mga butang nga dili kinahanglan i-share.
 - Sa imong hunahuna nganong ang mga karakter sa Mindful Mountain gitawag nga oversharer?
 - I-describe ang karakter sa oversharer ug ang iyang mga lihok nga maka-apekto sa dula.
 - Na-usab ba pinaagi sa padula ug Mindful Mountain ang imong panlantaw kung unsaon pag-share sa uban sukad karon?
 - Paghatag ug usa ka butang nga imong usabon base sa mga leksiyon ug sa pagdula.
 - Unsa ang usa ka pananglitan sa posibleng negatibong resulta kung mag-share sa publiko imbis nga sa imong mga higala lang?
 - Unsa ang mga tikang na pwede nimong mahimo kung nasayop ka sa pag-share ug butang nga personal? Unsa kung naay nasayop sa pag-share kanimo ug usa ka butang nga labing personal?

[illegible]

Dili magpa-ilad sa peke

Pahilayo sa phishing ug mga scam

Sumaryo sa mga Leksyon

Buluhaton 1: Dili magpataga sa phishing
Buluhaton 2: Kinsa ka ba gyud?
Buluhaton 3: Mahitungod sa mga bots
Buluhaton 4: Tinuod ba gyud to?
Buluhaton 5: Pag-ila sa sayop nga impormasyon online
Buluhaton 6: Interland: Reality River

Mga tema

Importante nga masabtan sa mga bata nga dili ang tanang content na makita nila online kinahanglan nga tinuod ug kasaligan, ug kini naglakip ug mga dautan nga paningkamot aron sa pagkawad sa ilang impormasyon o pagkatawo. Ang phishing ug unga mga scam onlie nagdasig sa mga internet user sa tanang edad nga motubag sa mga awhag sa mga tawo nga dili nila kaila ug usahay sa mga tawo nga nagpakaaron-ingnon nga ilang kaila.

Tumong alang sa mga estudyante

- ✓ **Masabtan** nga dili tungod naa ang usa ka butang online wala kini nagkahulugan nga kini tinuod.
- ✓ **Makakat-un** kung sa unsang paagi motrabaho ang phishing, ug ngani kini hulga, ug unsa ang mga tikang nga himoon aron makalikay niini.
- ✓ **Pagtino** sa pagkamaayo sa mga website ug ubang mga gigikanan sa impormasyon ug magmabinantayon sa mga pagpanglimbong, walay basehanan nga mga pangangkon, mga peke nga tanyag o premyo, ug uban pang mga online scam.

Mga Gisunod nga Regulasyon

ISTE Standards for Educators: 1a, 2c, 3b, 3c, 4b, 5a, 6a, 6d, 7a
ISTE Standards for Students 2016: 1c, 1d, 2b, 2d, 3b, 3d, 7b, 7c
AASL Learning Standards: I.b.1, I.c.1, I.c.2, I.c.3, I.d.3, I.d.4, II.a.1, II.a.2, II.b.1, II.b.2, II.b.3, II.c.1, II.c.2, II.d.1, II.d.2, III.a.1, III.a.2, III.a.3, III.b.1, III.c.1, III.c.2, III.d.1, III.d.2, IV.a.1, IV.a.2, IV.b.3, V.a.2, VI.a.1, VI.a.2, VI.a.3

Dili magpa-ilad sa peke

Bokabularyo

Bot: Gitawag usab kini nga “chatbot” o “virtual assistant,” usa kini ka software nga nagalihok online o sa network aron automatiko nga motubag sa mga pangutana, mosunod sa pagmando (sama sa paghatag sa direksyon sa balay sa bag-ong higala), o paghimo sa simple nga buluhaton (sama sa pagpatugtog ug kanta).

Phishing: Ang pasulay sa pag-scam o pag-ilad kanimo nga mo-share sa login information o ubang personal nga impormasyon online. Kasagaran ang phishing buhaton pinaagi sa email, mga ad o mga site nga susama ang hitsura sa site nga imo nang naandan.

Spearphishing: Usa ka phishing scam diin ang attacker tukma mo-target kanimo pinaagi sa paggamit sa imong personal nga impormasyon

Scam: Usa ka dili matinud-anon nga pagsulay nga makakwarta o makaangkon ug ubang butang nga adunay bili pinaagi sa paglimbong sa mga tawo

Trustworthy: Kasaligan sa pagbuhat kung unsa ang husto o kung unsa ang kinahanglan

Authentic: Tinuod, napamatud-an, katuohan, o tukma; dili peke ko kinopya

Verifiable: Usa ka butang nga mapamatud-an o nagpakita sa pagkatinuod o pagkahusto

Deceptive: Bakak; usa ka aksyon o mensahe nga gidisenyo sa paglimbong, pagpangilad, o pagpahisalaag sa usa ka tawo

Manipulation: Laing tawo nagkontrol o nag-impluwensiya sa laing tawo o sitwasyon sa dili patas, dili matinuoron, o ingon nga pagpanghulga. Sa laing paagi, ang mga butang makita online mahimong manipulahon, sama sa larawan nga gi-edit o motuo ka sa usa ka butang nga dili tinuod.

Fraudulent: Paglimbong sa usa ka tawo aron makakuha sa butang nga bililhon gikan kanila

Firewall: Usa ka program nga manalipod sa imong kompyuter gikan sa kadaghanang mga scam ug pangpangilad

Malicious: Mga pulong o aksyon nga tinuyo aron mahimong mapintas o makadaut. Mahimo usab nga magtumong sa makadaut nga software nga gituyo

aron sa pagdaut sa device sa ubang tawo, account, o personal nga impormasyon.

Catfishing: Paghimo ug peke nga pagkatawo o account sa Creating social networking service sa pagpangilad sa uban aron i-share ang ilang personal nga impormasyon o magpatuo nga sila nakig-estorya sa tinuod nga tawo sa likod sa usa ka lehitimong account, profile, o page

Clickbait: Pagmanipula sa mga online content, post, o ad nga gidisenyo sa pagkuhaa ang atensyon sa mga tawo ug aron i-click ang usa ka link o webpage, kasagaran aron magpadaghan sa views o site traffic para makakwara

Vlogger: Usa ka tawo nga nailhan nga kanunay mag-post ug mga mugbo nga video sa usa ka blog o social media.

Source: Usa ka tawo o butang nga nagtagana ug impormasyon

Credible: Katuohan; ang usa ka tawo nga kasaligan mogamit ug ebidensya aron makasalig ka nga nagsulti sila sa tinuod.

Evidence: Mga kamatuoran o mga pananglitan nga magpamatuod sa usa ka butang nga tinuod o bakak

Expertise: Espesyal nga katakus o kahibalo mahitungod sa usa ka butang; ang mga eksperto adunay kahanas

Motive: Ang hinungdan kung gihimo ang usa ka butan; tumong

Deceptive news: Mga balita nga tinuyo nga namakak o nagtuis sa kamatuoran

Front Group: Usa ka nagpakaaron-ingnon nga grupo nga dili tinuod aron sa pagtago sa pagkatawo sa mga tinuod nga nagpalakaw sa grupo

Disinformation: Impormasyon nga dili tinuod nga gituyo arom sa pagpahisalaag

Skeptical: Andam nga manguatana sa mga pangangkon sa kamatuoran

Dili magpataga sa phishing

Magdula ang mga estudyante diin ilang tun-an ang lain-laing mga email ug mga text ug paningkamutan sa pag-ila kung unsa ang mga mensahe nga tinuod ug unsa ang mga phishing scam.

Tumong alang sa mga estudyante

- ✓ **Tun-an** ang mga pamaagi sa gigamit sa mga tawo sa pagkawad ug pagkatawo
- ✓ **Pagrepaso** sa mga paagi sa pagpugong sa identity theft.
- ✓ **Pagkahibalo** sa pagpakig-estorya sa kasaligang adulto kung sa ilang hunahuna biktima sila sa identity theft.
- ✓ **Pag-ila** sa mga timailhan sa pagsulay sa phishing.
- ✓ **Mag-amping** kung unsaon ug kang kinsa mag share ug personal nga impormasyon.

Mag-estorya ta

Unsa man diay kining gitawag nga phishing?

Ang phishing mao ang pagpangawat sa impormasyon sama sa imong login o detalye sa imong account pinaagi sa pagpakaaron ingnon sa usa ka tawo nga imong kaila ug kasaligan pinaagi sa email, text, o ubang matang sa online communication. Phishing emails -- ug ubang delikado nga mga sites gipadala sa imo o mga attachment nga gusto nila nga imong abrihan -- mahimo nga makabutang ug mga virus sa imong kompyuter. Ang ubang mga virus mogamit sa imong contacts list aron sa pagtarget sa imong mga higala o pamilya sa samang paagi, o mas personal nga mga pag-atake sa phishing. Ang ubang matang sa mga scam tingali magsulay sa pag-ilad kanimo sa pagdownload ug malware o dili kinahanglang nga software pinaagi sa pag-ingon sa imo nga naay problema ang imong device.

Hinumdumi: Ang website o ad dili makasulti kanimo kung naay problema ang imong device!

Ang ubang mga pag-atake sa phishing klaro nga peke. Ang uban malibungon ug katuohan kaayo -- sama sa kung ang scammer magpadala kanimo ug mensahe kalakip ang uban nimong personal nga impormasyon. Mao kana ang gitawag na spearphishing, ug kini mahimong lisud kaayo nga masakpan tungod kay ang paggamit sa imong impormasyon magpatuo kanimo nga sila nakaila gyud nimo.

Sa dili pa nimo i-click ang mga link o butang ang imong password sa site nga wala pa nimo naadtuan sukad, maayo ang ideya sa pagpangutana sa imong kaugalingon mahitungod sa email o webpage: Ania ang pipila ka mga pangutana:

- Propesyonal ba ang hitsura sama sa ubang mga website nga nahibal-an nimo ug gisaliga, nga naa ang kasagarang logo sa produkto o kumpanya ug walay mga sayop ng spelling?
- Nagtugma ba ang URL sa site sa pangalan ug impormasyon produkto o kumpanya nga imong gipangita? Naa ba kini sayop sa mga spelling?
- Naa bay mga pop-up nga murag spam?
- Nagsugod ba ang URL sa https:// nga naay berde nga padlock sa walang bahin niini? (Kini nagkahulugan nga protektado ang koneksyon.)
- Unsa ang naa sa fine print? (Kana ang kasagaran nga malimbungon.)
- Nagatanyag ba ug butang nga dili katuohan ang email sama sa kahigayunan nga makakuha ug daghang kwarta? (Kini kanunay dili gyud katuohan.)
- Medyo katingad-an ba ang mensahe? Murag nakaila ka nila, pero dili ka kaayo sigurado?

Continued on the next page →

Unsa man diay kining gitawag nga phishing?

Ug unsa man kung nabiktima ka sa scam? Sugdi niini: Ayaw pag-panic!

- Sultihi dayon ang imong ginikanan, magtutudlo, o ubang kasalingang adulto. Mas mosamot ka grabe ang sitwasyon kung imong padugayon.
- Ilisi ang mga passwords sa imong mga online account.
- Kung na-ilad ka sa phishing o scam, pahibal-a ang imong mga higala nga posible mahimo usab ang sunod nga target.
- Kung posible, gamita ang settings nga i-report ang mensahe nga spam.

Buluhaton

Materials needed:

- Handout: Worksheet sa "Mga pananglitan sa phishing"

Mga tubag sa Worksheet sa "Mga pananglitan sa phishing":

1. **Tinuod.** Ang email nagsulti sa user sa pag-adto sa website sa kumpanya ug mag-sign in sa ilang account sa ilang kaugalingon, imbis nga mohatag ug link sa email o sa paghangyo nga ipadala ang ilang password sa email (ang mga link modala sa mga user sa dili maayo nga mga website).
2. **Peke.** Kadudahan ug dili protektado nga URL
3. **Tinuod.** Tan-awa ang <https://> sa URL.
4. **Peke.** Kadudahan nga tanyag baylo sa mga detalye sa bangko
5. **Peke.** Dili protektado ug kadudahan nga URL

1. Mga pananglitan sa pagtuon sa mga grupo

Maghimo ta ug mga grupo, ug ang tun-an sa matag grupo ang mga pananglitan sa mga mensahe ug mga website.

2. Kada usa magpakita sa ilang gipili

Magdesisyon kung "tinuod" o "peke" alang sa matag pananglitan, ug ilista sa ubos niini ang mga rason kung ngano.

3. Maghisgut ang mga grupo sa napili

Unsa sa mga pananglitan ang murag katuohan ug unsa ang kadudahan? Natingala ka ba sa ubang tubag? Kung mao, ngano?

4. Dugang nga panaghisgut

Ania ang pipila ka mga pangutana nga ipangutana sa imong kaugalingon kung magsusi sa mga mensahe ug mga sites na makita nimo online:

• Wala bay sayop ini nga mensahe?

Unsa ang imong unang pagtaga? Nakakita ka ba ug mga kadudahan nga bahin? Kini ba nagtanyag sa pag-ayo ug usa ka butang nga wala nimo nahibal-i nga nahimong problema?

• Naa bay butang nga gitanyag nga libre sa email?

Ang mga gitanyag nga libre kasagaran dili libre.

• Nangayo ba kini sa imong personal nga impormasyon?

Ang ubang websites mangayo sa imong personal nga impormasyon aron dugang sila makapadala sa imo ug scam. Pananglitan, ang mga "personality tests" posible nga mokuha ug impormasyon aron dali nga matag-anan ang imong password o ubang sekretong impormasyon. Sa laing bahin, ang mga kasalingang negosyo dili nagapangayo sa personal nga impormasyon pinaagi sa email.

• Kini ba chain email o social post?

Ang mga email ug post nga naga-awhag sa imo nga i-forward ni sa tanan, posible nga magbutang kanimo ug sa uban sa peligro. Ayaw kini buhata gawas kung makasiguro ka sa gigikanan niini ug dili delikado nga ipadala ang mensahe sa uban.

- **Naa ba ni fine print?**

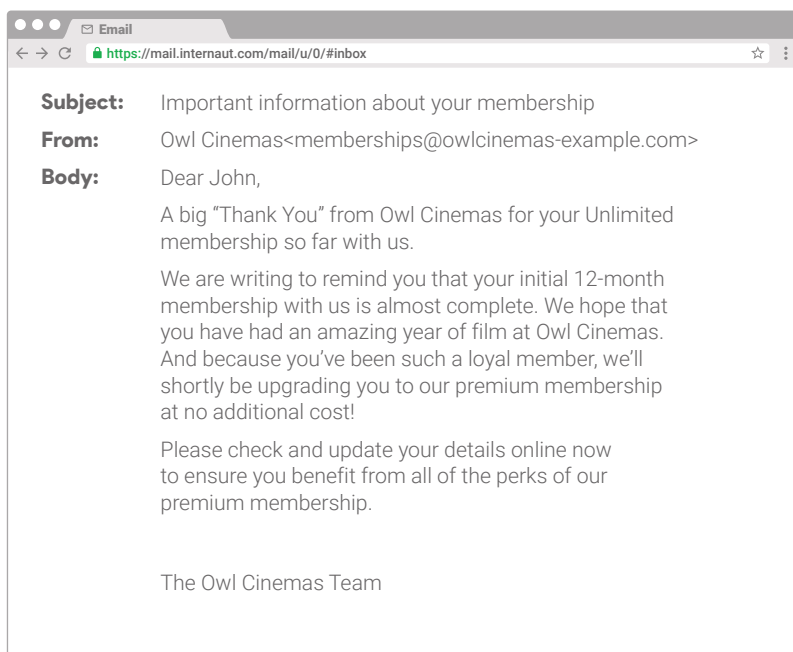
Kasagaran makita sa ubos sa mga dokumento ang "fine print". Gagmay kini, ug nasulat niini ang mga butang nga kasagarang malagpasan. Pananglitan, usa ka headline sa ibabaw nag-ingon nga nakadaog ka ug libre nga telepono, pero sa fine print mabasa nimo nga sa katinuoran kinahanglan nimo magbayad sa kumpanya ug \$200 kada bulan. Sama ra ka dautan kung walay kay makit-an nga fine print, mao nga kinanglan magbantay usab niini.

Pahinumdom: Alang sa katuyuan sa pagsanay, hunahunaa nga ang Internaut mail us ka tinuod ug kasaligan nga serbisyo.

Nakat-unan

Kung online ka, kanunay nga magbantay sa mga pag-atake sa phishing sa imong email, mga text, ug gi-post nga mga mensahe -- pananglitan kung na-ilad ka man, siguroha nga isulti dayon nimo kini sa ang usa ka adulto nga imong gisaligan.

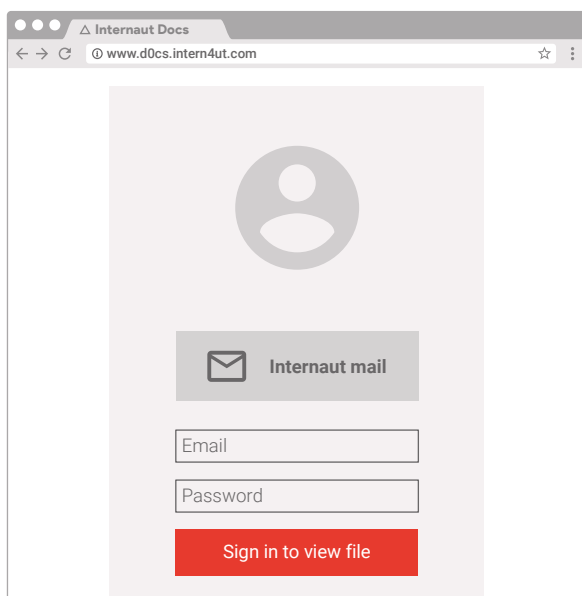
Mga pananglitan sa phishing

1. Tinuod ba kini o Peke?

Tinuod

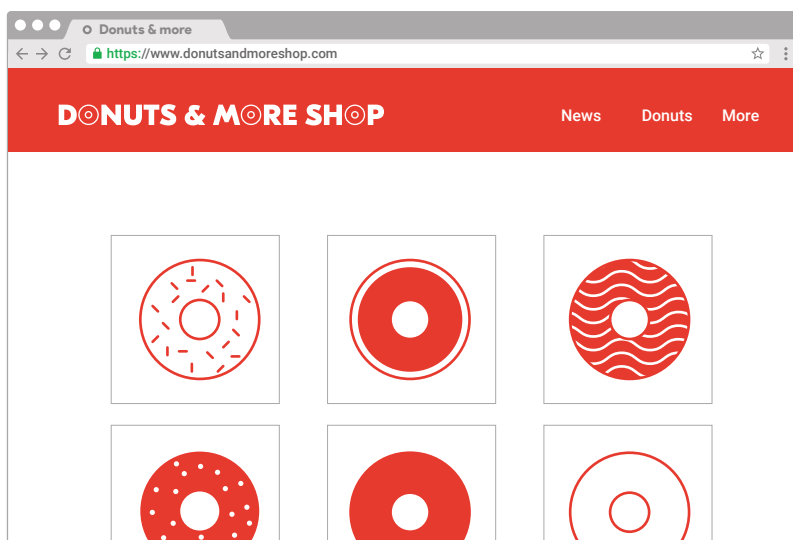
Peke

2. Tinuod ba kini o Peke?

Tinuod

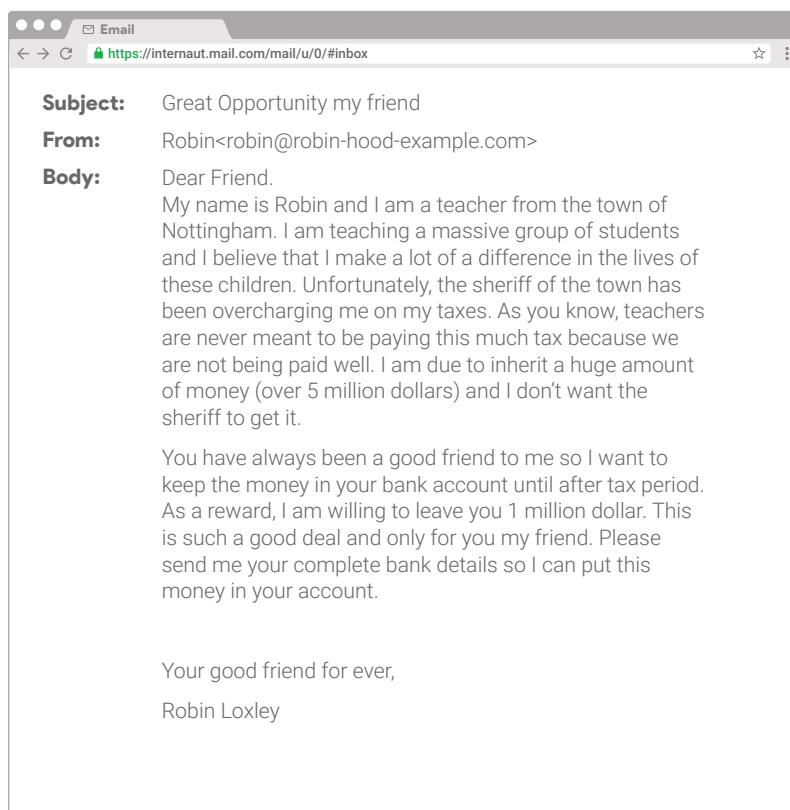
Peke

3. Tinuod ba kini o Peke?

Tinuod

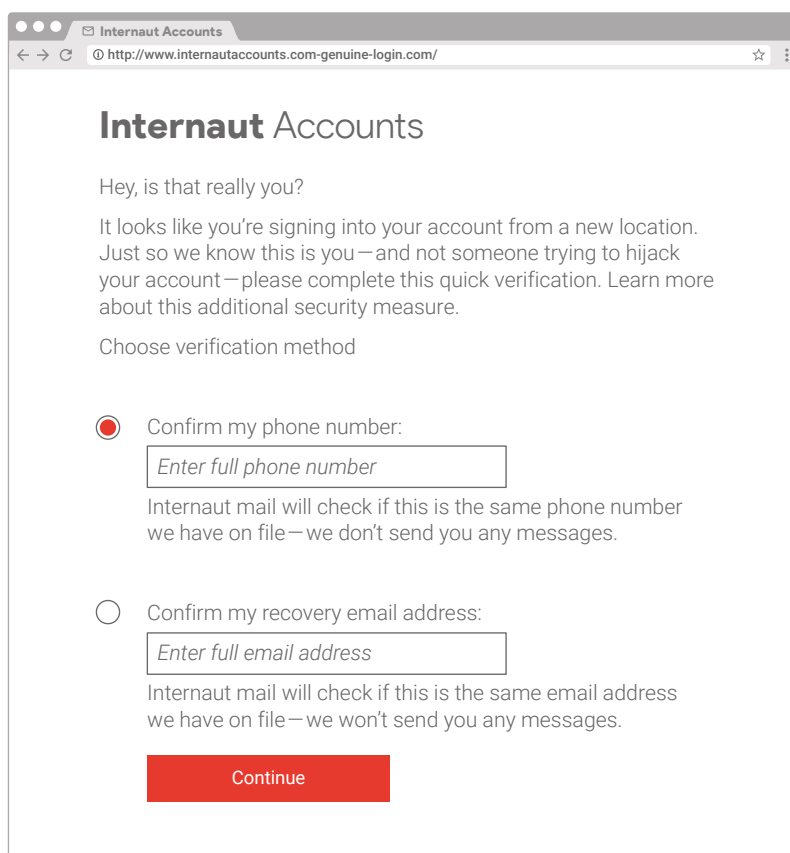
Peke

4. Tinuod ba kini o Peke?

Tinuod

Peke

5. Tinuod ba kini o Peke?

Tinuod

Peke

Kinsa ka ba gyud?

Magpraktis ang mga estudyante ang ilang mga kahanas sa anti-phishing pinaagi sa pag-role play -- ug paghisgut sa mga posibleng tubag sa -- kadudahang mga text, post, friend request, larawan, ug email online.

Tumong alang sa mga estudyante

- ✓ **Masabtan** nga ang mga tawo online tingali nagpakaaron-ingnon lang.
- ✓ **Pagsiguro** nga nakaila sila sa tayo nga ilang ka-estorya sa dili pa motubag.
- ✓ **Mangutana** o mangayo ug tabang gikan sa usa ka adulto kung maglisod sila ug ila kung kinsa ang tawo.

Mag-estorya ta

Unsaon nimo sa nimo pagkahibalo nga sila gyud na?

Kung makig-estorya ka sa imong higala sa telepono, kahibalo ka nga sila gyud na pinaagi sa ilang tingog, bisan pa dili nimo sila makita. Pero naay gamay nga kalainan online. Usahay lisod ang pagsiguro kung wala ba nagpakaaron-ingnon ang tawo nga nag-ingon nga sila kini. Sa mga app o game, ang ubang tawo usahay magpakaaron-ingnong laing tawo ingong binuang, o magsamuk-samok sa dili maayo nga paagi. Sa laing higayon, ang uban magpakaaron-ingnon aron sa pagpangawat sa personal nga impormasyon. Kung naa ka sa Internet, ang mga tawo nga dili nimo kaila mahimong mohangyo nga mokonekta kanimo. Ang labing luwas nga paagi mao ang dili patubag niini o ang pagsulti sa imong ginikanan o usa ka adulto nga imong kasaligan nga wala ka nakaila sa tawo nga nagsulay sa pagkonek sa imo. Pero kung makadesisyon ka nga walay problema kung imong tubagon, labing maayo nga ideya ang pagpangita una ug impormasyon mahitungod kanila. Susiha ang ilang profile, tan-awa kung kinsa ang ilang mga higala nila, o pag-search ug lain pang impormasyon nga magpamatuod nga sila gyud kini.

Naay daghang mga paagi aron sa pagpamatuod sa pagkatawo sa usa online. Ania ang pipila sa mga panaglitan nga atong masugdan.

Pahinumdom sa mga magtutudlo:

Tingali pangunahan una nimo ang klase sa paghisguo sa pangutana nga "Unsaon nato pagpamatuod sa pa pagkatawo sa usa online?"; pagkahuman ipadayon ang paghisgut gamit ang mga mosunod.

• Kadudahan ba ang ilang larawan sa profile?

Hanap ba o lisod makita ang ilang larawan sa profile? O wala kini larawan, sama lang kini sa bitmoji o nawong sa karakter sa cartoon? Ang mga dili maayo nga larawan, mga bitmojis, larawan sa mga pet, ug uban pa, makapadali sa usa ka tawo sa pagtago sa iyang tinuod nga identidad sa social media. Kasagaran usab nga gihimo sa mga scammer ang pagpangawat ug larawan gikan sa tinuod nga tawo aron sa paghimo ug peke nga profile ug magpakaaron ingnon nga sila kini. Nakakita ka ba ug nagkalain-laing larawan sa usa ka tawo nga nalangkit lang sa usa ka pangalan?

• Ang ilang username ba naggamit sa ilang tinuod nga pangalan?

Sa social media, panglitan, tukma ba ang ilang screen name sa tinuod nga pangalan? (Panaglitan, ang profile ni Jane Doe naay URL sama sa SocialMedia.com/jane_doe.)

- **Naa ba silay profile bio?**

Kung naa, mura ba kini uga sinulat sa tinuod nga tawo? Ang mga peke nga account tingali wala kaayo impormasyon sa "About Me" o tingali mokopya lang sila ug mga impormasyon o basta lang gisulat aron sa paghimo ug peke nga profile. Naa bay impormasyon sa ilang bio nga magamit nimo aron mapamatud-an kini pinaagi sa pag search?

- **Unsa na kadugaya nga aktibo ang account? Ang mga kalihokan ba nga nakit-an nimo motugma sa imong mga gidahum?**

Bag-o lang ba ang profile o nagpakita ba kini ug daghang kalihokan? Naa ba moy "mutual friends" sama sa imong gilauman? Ang mga peke nga account kasagaran wala kaayoy sulod o walay timailhan sa mga tawo nga nag-postm nag-comment, ug nagpakig-uban kanila.

Buluhaton

Mga kinahanglanong materyales:

- Kopya sa gigunting-gunting nga worksheet sa "Kinsa ka ba gyud?", nga naay usa ka senaryo sa kada ginunting nga papel
- Usa ba bowl o sudlanan para sa ginunting nga papel (ang kada grupo sa mga estudyante mobunot ug usa)
- Phishing cheat sheet

Nakat-unan

1. Repasuhon sa kada grupo ang mga senaryo

Maghimo ug grupo. Ang matag grupo mobunot ug usa sa senaryo gikan sa sudlanan ug maghisgut kung unsaon nila pagtubag niini nga situwasyon.

2. I-role play ang kada grupo ang mga senaryo

I-role play sa kada grupo ang senaryo nga nakuha nila: usa ka estudyante ang mahimong taga basa, ang ikaduha nga estudyante ang moarte sa "mensahe", ug ang ikatulo ang motubag, tingali ang ika-upat ang maghatag ug pagpatin-aw sa mga rason.

3. Ang tibuok klase maghisgut sa mga pagpili nga gihimo sa kada grupo

Sa katapusan, gamiton nato ang cheat sheet sa paghisgut sa mga pagpili nga gihimo sa kada grupo. Isulat kung naa pay ikadugang nga mga mensahe nga inyong hunahuna nga mas lisod. Kung himoon kini, i-share usab sa ubang grupo ang mga dugang nga mensahe nga inyong gisulat.

Mahimo nimo nga makontrol kung kang kinsa ka makig-estorya online. Siguruha nga ang mga tawo nga imong kaestorya tinuod gyud nga sila kini!

Kinsa ka ba gyud?

Senaryo 1

Nakadawat ka ug message request gikan sa dili nimo kaila. "Hey! Murag lingaw ka nga maka-uban. Tara! Pwede ba ko nimo I-follow? -Rob"

Senaryo 2

Nakadawat ka ug text message sa imong cellphone gikan sa dili nimo kaila. "Hey, si Corey ni! Nakahinumdum ka pa nako, nagkaila ta niadtong summer?"

Senaryo 3

Nakadawat ka ug message gikan sa tawo nga wala nimo gi-follow. "Hey! Ganahan ko sa mga post nimo, kataw-anan ka! Unsa imong number? Mag-estorya ta!"

Senaryo 4

Nakadawat ka ug chat gikan sa dili nimo kaila. "Nakit-an ka nako sa gawas ganina. CUTE KA! Unsa imong address? Pwede ba ko motambay sa inyo."

Senaryo 5

Nakadawat ka ug message online. "Hey, bag-o lang mi nagkaila sa imong higala nga si Sam! Na estorya ka niya sa ako, gusto ko nga makaila ka. Asa ka nagpuyo?"

Kinsa ka ba gyud?

Ania ang lima ka mga senaryo sa mga mensahe nga mahimong madawat ni bisan kinsa online o sa ilang telepono. Ang matag usa naay listahan kung unsaon nimo pagtubag, ang uban maayo kaayo ug ang uban dili kaayo. Tan-awa kung kini maayo alang kanimo -- o kung naa ka pay nahunahunaang laing nga tubag. Kung tinuod nga mahitabo kanimo ang usa sa mga senaryo, ang labing dali nga tubag ang dili pagtubag. Mahimo nimo ang dili pagtagag kanila o ang pag-block. Maayo usab kung isulti nimo kini sa imong ginikanan o magtutudlo.

Senaryo 1

Nakadawat ka ug message request gikan sa dili nimo kaila. "Hey! Murag lingaw ka nga maka-uban. Tara! Pwede ba ko nimo I-follow? -Rob." Unsa ang imong himoon?

- **Dili tagdon si Rob.** Kung wala ka naka-ila kaniya, mahimo nga imo lang siyang pasagdan ug dili makig-estorya niya, period.
- **"Hi, Rob. Magka-ila ba ta?"** Kung dili ka sigurado, mangutana una.
- **I-block si Rob.** Kung natan-aw na nimo kung kinsa siya ug makadesisyon nga imong i-block, dili ka na makadawat ug mga mensahe gikan kaniya. Sa kasaragang mga social media platforms, dili gani siya makahibalo nga imo siyang gi-block.
- **Tan-awon ang profile ni Rob.** Pag-amping – dali ra himoon ang mga peke nga mga profile! Tan-awa ang iyang "friends list" ug kang kinsa siya konektado. Ang iyang mga higala online maoy usa ka paagi sa pagtino kung siya tinuod o dili – ilabina kung wala kay kaila sa iyang mga kaila! Kung wala kaayoy kalihokan ang iyang page, kini usa ka timailhan nga dili siya tinuod.
- **I-add si Rob sa imong "friends list".** KUNG maayo siya sa imong tan-aw. Dili kini rekomendado, gawas kung natino nimo kung kinsa siya ug nasusi kini sa usa ka gisaligang adulto.
- **Ihatag sa iya ang imong personal nga impormasyon.** Ayaw paghatag ug personal nga impormasyon sa mga tawo nga wala ka makaila.

Senaryo 2

Nakadawat ka ug text message sa imong cellphone gikan sa dili nimo kaila. "Hey, si Corey ni! Nakahinumdum ka pa nako, nagkaila ta niadtong summer?" Unsa ang imong himoon?

- **I-block Corey.** Medyo bastos kini kung magkaila gyud mo. Pero kung sigurado ka nga wala kay nailhan nga Corey sa niaging summer o kung nagapadala siya ug daghang mensahe ug nag-overshare ug impormasyon mahitungod kaniya, mas maayo nga i-block siya.
- **Dili tagdon si Corey.** Kung wala ka naka-ila sa tawo, mahimo nga dili ka motubag.
- **"Hi, Corey. Magka-ila ba ta?"** Kini ang maayo nga kapilian kung dili sa sigurado kung nagka-ila mo ug gusto nimo matino. Pero ayaw sultihi si Corey kung asa ka atong nilabay nga summer!
- **"Wala ko nakahinumdum sa imo pero pwede ta magkita usahay."** Kini dili maayo nga ideya; dili ka angay nga motanyag nga makigkita kang bisan kinsa nga dili nimo kaila.

Continued on the next page →

Senaryo 3

Nakadawat ka ug direct message gikan kang @socccergirl12 nga wala nimo kaila. "Hey! Ganahan ko sa mga post nimo, kataw-anan ka! Unsa imong number? Mag-estorya ta!" Unsa ang imong himoon?

- **Dili tagdon si @socccergirl12.** Dili ka kinahanglang motubag kung dili ka ganahan.
- **I-block si @socccergirl12.** Kung tan-aw nimo nga katingad-an kining tawhana ug i-block sila, dili ka na makadungog pa pag-usab kanila – gawas kung magsugod sila ug bag-o nga peke nga profile ug mokontak sa imo ingong laing peke nga tawo.
- **"Hi, naka-ila ba ko nimo?"** Kung dili ka sigurado, paniguruha nga mangutana bag-o nimo ihatag ang personal nga impormasyon sama sa numero sa imong telephono.
- **"Okay, mao ni ang akong numero..."** Ayaw! Bisan pa natino nimo kung kinsa kining tawhana, dili maayo nga ideya ang paghatag ug personal nga impormasyon gamit ang social media. Pangita ug laing paagi sa pagkonak kanila, kini man pinaagi sa mga ginikanan, mga magtutudlo, o usa ka tawo nga kasaligan.

Senaryo 4

Nakadawat ka ug chat gikan sa dili nimo kaila. "Nakit-an ka nako sa gawas ganina. CUTE KA! Unsa imong address? Pwede ba ko motambay sa inyo." Unsa ang imong himoon?

- **Ayaw tagda.** Tingali ang pinakamaayo nga pagpili.
- **I-block kining tawhana.** Ayaw pagduha-duha kung adunay ka dili maayo nga pagbati mahingod sa usa ka tawo.
- **"Kinsa ka?" Tingali dili maayo.** Kung murag kadudahan ang mensahe, mas maayo nga dili tubagon – o i-block kini.
- **"Ikaw ba ni Lizi? CUTE ka sad! Nagpuyo ko sa 240 Circle Ct."** Kini dili maayo nga ideya, bisan tan-aw nimo nakaila kung kinsa kini. Sa dili pa nimo ihatag ang imong bag-o nga address o ubang personal impormasyon, susiha sila, bisan sa imong hunahuna nga kaila nimo sila. Ayaw pagpakigkita sa usa ka tawo nga nakaila lang nimo online.

Senaryo 5

Nakadawat ka ug message online. “Hey, bag-o lang mi nagkaila sa imong higala nga si Sam! Na estorya ka niya sa ako, gusto ko nga makaila ka. Asa ka nagpuyo?” Unsa ang imong himoon?

- **Dili nimo tagdon.** Kung wala ka nakaila niining tawhana pero naa kay higala nga Sam ang pangalan, ang labing maayo mao ang pagpangutana kang Sam sa dili pa nimo tubagon ang mensahe.
- **I-block.** Kung wala ka nakaila niining tawhana ug wala kay higala nga Sam ang pangalan, tingali mas maayo nga gamiton ang imo settings aron -block kining tawhana sa pagkontak pa nimo.
- **“Kinsa ka?”** Tingali dili maayo nga ideya. Kung wala ka nakaila niining tawhana, mas maayo nga dili tubagon, labing menos hangtod nga makadungog ka gikan kang Sam.

Mahitungod sa mga bots

Ang mga estudyante kadaghanan naay interaksyon mga "non-human voices" gikan sa mga device, app, ug mga sites karong panahona – kasagaran sa panimalay, pero tingali nagkadaghan sa eskwelahan. Usahay gitawag ni sila nga "chatbots," usahay "virtual assistants," kasagaran gitawag lang nga "bots." Kini simple nga Q&A nga buluhaton nga gidisenyo aron sa pag-awhag sa klase nga isulti ang naa sa ilang hunahuna mahitungod sa ilang interaksyon sa mga bots.

Pahinumdam: Sulayi nga magpabiling bukas ang panaghisgut; kini nga buluhaton gidesinyo sa paghimo ug masusihong panghunahuna, dili ang paghatag ug bisan unsang konklusyon.

Tumong alang sa mga estudyante

- ✓ **Makat-unan** ang mahitungod sa "interactive technology" nga kasagarang gigamit sa mga estudyante sa ilang kinabuhi.
- ✓ **Pag-ila** sa mga kasinatian sa nagkalain-laing matang sa mga bots.
- ✓ **Pagsusi** sa epekto niining mga matang sa teknolohiya sa adlaw-adlaw nga kinabuhi – parehas ang positibo ug negatibo.

Mag-estorya ta

Nagkadaghan ang mga tawo nga naggamit ug mga bot karong mga adlaw. Nakadungog ka na ba niana nga pulong nga gigamit? Gitawag sila sa ubang tawo nga "chatbots" o "virtual assistants." Daghang butang ang kagamita sa ila: pagdula ug games, pagsusi sa panahon, patubag sa mga pangutana, pagtudlo sa mga direksyon, pagpahibalo kanimo kung human na ang oras, ug uban pa. Usahay kini naay pangalang nga sama sa tinuod nga tawo, sa ubang panahon ang ilang mga pangalan naghulagway sa ilang mga mahimo, sama sa Dog A Day, usa ka bot nga nagapadala ug larawan sa iru kada adlaw. Ang mga bots mahimong naa sa mga mobile device, online, sa mga kotse, o mahimo sila nga mga espesyal nga mga device nga gibutang sa mga tawo sa lain-laing lugar sa ilang panimalay. Mag-estorya ta kung unsa ang mga kasinatian sa klase mahitungod sa mga bots ug gamiton kini sa atong pagnaghisgut.

Ania ang pipila ka mga pangutana nga atong hunahunaon:

- Nakahibalo ka ba kung unsa ang bot?
- Pila kaninyo ang naka-estorya na sa usa ka bot? Sa unsang matang sa device?
- Kinsa ang gusto mosaysay sa ilang kasinatian?
- Asa sa imong hunahuna nga labing nahiagay ang mga bots (pananglitan: sa pagpangutana sa ulat sa panahon, paghibalo sa balita, pagdula ug game, sa pagpangutana ug impormasyon)?
- Ang mga bots nagagamit sa gitawag nga "AI" o "artificial intelligence" Makakat-un ang AI gikan sa imong ipangutana niini aron mas maayo nga makatabang kanimo. Aron mahimo kini, ang mga bots usahay "makahinumdam," o mag-record, sa imong mga gipangutana ug gisulti niini. Kana ba nakapahunahuna kanimo kung unsa ang imong isulti sa usa ka bot? Kung mao kini, unsa ang imong isulti niini ug unsang matang sa impormasyon ang imong itago sa imong kaugalingon?
- Sa imong hunahuna sama ba kini kung nakig-estorya sa usa ka tawo? Sa unsang paagi sama, ug sa unsang paagi dili?
- Giunsa paggamit sa imong mga kaila ang mga bots?
- Unsa ang imong paagi sa pagpakig-estorya sa bot? Mahintahuron ka ba o usahay imo kining singgitan?
- Okay ba nga singgitan sa mga tawo ang bot? Nganong oo o dili? (Sama ba kini sa pagpraktis sa usa ka interaksyon?)
- Usahay abi sa mga bata tawo ang mga bot. Unsa ang imong isulti sa imong mga manghud o ig-agaw aron makatabang kanila sa pagsabot kung kinsa ang ilang ka-estorya?

- Kung makakat-on ang mga bot gikan sa tawo, nakahunahuna ka ba ug mga butang nga dili angay isulti kay dili nimo gusto makat-unan sa bot? (Timaan: Pagbalik sa paghunahuna sa mga buluhaton sa "Pag-amping sa mga i-share" ug hisguti sa unsang paagi sila nalangkit niini.)
- Mahimo ba nga maghimo ug klasipikasyon sa impormasyon sama sa "maayo o dautan" o "tinuod o peke"? Unsaon nato pagsulay sa pagtubag niini nga mga pangutana?

Buluhaton

Pagkahuman sa paghisgut, ingon nga klaso o kada grupo gamit ang mga device sa klase, mag-search ug mga larawan sa mga bots ug impormasyon (lakip ang mga balita) mahitungod kanila. ices, search for images of bots and information (including news coverage) about them. Ang mga search term nga pwedeng gamiton maglakit sa "bots," "chatbots," "digital assistants," o "virtual assistants." Magdesisyon ingong klase kung ang impormasyon maayo ug papilia ang mga estudyante ug usa ka artikulo nga dalahon sa balay, basahon kauban ang ilang mga ginikanan, ug mag-sulat ug usa-ka-parapo nga summaryo bahin niini.

Nakat-unan

Ang masusihong panghunahuna mao ang usa sa labing maayo, ug malungtaron nga "tool" nga atong magamit aron sa pagpabilin nga positibo ang atong paggamit sa teknolohiya – ug ang labaw nga maayong butang mao nga kini usa ka tool nga mahimong mas momaayo sa kada gamit nato. Ang magkauban nga pagsulti kung unsa ang naa sa hunahuna maoy kusgan, makalingaw nga paagi sa paggamit ug pagpalambo niining maong tool.

Tinuod ba gyud to?"

Pahinumdom sa mga magtutudlo:

Ingon nga dugang sa pagtabang sa mga estudyante sa paggamit sa mausisahon nga mga pangutana sa pagsusi sa pagkakasaligan sa tinubdan, gusto usab nato nga makasabot sila nga daghang lugar ug gigikanan sa impormasyon (dili lang mga libro). Mao nga kinahanglan nilang gamito ang ilang kahanas sa pagsusi sa tanang matang sa media. Kung moabot sila niana nga punto, sila mahimong andam na sa pagsusi sa mga espesiyal nga mga kategoriya sa media, sama sa mga news o mga data sa siyensiya.

Tumong alang sa mga estudyante

- ✓ **Pag-ila** sa mga "tool" nga gigamit aron mahibal-an kung ang impormasyon katuohan.
- ✓ **Paghunahuna** sa unsang paagi maapektuhan sa motibo o sa kahanas ang kredibilidad.
- ✓ **Pakat-on** ang 4 ka mga pangutana sa pagsusi sa kredibilidad sa gigikanan sa impormasyon.
- ✓ **Masabtan** nga ang gigikanan sa impormasyon mahitungod sa usa ka topiko nga murag katuohan dili kanunay katouhan sa laing mga topiko.
- ✓ **Mahibal-an** nga kasagaran makatabang ang pagsusi sa lain-laing gigikanan sa impormasyon aron sa pagsiguro nga kini tinuod.

Mag-estorya ta

Unsa ang makapahimo sa usa ka butang o tawo nga tinuod ug kasaligan?

Adlaw-adlaw nagahimo ka ug mga desisyon kung unsa ang tuohan ug unsa ang dili tuohan. Kadto bang video nga nakit-an nimo tinuod o peke? Nagsulti ba sa tinuod ang imong magulang nga lalaki o nagbinuang lang? Tinuod ba tong tsimis nga nadunggan nimo mahitungod sa imong higala?

Unsa ang imong himoon kung magsulay ka sa pagdesisyon kung ang usa ka tawo nagsulti sa tinuod? Gigamit na ba nimo ni nga mga ilhanan?:

• Unsa ang imong nahibal-an mahitungod sa usa ka tawo

Pananglitan, nakahibalo ka nga ang imong klasmeyt maayo sa usa ka butang o naay kaagi sa pagkahimong matinud-anun o hilig mangomedia o dili maayo ang batasan, mao nga kanunay makaingon ka kung kanus-a siya seryoso o nagbinuang o namakak.

• Unsa ang nahibal-an sa uban mahitungod kanimo

Pananglitan, ang imong mga ginikanan nahibalo kung unsa ang mga pagkaon nga makapasakit sa imong tiyan, mao nga mosunod ka sa ilang tambag kung unsa ang kaunon. Ang librarian sa inyong eskwelahan nahibalo sa imong mga interes ug sa matang sa mga libro nga gusto nimo, mao nga mosalig ka sa iyang mga rekomendasyon.

• Ang tono sa tingog ug ang imong nawong

Pananglitan, nakahibalo ka kung ang imong higala nagpasabot sa laing butang sa pulong kung isulti nila kini uban sa pagtuyok sa mata ug murag nasuko samtang nagsaysay sa imo nga wala siya nalingaw sa pag-adto sa bag-ong skate part.

• Ang kahimtang

Pananglitan, kung nagdula mo kauban ang imong mga higala ug naay usa nga manungog nimo mahitungod sa imong bag-o nga estilo sa buhok, nakahibalo ka nga kini binuang lang. Pero kung naay usa sa inyong eskwelahan nga mosulti kanimo sa samang butang aron pakaulawan ka sa tibuok klase, kini pag-insulto.

Kung makadungog kita ug mga butang gikan sa usa ka media source, sama sa video, usa ka tawo sa TV, o website, kita sa personal wala makaila kanila ug sila wala makaila kanato. Tingali dili makasiguro kung tuohan ba nato sila o dili.

Bisan kung magpadala ug text ang usa ka tawo nnga nailhan nato wala kini mga timailhan gikan sa ilang nayong og tono sa iyang tingog, mao nga dili kita makasiguro kung unsa ang ilang buot ipasabot. Mao kini ang panahon nga kinahanglan kita mangutana...

Buluhaton

Mga kinahanglanong materyales:

- Handout: "Magdesisyon kung unsa ang katuohan"

1. Pagsusi sa mga source

Kung gusto ka ug rekomendasyon alang sa maayo nga bag-ong video game, mangutana ka ba sa imong lola? O, mangutana ka niini sa laing paagi, ang imong lola ba ang katuohan nga tinubdan sa impormasyon mahitungod sa mga video game? Ang katuohan nga tinubda may usa nga atong masaligan sa paghatag kanato sa tukma ug may kalabutan nga impormasyon.

Paghimo ug listahan sa pros ug cons aron ipasabot ang maayo ug dili maayong epekto kung mangutana sa imong lola ug advise para sa video game.

PRO	CON
Grandma loves me and wants me to be happy	Grandma doesn't play video games and doesn't know much about them
Grandma is pretty good at finding information when she doesn't know the answer herself	Grandma doesn't know which games I already have or what types of games I like

Kung ang imong listahan sama niining naa sa ibabaw, nakahimo ka sa duha ka labing kasagaran nga tool nga gigamit nato sa pagdesisyon kung ang tinubdan katuohan: motibo ug kahanas. Ang "kahanas" maoy usa ka katakus o kahibalo mahitungod sa usa ka butang; ang mga eksperto adunay kahanas. Ang "motibo" mao ang tumong sa usa, ang hinungdan kung ngano gisulit o gihimo nila ang usa ka butan.

Unsa ang naa sa listahan nga maghatag kanimo ug impormasyon bahin sa mga motibo ni lola? Unsa ang naghisgut bahin sa iyang kahanas? Ang lola ba sumala niining charge sa pro/con katuohan nga tinubdan sa impormasyon mahitungod kung unsa ang bago nga video game ang imong batunan? Dili siya mamakak, pero tingali mas maayo ang pagpangutana sa usa ka tawo nga nagmahal kanato ug kinsa nakahibalo usab mahitungod sa gaming ug unsa nga matang sa mga game ang gusto nato.

Tingali nakahibalo usab kita na maayo moluto ang atong atong papa pero wala siyay nahibal-an mahitungod sa fashion, ang atong coach nakahibalo sa basketball pero dili ang gymnastics, o nga si lola makahimo sa pag-ayo sa halos bisan unsang dulaan pero wala siyay nahibal-an bahin sa mga video game. Dili tungod kay ang usa ka tawo eksperto sa usa ka butang nga maghimo kini kaniya nga eksperto sa tanang butang.

Continued on the next page →

2. Maghimo ug imong kaugalingong listahan sa pros ug cons

Kung kini ang imong una nga higayon tingali naghunahuna ka kung unsao nimo paggamit sa motibo ug kahanas ingong tima-ilhan alang sa pagdesisyon kung unsang mga tinubdan sa impormasyon ang kasaligan, tingali gusto pa nimo magpraktis ug dugang.

Hunahunaa nga ka nga makahibalo unsaon nga mahimong maayo sa pagdudula ug soccer. Paghimo ug listahan sa pro/con alang niini para sa mga niining mga kapilian aron makadesisyon ka kung sila katuohan nga mga tinubdan:

- imong lola
- blog sa basketball coach sa nidaog nga eskwelahan
- pinakamaayong player sa inyong team
- website sa tigbaligya ug sapatos pang-soccer ug tighatag ug mga tambag
- mga video nga nagtudlo ug soccer practice techniques

Unsa ang imong namatikdan sa kalig-on ug kahinayon sa matag source?

- Naa bay makahibalo nga motudlo, pero walay nahibal-an mahitungod kahanas sa soccer?
- Naa bay eksperto sa soccer pero dili kahibalo motuldo?
- Naa bay usa nga ang tamba kanunay naga-apil nga mopalit ka sa ilang baligya?
- Naa bay makahibalo sa soccer pero wala nakaila kanimo o wala nakahibalo kung unsa ang mga kahanas nga kihanglan nimong sanayon?

Hisguti: Kinsa sa imong hunahuna ang maayong nga source nga pwedeng maadtuan ug ngano?

Ang **kredibilidad** panagsa ra nga naay tanan-o-wala nga pagdesisyon. Ang kadaghanan sa mga tinubdan naay mga kalig-on o kahuyangon. **Mao na nga ang labing maayong mga tubag kasagaran nagagikan pinaagi sa pagpangutana sa daghang mga source** ug sa pagkumpara sa ilang mga tubag. Ang **kredibilidad** dili lang mahitungod kung kinsa ang tuohan nato. Kini usab mahitungod kung unsa ang atong tuohan. Kita makakuha ug mga ideya mahitungod sa kalibutan gikan sa nagkalain-laing mga lugar, dili lamang direkta nga gikan sa mga tawo. Ang pelikula mahitungod sa tsunami nagpakita ug murag higante nga balod nga -- mas taas pa sa skyscraper -- nagpadulong sa mga tawo nga naa sa baybay. Mao ba gyud kini ang hitsura sa tsunami? Gipakita sa usa ka ad nga kasagaran sa mga siyentista mga lalaki nga kalkag ug buhok, kanunay nagasol-ub ug baga nga antipara ug puti nga lab coat. Tinuod ba kini?

3. Mga tikang nga angay hunahunaon

Masusi nato ang bisan unsang source gamig ang 3 ka Tikang sa handout alan sa **Padesisyon kung unsa ang katuohan**. Mahitungod kini sa nahibal-an na nato bahin sa motibo ug kahanas.

4. Susiha ang imong mga source

Panahon na nga magpraktis. Pagpili ug usa ka pangutana may kalabutan sa usa ka butang nga inyong gitun-an sa klase o nakita-an online. Pangita ug source nga makatubag sa maong pangutana ug, sa gamay nga grupo, gamita ang mga pangutana sa handout para sa pagdesisyon kung katuohan ang source.

Mga pananglitan:

- Kinahanglang nimo ang mga ideya alang sa regalo sa adlawng natawhan alang sa imong higala You need ideas for a birthday present for your friend. Ang ad sa usa ka lokal nga tindahan nag-angkon nga ang ilang search tool nasudlan sa mga produkto nga gitanyag ilang tindahan, makatabang kanimo sa pagpangita ug regalo para kang bisan kinsa nga naa sa imong listahan. Maayo ba kini alang kanimo?
- Nagbasa ka ug mga online review sa bag-ong tindahan ug pizza ug namatikdan nimo nga tulo gawas unom ka tawo nga naghatag ug 5-star reviews gikan sa mga tawo nga parehas ang ilang apeliyo sa pangalan sa kan-anan. Ang duha nag-ingon nga kini ang labing maayo nga pizza sa tibuok planeta ug ang usa nag-ingon nga kini maayo na kumpara sa barato nga presyo. Naa usab 14 ka tawo ang naghatag ug negatibo nga komento. Ang mga positibo nga review ba pagkombinsir kanimo aron sa pagsulay sa ilang pizza?
- Usa ka pop up ad nag-ingon nga bahin ka sa gamay nga grupo nga napili sa pagsulay sa espesyal nga “mermaid pill” nga makapahimo nimo sa pagginhawa sa ilalom sa tubig nga walay gamit nga scuba gear. Ang imo lang himoon mao ang magpadala ug \$9.99 para sa shipping. Himoon ba nimo kini?
- Ganahan ka sa daghang mga video sa usa ka sikat nga vlogger kay kataw-anan sila, pero nagsulti usab sila ug mga dili maayo nga mga butang nga dili nimo gusto mahitungod sa ubang grupo sa mga tawo. Motuo ka ba nila tungod kataw-anan ug sikat sila? Sa imong hunahuna kini ba maka-impluwensiya sa mga tawo?

Nakat-unan

Higala nato ang mga pangutana. Kung mogamit ka ug maayong mga pangutana mahitungod sa mga sources ug sa impormasyon nga gitanana niini, makakuha ka ug mas maayo nga impormasyon. Ang paggamit ug mas daghan nga sources, mas maayo. Ug hinumdumi nga ang maayo nga source sa usa ka butang wala magkahulugan nga maayo kini alang sa tanan.

Padesisyon kung unsa ang katuohan

Mga tikang nga motabang sa pag-ila kung unsa gikan sa mga source nga katuohan ug dili katuohan

Tikang 1

Paggamit sa common sense

Makataronganon ba kini? Duna ba kini kahulugan?

- Kung a) walay kahulugan ang imong nakita, b) kahibalo ka nga dili kini tinuod base sa imong kasinatian, c) dili kini tugma sa mga katinuoran nga imo nang nahibal-an, dili ka na kinahanglang mohimo ug laing tikang. Dili katuohan ang source nga imong nakita."

Tikang 2

Mangutana

Dili lang bisan unsa, kung dili kining upat:

Kahanas

1. Nakaila ba kanako o nagahunahuna ba mahitungod kanako ang source (hinungdanon ba kini)?
 - Ang tubang sa mga pangutana nagadepende sa imong gipangitang impormasyon. Kung nangita ka ug impormation mahitungod sa mga plastik nga botelya sa tubig nga nagahugaw sa kadagatan, dili hinungdanon kung naka-ila kanimo o wala ang source. Pero kung ang site nagsaad nga magustuhan nimo ang ilang bag-o nga dulaan, kini kihanglan makahibalo kung unsang mga dulaan, game o mga buluhaton ang gusto nimo aron nga mahimong katuohan ang ilang gipanaad.
2. Daghan bang topiko ang nahibal-an niini nga source? Giunsa nila pagkahibalo kung unsa ang ilang nahibal-an?
 - Naay mga tao nga nagtuo nga ang kinadaliang paagi sa pagpangita ug kasaligang impormasyon mao ang pagpangutana sa digital voice assistant. Murag kahibalo sa tanang tubag ang digital assistants. Wala ka ba matingala kung giunsa niini pagkahibalo sa mga tubag? Gagamit sila ug mathematical calculations (gitawag nga "algorithms") aron sa pagpangita sa mga tubag.
 - Alang sa mga simpleng mga pangutana nga isa lang ang posibleng tubag (sama sa temperatura sa gawas or sa pangalan sa sikat nga artista na nikanta sa usa ka partikular na pop song) kasagaran katuohan sila nga source. Pero sa mga pangutana nga kumplikado, mas maayo nga magsugod sa mga tawo o grupo nga naay daghan kasinatian o nakadawat ug mga award o mga PhD mahitungod sa topiko. Pagkahuman pwede ka nga mogamit ug voice assistant sa pagpamatuod sa impormasyon. (tan-awa ng Tikang Step 3 sa pahina page 49).

Motibo

3. Unsa ang gustong ipahimo o ipatuo niini nga source ug ngano nga gusto nila kini?
 - Mokita ba ug kwarta ang source kung sundon nimo ang ilang tambag? Pananglitan, sa imong hunahuna mokita ba ang influencer kung mopalit ka sa mga produkto nga ilang gigamit o gihisgutan? Nagagamit ba o nagasul-ob ang mga atleta ug sapatos o sinina tungod kay gusto nila ang tatak o kay binayran sila para hisgutan kini.

- Kwarta ang kasagarang hinungdan ngano nga makakita ka ug logo o tatak sa video o ad - kini maka-apekto kung unsa ang mga gipanulti sa influencer o atleta kanimo (ug unsa ng wala nila gisulti). Wala silay intensyon nga dauton ka, pero posible nga mas importante alang kanila ang pagpangwarta kontra sa paghatag sa tanang impormasyon o ang pagsulti kung unsa ang maayo alang kanimo.

4. Kinsa ang mga makabenepisyo o ang posibleng madaut kung motuo ang mga tawo sa source? Dili kini pirmi dali nga mahibal-an. Kini ang usa ka pananglitan:

Hunahunaa ang ad para sa usa ka app nga nagasaad kanimo nga mahimong usa ka maayong estudyante.

- Unsa ang mga posibleng benepisyo? Ang naghimo sa app ang makabenepisyo kung mopalit ka sa ilang app kay mokita sila ug kwarta. Ug ikaw pwede nga makabenepisyo kung tinuod nga nakatabang kanimo ang app.
- Kinsa ang posibleng madaut kung motuo ka sa ad? Tingali sayangon lang nimo ang imong kwarta kung mopalit ka sa app. Mahurot lang ang imong oras sa pagpraktis sa mga sayop nga butang, nga magpabagsak nimo sa eskwelahan. O kaha mosalig ka sa app, na nagatagna lang kung unsa ang imong kinahanglang, imbis nga mangayo ug tabang sa imong magtutudlo, kinsa tinuod nga nakahibalo kung unsa imong kinahanglan.

Tikang 3

Pagpamatuod

Gipaluyuhan ba kini sa ubang mga katuohang mga source? Dili lang ang pagsusi sa mga source ang buluhaton. Kinahanglan ang pagpangita ug lain-laing source. Kung dili ka makakita ug lain-laing katuohang mga source nga mouyon sa source nga imong gitan-aw, kinahanglan nga dili nimo kini tuohan.

- Paggamit sa online search - o mangayo ug tabang sa mga media specialist sa library - aron sa pagpangita ug mga source sa impormasyon alang sa imong subject (ang mga source mahimong libro, artikulo sa news o magazine online o offline).
- Baliki ang Tikang 1 ug 2 uban kanila - gamita sad ang samang mga pangutana mahitungod sa mga source. Kung kini nagahatag ug samang impormasyon mahitungod sa imong subject, kini nagapamatuod nga katuohan ang imong source.

Pag-ila sa sayop nga impormasyon online

Pahinumdom sa mga magtutudlo:

Ang media literacy questions ug observation techniques naghatag sa mga estudyante sa ilang mga kinahanglanon aron nga mahibal-an nila kung unsa ang himoon mahitungod sa disinformation nga mopalikay kanila sa mga panaglalis o kadaot sa relasyon tali sa ilang mga higala ug pamilya. Pero kinahanglang ang pagpangutana ug maanad sa paggamit critical inquiry sa information nga ilang makuha.

Tumong alang sa mga estudyante

- ✓ **Pag-ila** sa mga timailhan nga ang news o ang source sa impormasyon malimbongon.
- ✓ **Paggamit** ug analytical nga mga pangutana ug mabinantayon nga pag-oberba aron sa pagtimbang-timbang sa kredibilidad sa source.
- ✓ **Masabtan** ang importansiya sa pagsusi sa katinuoran sa source usa i-share ang ilang mensahe.
- ✓ **Ugmara** ang gawi nga maayong pagsusi sa tanang news ug impormasyon, dili lang ang mga estorya nga sa atong hunahuna kadudahan.

Mag-estorya ta

Nakadula ka ba sa game kung diin mangita ka sa mga sayop nga natago sa usa ka larawan? Usahay ingon ana ang himoon sa mga balita. Adunay daghang mga tawo ug mga grupo nga madasigon kaayo sa ilang gituohan nga ilang gituis ang kamatuoran aron kita mouyon kanila. Kung ang tinuis nga impormasyon ipagawas ingong usa ka balita, kana maoy disinformation.

Naay mga tawo nga dili kahibalo moila ug peke nga impormasyon, pero ila gihapon kining i-share. Mao nga kini ang paagi sa pagkaylap. Ug kung ang mga tawo mohimo ug pagpili sa mga butang nga ilang himoon o tuohan binase sa disinformation, ang ilang abilidad sa pagpakig-estorya sa usag-usa sa kalmado nga paagi, matinahurong panaghisgut, maayo nga pagsinabtanay sa usag-usa ug ang pagsulbad sa mga problema mawala.

Mao nga, kung naay usa ka butang nga murag balita, unsaong nato pag-ila sa kalainan tali sa kung unsa ang tinuod ug unsa ang peke? Naay mga ilhanan nga mahimo natong tun-an aron sa pag-ila niini – mga pamaagi nga gigamit sa mga tayo nga naghimo sa disinformation. Ug naa tay magamit nga mga pangutana nga motabang kanato sa pag-ila sa mga estorya nga dili binase sa mga lig-ong ebidensya.

Buluhaton

Mga kinahanglanong materyales:

- Handout: "Pagpangita ug peke nga URL"

1. Unsa ang sayop sa larawan?

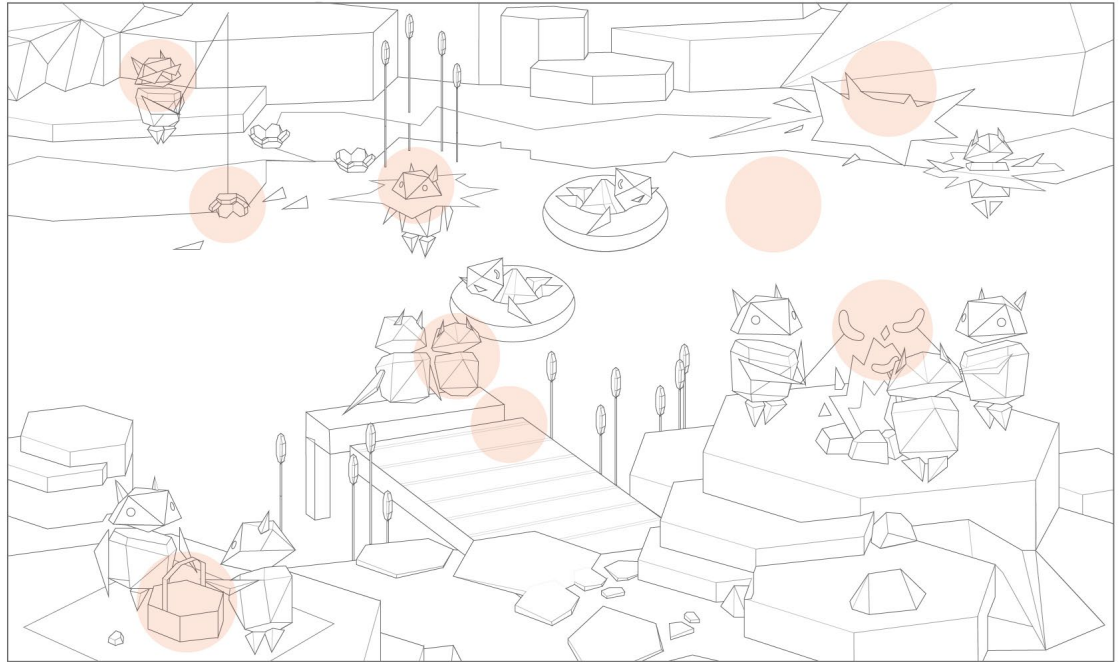
Magpraktis ta sa pagpangita ug kalainan gikan sa usa ka matang sa media. Tan-awa ang mga larawan sa ubos. Susiha pag-aayo. Nakakita ka ba sa kalainan sa duha ka larawan?

Kung naay magtudlo sa imo kung unsa ang tan-awon? Mas mapadali ba kini?

Continued on the next page →

Naay 9 ka kalainan, nakit-an ba nimo silang tanan?

Ang pagsulay sa pagsusi kung ang usa ka balita tinuod o peke sama niining picture game. Pinaagi sa mabinantayon nga pag-obserba, makita nimo ang importante nga impormasyon. Ug kini mahimong dali kung kahibalo ka kung unsa ang pangitaon.

Ania ang pipila sa mga ilhanan sa pagpangita ug disinformation. Kung makita ka kini, tingali gatan-aw ka sa malimbongon nga balita.

Handout alang sa Pagrepaso: Pagpangita ug peke nga URL

- Ang unang butang nga tan-awon mao ang URL (web address) sa site nga nagpatik sa estorya. Ang ubang mga peke nga site mosulay sa paglimbong kanimo pinaagi sa pagpili ug pangalan nga gisundog sa tinuod nga site pero naay gamay nga kalainan. Kasagaran sa mga kumpanya mogamit ug mugbo nga mga URL tungod kay dali kini mahinumduman ug i-type, mao nga ang mga URL nga naay dugang, dili kinahanglang mga letra kasagarang mga peke nga site.
- Lingini ang tanang URL nga dili tinuod.
- Tan-awa ang answer key. Husto ba nimo nga nakuha tanan?

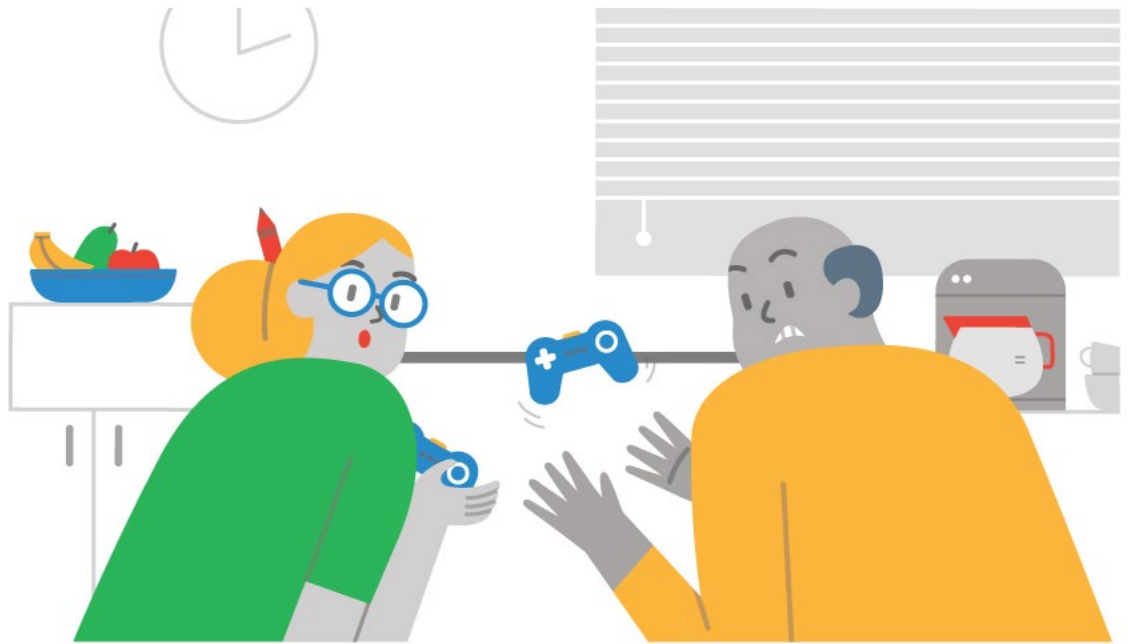
Unsaon nimo pagtan-aw kung ang URL tinuod nga news site? Ang usa ka paagi mao ang pag-web search sa news organization o sa URL. Kung tinuod kini, naay mogawas nga kahon sa tuong bahin sa search result nga nagalarawan sa organisasyon, apil ang ilang website address. Kung peke ang URL, kasagaran makakita ka sa pag-scroll down ug mga headline mahitungod niini nga site nga gi-report nga peke - o nga wala na kining maong site.

2. Pagsusi sa mga headline

Usahay adunay usa nga mag-share sa balita nga walay URL. Sa maong mga higayon ania ang pipila ka timailhan nga magamit:

- Ang estorya nagsugod sa larawan sa usa ka butang nga makapa-interes kanato, sama sa usa ka kyut nga iru, artista, o katingalahang buhat. Pero kung atong i-click, ang estorya kini adunay gamay o walay kalambigitan sa larawan.
- Imbis pasagdan ka modesisyon sa imong kaugalingon, ang mga tawo nga mosulay sa pagkumbinsi kanimo sa pag-uyon mogamit sama sa bold face, ALL CAPS, underline, o mga exclamation point aron sa pagpahunahuna kanimo nga importante ang imong gitan-aw. Ang tinuod nga mga tigbalita wala mogamit sa maong mga formatting tools.
- Aron ma-awhag ka nga mobasa sa balita, ang ubang mga tawo maglakip ug mga ulohan sama sa “makapakurat” o “makaluluoy” o “katingad-an.” Nakahibalo sila nga ang mga pulong sama niana makaphimo nato nga gustong mahibalo. Apan ang mga tinuod nga mga tigbalita motugot sa balita nga mosulti alang sa ilang kaugalingon. Sila mohatag sa balita ug pasagdan kita nga mohimo sa desisyon kung kini ba makapakurat o katingad-an.

Pananglitan – tan-awa king larawan ug headline:

Ang makapakurat nga katinuoran mahitungod kung usa ang gihimo sa mga magtutudlo pagkahuman sa klasekasindak-sindak na katotohanan tungkol sa kung anong ginagawa ng mga guro pagkatapos ng klase

Nga wala basaha kung unsa ang sunod niini, unsa ang inyong pagdahom sa estorya? Nganong mao kini imong nahunahunaan? Unsa ang imong ebidensya?

Continued on the next page →

Ania ang estorya:

"(2019) - Sa usa ka bag-uhay lang nga State University survey sa mga magtutudlo, nasuta nga 86% sa mga magtutudlo nagahimo sa mga butang nga kasagarang himoun pagkahuman sa trabaho. Naga asikaso sila sa ubang mga buluhaton, magluto, mogugul ug oras uban ang pamilya, mohimo sa mga buluhaton sa balay ug mangandam para sa sunod adlaw. Apan karong bag-o daghan sa mga magtutudlo ang nagahimo sa mga butang nga wala damha.

Sa milabay nga dekada, ang suliran sa ekonomiya nagpahinabo sa kadaghanang mga estado nga magmenos sa mga pundo sa edukasyon. Kini nagkahulugan ug mga katuigan nga walay pagtaas sa sweldo sa mga magtutudlo. Tungod kay dili na makaabot sa pang-adlaw adlaw nga galastuhon, daghan sa mga magtutudlo karon ang naay ikaduhang trabaho. Sa ubang mga estado nagwelga ang mga magtutudlo aron mangayo ug saka sa ilang sweldo aron mohunong na sila sa ilang ikaduang trabaho ug mogugul ug dugang panahon sa ilang mga estudyante."

Ang estorya ba sumala sa imong gidahom? Sa imong pagtan-aw sakto ba ang lawaran ug ang headline o maka-ilad kini? Unsa ang imong ebidensya?

3. Pagsusi sa mga source

Kung atong analisahon ang mga balita, makatabang ang mga ilhanan, apan dili kini kanunay igo. Usahay ang mga tinuod nga balita mogamit ug mga paagi sa pagdani sa atong atensyon, ug kini makapahimo kanila nga murag peke. Ug usahay ang mga peke nga sources maayo kaayo ang pagkopya sa tinuod nga butang nga makapahimo niini nga lisod mahibal-an. Lisod makit-an ang ilang kalainan. Pananglitan:

Do these sound like real news organizations to you?:

American News
National Review
News Examiner
World News Daily Report
Weekly World News
NewsWatch33

Sa katinuoran ang National Review lang ang tinuod. Unsaon nimo sa pagkahibalo? Mahimo ka magsugod sa pahimo ug pag-Web search sa pangalan sa organisasyon. Tan-awa kung asa pa makit-an ang pangalanga gawas sa ilang kaugalingong website. Kung kini nigawas sa Wikipedia o usa ka artikulo sa website newspaper o news magazine, kini basin tinuod. Pero tan-awa kung unsa ang mga gisulat sa mga artikulo mahitungod niini! Posible nga silang tanan nag-ingon nga kini peke.

Pangita ug estorya mahitungod sa inyong eskwelahan, komunidad, ang bag-ong uso nga diet, o bisan unsa nga balita nga makapaintereres kanimo. Gamita ang 3 ka tikang sa handout nga Padesisyon kung unsa ang katuohan, uban sa bag-ong mga timailhan nga imong nahibal-an, alang sa pagdesisyon kung ang estorya tinuod o malimbongon.

Tikang 1: Paggamit sa common sense

Mangutana: Makataronganon ba kini – duna ba kini kahulugan?

Usahay klaro kini. Kung makakita ug usa ka headline sama sa: **CELEBRITY SEKRETO NGA NAKIGMINYO SA SPACE ALIEN**, ang pangatarungan tingali mosulti kanimo nga kini dili tinuod.

Usahay dili kaayo kini klaro. Kung:

- a) walay kahulugan ang imong nakita
- b) kahibalo ka nga dili kini tinuod base sa imong kasinatian, o
- c) dili kini tugma sa mga katinuoran nga imo nang nahibal-an

...dili katuohan ang source nga imong nakita.

Tikang 2: Gamita ang mga pangutana sa motibo o kahanas (pahina 48)

Tikang 3: Pagpamatuod

Mangutana: Gipaluyuhan ba kini sa ubang mga **katuohang** mga source?

Kinsa pa ang nagreport niini nga estorya? Unsa pa nga ubang mga estorya ang naa sa site? Ang tanan gikan sa susamang panlantaw o naglakip kini ug ubang laing panlantaw? Kung ka makakita ug ubang kasaligang mga source nga naglangkob sa estorya, kinahanglan nga magduha-duha ka mahitungod niini nga source.

Nakat-unan

Karon nga nahibal-an na nimo kung unsaon paggamit ang mga timailhan ug mga pangutana sa pagpangita sa disinformation, mahimo nimo ang mabinantayong pag-oberbar ug pagpangutana nga bahin sa imong adlaw-adlaw nga kalihokan. Makahimo ka sa pag-analisa sa tanang impormasyon nga imong makuha online, ug ipaambit ang imong nadiskobrehan sa pamilya ug mga higala. Mahimo kang maalamon, matinahuron ug respetado nga lungsoranon!

Pagpangita ug peke nga URL

Tinuod o peke?

Lingini ang tanang hustong tubag.

usatoday.com	Tinuod	Peke
abcnews.com.co	Tinuod	Peke
washingtonpost.com	Tinuod	Peke
abcnews-us.com	Tinuod	Peke
bbc.com/news	Tinuod	Peke
abcnews.go.com	Tinuod	Peke
nytimesofficial.com	Tinuod	Peke
nbc.com.co	Tinuod	Peke
washingtonpost.com	Tinuod	Peke
nytimes.com	Tinuod	Peke
washingtonpost.com.co	Tinuod	Peke
bbc1.site/business-news	Tinuod	Peke
nbcnews.com	Tinuod	Peke
usatosday.com	Tinuod	Peke

Answer Key

Tinuod

abcnews.go.com
bbc.com/news
nbcnews.com
nytimes.com
washingtonpost.com
usatoday.com

Peke

abcnews.com.co
abcnews-us.com
nbc.com.co
nytimesofficial.com
bbc1.site/business-news
washingtonpost.com
washingtonpost.com.co
usatosday.com

Interland: Reality River

Ang sapa nga naga-agos sa Interland puno sa katinuoran ug mga dili tinuod. Pero dili ang tanang mga butang nga imong nakita katuohan. Aron makatabok sa sulog, gamita ang imong labing maayong paghukom -- ug ayaw padala sa mga kalaki sa phisher nga nagtago sa katubigan.

Pag-abri ug usa ka web browser sa imong desktop o mobile device (pananglitan, tablet), ug bisitaha ang g.co/RealityRiver.

Mga topiko sa panaghisgut

Ipadula sa imong mga estudyante ang Mindful Mountain ug gamita ang mga pangutana sa ubos sa pag-aghat ug dugang nga panaghisgut bahin sa mga leksiyon nga nakat-unan sa dula. Kasagaran sa nila labaw nga makakat-un sa kasinatian pinaagi sa pagdula nga mag-inusara, pero mahimo usab nimo sila nga ipares-pares. Mas makatabang kini ilabina sa mas bata nga mga estudyate.

- Ilarawan ang mga higayon nga gikinahanglang nimong magdesisyon kung ang usa ka butang online tinuod o peke. Unsa ang mga timailhan nga imong nakit-an?
- Unsa ang phisher? Ilarawan ang ilang lihok ug sa unsang paagi kini nakaapekto sa dula.
- Nakausab ba sukad karon ang pagdula sa Reality River sa imong paagi sa pagsusi sa mga butang ug mga tawo online? Kung mao, sa unsang paagi?
- Unsa ang usa ka butang sa imong hunahuna nga lahing nga buhaton paghuman sa imong pag-apil niini nga mga leksiyon ug pagdula?
- Unsa ang mga ilhanan nga maghatag ug signal nga ang usa ka butang "off" o makalilisang mahitungod sa sitwasyon online?
- Unsa ang imong bation kung makakita ka ug usa ka kadudahang butang online?
- Kung dili ka sigurado kung tinuod ang usa ka butang, unsa ang angay nimong himoon?

Pagsiguro sa imong mga Sekreto

Importante nga leksiyon bahin sa pribasiya ug seguridad

Sumaryo sa mga Leksyon

Buluhaton 1: Unsaon paghimo ug maayo ug kusgan nga password
Buluhaton 2: Itago para lang sa kaugalingon
Buluhaton 3: Interland: Tower of Treasure

Mga tema

Ang mga isyu sa online privacy ug security pagkapribado wala kanunay klarong husto ug sayop nga mga solusyon. Ang pagprotekta sa imong personal ug pribado nga impormasyon – ang imong katibuk-an – nagkahulugan sa pagpangutana sa mga hustong pangutana ug pagpangita ug imong kaugalingong maalamon nga tubag.

Tumong alang sa mga estudyante

- ✓ Mahibal-an kung nganong hinungdanon ang privacy, ug kung sa unsa kini nalambigit sa online security.
- ✓ Magpraktis kung unsao sa paghimo ug kusgan nga mga password.
- ✓ Magrepaso sa mga tools ug settings nga magamit sa pagprotekta batok sa mga hacker ug uban pang mga hulga.

Mga Gisunod nga Regulasyon

ISTE Standards for Educators: 1a, 2c, 3b, 3c, 3d, 4b, 6a, 6d, 7a
ISTE Standards for Students 2016: 1c, 1d, 2b, 2d, 3d, 6a
AASL Learning Standards: I.b.2, I.c.1, I.c.3, II.c.1, III.a.2, III.b.1, III.c.1, III.d.1, III.d.2, IV.b.3, V.d.3, VI.a.1, VI.d.1

Pagsiguro sa imong mga Sekreto

Bokabularyo

Privacy: Ang pagprotekta sa mga data ug personal nga impormasyon (gitawag usab nga sensitibo nga impormasyon)

Seguridad: Ang pagprotekta sa mga device sa katawhan ug sa software ug impormasyon sulod niini.

Two-step verification (gitawag usab nga two-factor verification ug two-step authentication): Usa ka proseso sa seguridad nga nanginahanglan ug duha ka gibulang nga paagi o "factors" alang sa pag-login, sama sa password ug usa ka one-time-code. Pananglitan, tingali kinahanglan nimong i-tipe ang imong password ug i-type usab ang code nga nadawat nimo pinaagi sa text o usa ka code gikan app.

Password o passcode: Kini mao ang sekretong kombinasyon sa mga letra, numero, ug simbol nga gigamit sa pag-access sa usa ka butang. Naa kini lain-laing porma; pananglitan sama sa upat-ka-numero nga code nga imong gigamit sa paglock sa imong telepono o tablet, o usa ka mas komplikado nga password para sa imong email, social media o account sa bangko. Sa kinatibuk-an, kinahanglan ngs himoon nimong komplikado ang imong mga password kutob sa imong mahimo samtang dali kini nga mahinumdoman.

Encryption: Ang proseso sa pag-usab sa impormasyon o data ngadto sa usa ka code nga maghimo niini nga dili mabasa ug dili ma-access

Complexity: Ang tumong kung maghimo ug kusgan nga password. Ang usa ka password giisip nga komplikado kung kini naay nagsagol nga mga numero, espesyal nga karakter (sama sa "\$" o "&"), ug gamay ug dako nga letra. Ang gitag-on (gidaghanon sa mga karakter) makahimo usab nga mas komplikado.

Hacker: Usa ka tawo nga mogamit sa mga kompyuter aron sa pagkuha ug dili awtorisado nga access sa mga device o data sa ubang tawo o organisasyon

Unsaon paghimo ug maayo ug kusgan nga password

Magtuon ang mga estudyante kung unsaon sa paghimo ug kusgan nga password - ug paniguruhon nga kini magpabiling pribado pagkahuman nga mahimo nila kini.

Tumong alang sa mga estudyante

- ✓ **Pag-ila** sa importansya sa pag-share sa mga password sa imong lang mga ginikanan o magbalantay.
- ✓ **Masabtan** ang kahinungdanon sa mga screen lock nga magprotekta sa mga device.
- ✓ **Mahibalo** sa paghimo ug mga password nga lisod matag-anan, pero dali nga mahinumduman.
- ✓ **Magpili** ug husto nga security alang sa login settings, apil na ang two-factor verification.

Mag-estorya ta

Mas maayo nga mag-amping kay sa magmahay

Gipadali sa digital technology ang atong pagkomunikar sa atong mga higala, klasmeyt, mga magtutudlo, ug mga paryente. Mahimo kita ma mokonekta kanila sa daghang mga paagi: pinaagi sa email, text, ug mga instant messages; pinaagi sa paggamit ug mga pulong, mga larawan, ug mga video; gamit ang mga telepono, tablets, ug laptops. (Unsa ang paagi nga gigamit nimo sa pagkonekte sa imong mga higala?)

Apan ang samang mga took nga gigamit nato nga mopadali sa pag-share sa impormasyon dali usab nga gamiton sa mga hackers o scammers sa pagkawat nianang maong impormasyon ug gamiton kini sa pagdaut sa atong mga device, ug sa atong mga reputasyon.

Ang pagprotekta sa atong mga kaugalingon, atong impormasyon, ug sa atong mga device nagkahulugan ug paghimo sa simple maalamon nga butang sama sa paggamit sa screen locks sa telepono, ang pagkamainampinong mahitungod sa pagbutang ug personal nga impormasyon sa wala na-lock nga mga device nga mahimong mawala o kawaton, ug ang labaw sa tanan, ang paghimo ug kusgan nga mga password.

- Kinsa ang makatag-an kung unsa ang labing kasagarang gigamit nga mga password? (Tubag: “1 2 3 4 5 6” ug “password.”)
- Maghunahuna pa ta ug lain nga dili maayong mga password ug unsa ang espesipiko nga nakapahimo niini nga dili maayo. (Mga pananglitan: ang imong kumpleto nga pangalan, imong numero sa telepono, ang pulong nga “chocolate.”)

Kinsa ang naghunahuna nga maayo kini nga mga password? ;)

Buluhaton

Mga kinahanglanong materyales:

- Mga device nga konektado sa Internet alang sa mga estudyante o grupo sa mga estudyante
- Usa ka whiteboard o projection screen
- Handout: “Mga giya sa paghimo ug kusgan nga mga password”

Ania ang mga idea sa paghimo ug labing sigurado nga password:

- Pagunahuna ug usa ka makalingaw nga hugpong sa mga pulong nga imong mahinumduman. Mahimo kini imong paborito nga kanta, pangalan sa libro, sikat nga linya sa usa ka pelikula, ug uban pa.
- Pilia ang unang letra o pipila sa mga letra gikan sa matag pulong nga naa sa mga hugpong sa pulong.
- Usbon ang ubang letra ngadto sa mga simbol o mga numero.
- Himoa ang ubang mga letra dako ug ang uban gamay.

Continued on the next page →

- Magpraktis ta sa atong kasanayan pinaagi sa pagdula sa password game.

1. Maghimo ug mga password.

Bulagon ang klase ug mohimu grupo nga tigduha ka estudyante. Ang matag grupo naay 60 segundo aron sa paghimo ug password. to create a password. (Pagpili sa hagit: I-share una sa mga estudyante ang mga clue sa klase aron makita kung unsa ka daghang impormasyon sa konteksto ang ilang gikinahanglan aron tukma nga makatag-an.)

2. Pagkumpara sa mga password

Duha ka team sa matag higayon ang mosulat sa ilang password sa pisara.

3. Moboto!

Mopili kita sa matag pares sa mga password, atonog botohan ug hisgutan kung kang kinsa ang mas kusgan.

Nakat-unan

Mga giya sa paghimo ug kusgan nga mga password

Importante ug makalingaw ang paghimo ug kusgan nga mga password.

Ania ang pipila ka mga tips sa paghimo ug mga password aron sa pagprotekta sa imong impormasyon.

Ang **kusgan nga mga password** binase sa mga nagalarawan nga mga pulong nga daling mahinumduman ug lisod nga matag-anan – sama sa unang mga letra sa pulong sa imong titulo o kanta, ang unang letra sa mga pulong nga naghisgut sa usa ka butang nga imong gihimo – ug ang paglakip ug kumbinsayon sa mga letra, mga numero, ug mga simbola. Pananglitan, "I went to Western Elementary School for grade 3" mahimong gamiton sa paghimo ug password nga sa ma sa: lw2We\$t4g3.

Ang **kasarangan nga mga password** mao ang mga password nga kusgan ug dili matag-anan sa dili maayo nga software, pero dali matag-anan sa nga nakaila sa imo. (pananglitan, lwenttoWestern).

Hinay nga mga password kasagaran nagagamit ug personal nga impormasyon, dali nga mahibal-an, ug pwede nga tagnaon sa mga nakaila sa imo (pananglitan, "IloveBuddy" o "Ilikechocolate").

Mga Pwede

- Paggamit ug lain-laing password para sa imong mga importante nga account.
- Paggamit ug dili mo menos sa 8 ka karakter. Mas taas mas maayo (basta makahinumdum ka niini!).
- Paggamit ug kumbinsayon sa mga letra (gamay ug dako), mga number, ug mga simbol.
- Himoa nga daling mahinumduman ang imong mga password aron dili na kini nga isulat, nga mahimong delikado.
- Ilisi dayon ang imong password kung sa imong hunahuna o pagtuo nga nahibal-an kini sa uban gawas sa usa ka kasaligang adulto.
- Kanunay mogamit sa screenlock sa imong device. Set your devices to automatically lock in case they end up in the wrong hands.
- Maghunahuna sa paggamit ug password manager, sama sa usa nga naa sa imong browser, alang sa paghinumdum sa mga password. Niini nga paagi mahimo kang mogamit ug talagsaong password sa matag account nimo ug dili ka kinahanglang nga makahinundum niining tanan.

Mga Dili Pwede

- Ayaw paggamit sa personal nga impormasyon (pangalan, address, email, numero sa telepono, Social Security number, pangalan sa mama, adlaw nga natawhan, uban pa), o komon nga mga pulong sa imong password.
- Ayaw paggamit ug password nga daling matag-anan, sama sa imong angga, pangalan sa imong eskwelahan, o paboritong team sa basketball, gasunod nga numero (sama sa 123456), ug uban pa. Ug siguradong ayaw gamita ang pulong nga "password"!
- Ayaw i-share ang imong password sa uban gawas sa imong ginikanan o magbalantay.
- Ayaw isulat ang mga password kung diin makit-an kini sa ubang tawo.

Itago para lang sa kaugalingon

Gamiton sa magtutudlo ang device sa eskwelahan aron ipakita kung asa pangitaon, ug kung unsa ang pangitaon, kung mag-customize sa mga privacy setting.

Tumong alang sa mga estudyante

- ✓ **I-customize** ang mga privacy setting sa mga online services nga ginagamit mo.
- ✓ **Paghimo** ug desisyon mahitungod sa pag-share ug impormasyon sa lain-laing mga site o services nga imong gigamit.
- ✓ **Masabtan** ung unsa ang buot pasabot sa two-factor ug two-step verifications, ung kanus-a kini gamiton.

Mag-estorya ta

Privacy katumbas sa Security

Magkauban ang online privacy ug online security. Kasagaran sa mga app ug software nagtanyag ug mga paagi sa pagkontrol kung unsa ang impormasyong ang atong i-share ug unsaon.

Kung mogamit sa app o website, pangitaa ang “My Account” o “Settings.” Diri nimo makit-an ang mga privacy and security settings alang sa pagdesisyon kung:

- Unsa ang impormasyon nga makit-an sa imong profile
- Kinsa ang makakita sa imong mga gi-post, mga larawan, mga video, o ubang content nga imong gi-share

Ang pagkat-on sa paggamit niining mga setting alang sa pagprotekta sa imong privacy, ug sa paghinumdum sa pagpadayon nga pag-update niini, motabang kanimo sa pagdumala sa imong privacy, security, ug safety. Hinungdanon nga mahibal-an nga ang inyong mga ginikanan o magbalantay ang kinahanglang nga maghimo niini nga desisyon kauban nimo.

Buluhaton

Mga kinahanglanong materyales:

- Usa ka device sa eskwelahan nga konektado sa projector nga makapakita ug pananglitan sa account nga nahiangay nga gamiton alang sa demonstrasyon sa klase (pananglitan, temporaryo nga email o website account)

Pagrepaso sa mga options

Ang akong device sa eskwelahan konektado sa projection screen. Tan-awon nato ang settings page niini nga app, asa nato makita kung unsa ang atong mga options.

Tudloi ko (awhaga ang imong mga estudyante sa pagtabang kanimo)...

- Pag-usab sa imong password
- Pagsusi sa imong sharing, location, ug ubang mga settings ug maghunahuna kung unsa ang maayo alang kanimo
- Pagkuha ug mga pahibalo kung naay laing tawo ang mosulay sa pag-login sa imong account gikan sa wala nailhi nga device
- Maghimo sa imong kaugalingon nga online profile – ilakip ang mga larawan ug video – mga makit-an lang sa imong pamilya ug sa mga piniling higala
- Pag-enable sa two-factor o two-step verification
- Mag-set up ug recovery information kung pananglitan nga ma-lock out ka sa imong account

Kung unsa ang mga privacy ug security settings ang nahiangay sa imo maoy usa ka butang nga hisgutan kauban ang imong ginikanan o magbalantay. Pero hinumdumi, ang labing importante nga security setting naa sa sulod sa imong utok – makahimo ka ug labing hinungdanong mga desisyon mahitungod sa gidaghanon sa imong personal nga impormasyon ang imo i-share, kanus-a kini i-share ug kang kinsa.

Nakat-unan

Ang pagpili ug kusgan, nagkalain-laing password para sa imong mga importante nga account maoy una nga labing maayong tikang. Karon kinahanglan usab nimo mahinumduman ang imong mga password ug ipabilin kini nga pribado.

Interland: Tower of Treasure

Mayday! Na-abrihan ang lock sa Tower, nameligro ang mga bililhong mga butang sa mga Internauts sama sa personal nga impormasyon, and mga password. Unahi ang hacker ug paghimo ug kusgan nga password sa tanang maagian aron sa pagsiguro imong mga sekreto sa tanang panahon

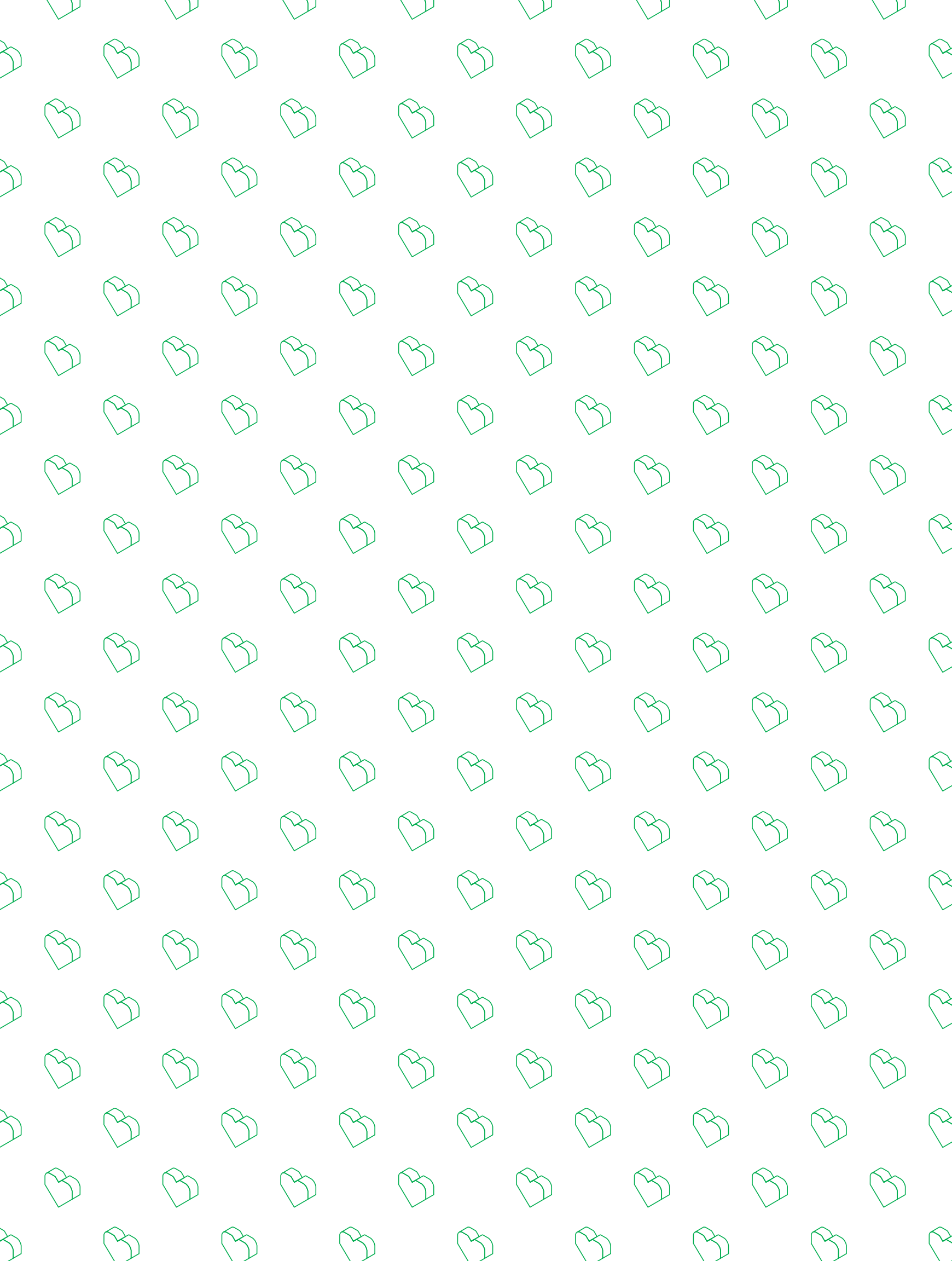
OPag-abri ug usa ka web browser sa imong desktop o mobile device (pananglitan, tablet), ug bisitaha ang g.co/TowerOfTreasure

Mga topiko sa panaghisgut

Ipadula sa imong mga estudyante ang Tower of Treasure ug gamita ang mga pangutana sa ubos sa pag-aghat ug dugang nga panaghisgut bahin sa mga leksiyon nga nakat-unan sa dula. Kasagaran sa nila labaw nga makakat-un sa kasinatian pinaagi sa pagdula nga mag-inusara, pero mahimo usab nimo sila nga ipares-pares. Mas makatabang kini ilabina sa mas bata nga mga estudyate.

- Unsa ang mga elemento sa labing kusgan nga password?
- Kanus-a nga importante nga mohimo ug password sa tinuod kinabuhi? Unsa ang mga tip nga imong nakat-unan kung unsaon kini paghimo?
- Unsa ang hacker? I-describe ang pamatasan niini nga karakter ug sa unsang paagi sila naka-apekto sa dula.
- Nausab ba sa pagdula sa Tower of Treasure ang imong plano sa pagprotekta sa imong impormasyon sa umaabot?
- Paghatag ug usa ka butang nga imong usabon base sa mga lekisyon ug sa pagdula.
- Paghimo ug tulo ka password para sa praktis nga makapasa sa “super strong” test.
- Unsa ang mga pananglita sa sensitibo nga impormasyon ang angay nga protektahan?

Cool nga Magbinuotan

Ang gahom sa pagkapositibo online

Sumaryo sa mga Leksiyon

Buluhaton 1: **Gikan sa bystanders mahimong upstanders**

Buluhaton 2: **Mga kapilian sa upstander**

Buluhaton 3: **...pero isulti kini sa maayo nga paagi!**

Buluhaton 4: **Pagbantay sa tono sa imong sinultihan**

Buluhaton 5: **Buhaton ug dili lang kutob sa estorya**

Buluhaton 6: **Sa unsang paagi mausab sa mga pulong ang kahulugan sa larawan**

Buluhaton 7: **Interland: Kind Kingdom**

Mga tema

Ang digital nga kalibutang naghimo ug mga bag-ong hagit ug kahigayunan sa sosyal nga interaksyon, alang sa mga bata ug kanatong tanan. Ang mga "social cues" mahimong lisod basahon online, ang kanunay nga pagkakonektado makahatag ug kaharuhay ug kabalaka, ug ang dili pag-ilhanay makahatag ug pagdayeg ug kaayuhan ingon man kadautan sa kaugalingon ug sa uban.

Kini komplikado, pero nasayod kita nga ang internet makapadako sa pagkamaayo ingon man sa pagkanegatibo. Ang pagtuon sa pagpakita ug kaayuhan ug emptiya – ug unsaon ang pagtubag sa pagkanegatibo ug harassment – maoy hinungdanon alang sa pagtukod ug himsog nga mga relasyon ug pagkunhod sa mga pagbati sa pag-inusara nga usahay mosangpot sa pag-bully, depresyon, daog-daog, akademikong mga kalisdanan, ug uban pang mga problema.

Gipakita sa pagpanukiduki nga imbes sultihan lang ang mga bata nga dili mahimong negatibo online, ang epektibong pagpugong sa sa bullying mao ang pagdumala sa mga wala gipahayag nga mga hinungdan sa maong negatibong pamatasan. Kini nga mga kalihokan mag-awhag sa mga estudyante nga sa positibong pagpakig-uban gikan sa sinugdanan ug tudloan sila kung unsaon pag-atubangsa pagkanegatibo kung kini mahitabo.

Tumong alang sa mga estudyante

- ✓ **Pag-ila** kung unsa ang buot ipasabot sa pagkahimong positibo ug unsay hitsura niini online ug offline.
- ✓ **Panguna** sa pagkapositibo sa mga komunikasyon sa online.
- ✓ **Pag-ila** sa mga kahimtang diin kinahanglan ang pagpakigsulti sa usa ka sinaligang adulto.

Mga Gisunod nga Regulasyon

ISTE Standards for Educators: 1a, 1c, 2c, 3a, 3b, 3c, 4b, 5a, 5b, 6a, 6b, 6d, 7a

ISTE Standards for Students 2016: 1c, 2b, 3d, 4d, 7a, 7b, 7c

AASL Learning Standards: I.a.1, I.a.2, I.b.1, I.b.2, I.b.3, I.c.1, I.c.2, I.c.3, I.d.3, I.d.4, II.a.1, II.a.2, II.b.1, II.b.2, II.b.3, II.c.1, II.c.2, II.d.1, II.d.2, II.d.3, III.a.1, III.a.2, III.a.3, III.b.1, III.b.2, III.c.1, III.c.2, III.d.1, III.d.2, IV.b.2, IV.b.3, IV.d.2, V.a.2, V.a.3, V.c.1, V.c.3, V.d.1, V.d.2, V.d.3, VI.a.1, VI.a.2, VI.d.1, VI.d.3

Cool nga Magbinuotan

Bokabularyo

Bullying: Tinuyo nga madaug-daugong kinaiya nga gabalik-balik. Ang tawo nga gi-target niini kasagaran maglisod sa pagpanalipod sa ilang kaugalingon.

Cyberbullying: Ang bullying nga nahitago online o tpinaagi sa paggamit ug mga digital device

Harassment: Mas dako ug sakop nga termino kumpara bullying nga mas daghan ug matang -- pagasamok, pagpalagot, paghadlok, pagbiaybiay, ug uban pa. -- ung kini mahitabo usab online

Conflict: Panaglalis o dili pagsinabtanay nga dili kinahanglan nga gabalik-balik

Aggressor: Usa ka tawo nga tig-harass ug tig-bully; nga kini usahay gitawag na lang nga "bully", ang mga eksperto sa bullying prevention nagtambag nga dili sa pagtawag sa mga tawo sa samang paagi.

Target: Ang usa nga gi-bully, gi-harass, o gihimong biktima

Bystander: Usa ka saksi nga nasayod sa kahimtang sa pagpang-harass o pag-bully pero gipili niya nga dili manghilabot

Upstander: Usa ka saksi sa pagpang-harass o pag-bully nga nagsuporta sa target sa pribado man o publiko, usahay nagasulay sa paghunong ug/o pag-report sa mga insidente nga ilang nasaksihan

Amplify: Pagdugang o pagpalapad sa partisipasyon o epekto

Exclusion: Usa ka matang sa harassment o bullying nga gigamit online ug offline; kasagarang gitawag nga "social exclusion"

Block: Usa ka paagi pagputol sa tanang interaksyon sa laing tawo online, nga mopugong kanila sa pag-access sa imong profile, pagpadala ug mga mensahe, pagtan-aw sa imong mga post, ug uban pa, nga dili ipahibalo kanila (dili kanunay maayo sa mga sitwasyon sa bullying kung diin gusto sa target nga mahibal-an kung unsa ang mga gipanulti sa aggressor o kung kanus-a naundang ang pag-bully)

Mute: Dili kaayo pagtapos sama sa pag-block, ang pag-mute mao ang usa ka paagi sa paghunong ug tan-aw sa mga post, mga koment, ug uban pa sa ubang tawo sa imong mga social media feed kung makalagot na ang gi-estoryahan -- nga dili magpahibalo nga gi-mute ang usa ka tawo og an ilang mga feed (dili makatabang sa bullying)

Anonymous: Usa ka wala hinganli o wala mailhi nga tawo - usa ka tawo online nga wala nimo mailhi ang pangalan o pagkatawo

Trolling: Ang pag-post ug pag-komento online nga tinuyo nga mapintason, makapasakit, o makapasuko

Report abuse: Paggamit sa online nga mga tool o sistema sa serbisyo sa social media alang sa pag-report sa pang-harass, pang-bully, panghulga, ug ubang pang mga makasakit nga content nga kasagarang naglapas sa terms of service sa usa ka website o mga lagda sa komunidad

Caption: Ang text kauban sa usa ka larawan ug naghatag ug impormasyon mahitungod niini

Context: Ang dugang impormasyon nga nagpalibot sa larawan o ubang impormasyon nga motabang kanato sa nga masabtan ug maayo kung unsa ang atong gitan-aw. Ang context mahimong maglakip sa impormasyon sama sa lugar kung asa gikuha ang larawan, ang oras kung kanus-a nadawat ang text, unsa ang kahimtang sa nagpadala, ug uban pa.

Gikan sa bystanders mahimong upstanders

Magpraktis ang mga estudyante sa pag-ila sa upat ka paper kung naay mahitabo nga pag-bully (ang mga tig-bully, ang target sa pag-bully, ang bystander, ug ang upstander) ung unsa ang himoon kung sila ang bystander o ang target sa pag-bully.

Tumong alang sa mga estudyante

- ✓ **Pag-ila** sa mga sitwasyon sa pag-bully o harassment online.
- ✓ **Pagsusi** kung unsa ang gipasabot sa pagka-bystander o upstander online.
- ✓ **Pagkat-on** sa mga espesipiko nga paagi pagtubag o aksyon kung makasinati o makakita ug bullying.
- ✓ **Paghibalo** kung unsa ang buhaton o aksyon kung makasinati ug harassment.

Mag-estorya ta

Nganong importante ang pagkamaayo?

Importante nga pahinumduman nato ang atong kaugalingon nga sa likod sa matag username ug avatar naay tinuod nga tawo nga naay tinuod nga pagbati, ug kinhanglan nga tagdon nato sila sa samang paagi kung unsa ang gusto natong pagtagad kanato. Kung mahitabo ang pag-bully o ubang dili maayo nga pamatasan, sa kasagarang panahon naay upat ka matang sa mga tawo ang malangkit.

- Naay aggressor, o ang tawo o mga tawo nga naghimo sa pag-bully.
- Naa usab usa nga mao ang gi-bully – ang target.
- Naay mga saksi kung unsa ang nahitabo, kasagarang gitawag mga bystanders.
- Naay mga saksi kung unsa ang nahitabo nga nangikamot nga positibong manggilabot, kasagarang gitawag nga mga upstanders.

Kung ikaw mahimong target sa pag-bully o ubang dautang pamatasan online, ania ang mga butang nga pwede nimong himoon:

Kung ako ang target, mahimo nako nga...

- Dili motubag
- I-block ang tawo
- I-report sila – sultihan ang akong ginikanan, magtutudlo, igsoon, o usa ka tawo nga akong gisaligan, ug gamiton ang mga reporting tools nga naa sa app o sa service aron sa pag-repot sa mga post, koment o larawang sa pagpang-harass

Kung ikaw usa ka bystander kung naay mahitabong pagpang-harass o pag-bully, ikaw naay gahum sa pagpangilabot ug i-report ang mga mapintas nga kinaiya. Usahay ang mga bystanders dili mosulay sa pagpahunong ang sa pag-bully o motabang sa target, apan kung himoon kini nila mahimo silang upstander. Makapili ka sa pagkahimong upstander pinaagi sa pagdesisyon sa dili pagsuporta sa dili maayong pamatasan ug pagbarog dapig sa pagkamaayo ug pagkapositibo. Layog maabtan ang gamay nga pagkapositibo nga ipakita online. Kini makapugong sa pagkaylap sa pagkanegatibo nga mahimong kabangis ug kadautan.

Kung ako ang bystander, mahimo ko nga upstander pinaagi sa...

- Pagpangita ug paagi nga pagpakita ug kaayo o pagsuporta sa usa nga nahimong target
- Pagsaway sa dautang kinaiya pinaagi sa pagkoment o pag-reply (hinumdumi ang pagsaway sa kinaiya, dili ang tawo), kung ikay komportable sa paghimo niini ug sa imong hunahuna dili delikado ang paghimo niini

Continued on the next page →

- Ang pagdesisyon nga dili pagtabang sa aggressor pinaagi sa pagpakaylap sa pag-bullying o sa pagpasamot niini pinaagi sa pag-share sa mga dili maayo nga post o komento online
- Pag-awhag sa mga higala sa paghimo ug “pile-on of kindness” – mag-post ug daghang maayong mahitungod sa usa nga gi-target (pero dili mag-post ug mga dili maayo mahitungod sa aggressor, tungod kay nagpakita ka ug pananglitan, ang dili pagpanimalos)
- I-report ang pang-harass. Isumbong kini sa usa nga makatabang, sama sa ginikanan, magtutudlo, o school counselor.

Buluhaton

Mga kinahanglanong materyales:

- Handout: Worksheet sa “Gikan sa bystanders mahimong upstanders”

Mga tubag sa worksheet sa “Gikan sa bystanders mahimong upstanders”:

Senaryo 1: B, U, B (tungod kay wala nibatang sa kahimtang), U, U

Senaryo 2: U, B, U, U

Senaryo 3: U, U, B, B, U

Scenario 4: The answers are all yours!

1. Basaha ang mga senaryo ug i-kategorya ang mga tubag

Pagkahuman sa paghisgut sa mga papel, ipanghatag ang worksheet ug hatagi ug 15 minutes alang sa pagbasa sa tulo ka mga senaryo ug pag-kategorya sa matag tubag, kung naa pay oras, pahimua ang klase nga magka-uban sa ika-upat nga senaryo.

2. Hisguti ang mga tubag

Sa dili pa magsugod o sa pagkahuman sa panaghisgut, pangutan-a sila kung kahibalo sila Before or at the end of the discussion, pangutan-a sila kung ngano nga maayo kung naay mga upstanders sa eskwelahan ug online.

3. Hisguti ang mga lisod i-kategorya

Kung naa pay oras, pangutan-a ang imong mga estudyante kung naa bay mga tubag ang lisod i-kategorya ug ngano. Paghimo ug panaghisgut bahin niini.

Nakat-unan

Pagbarog man alang sa uban, pag-report sa usa ka butang nga makadaut, o ang dili pagtagad sa usa ka butang aron mapugngan ang pagdako niini, naa kay lain-laing mga estratehiya nga kapilian depende sa kahimtang. Pinaagi sa gamay nga pagkakita ug kaayo, bisan kinsa makahimo ug dakong kalainan sa paghimo sa dautang kahimtang nga mamaayo.

Gikan sa bystanders mahimong upstanders

Karon nakahibalo ka na nga mahimong gamiton sa bystander ang ilang gahom alang sa kaayuhan ug mahimo nga usa ka upstander pinaagi sa pagtabang sa uban nga gi-bully. Ang mosunod mao ang tulo ka mga senaryo sa mga pananglitan sa pang-bully o pag-harass online. Kung gusto nimo, pwede ka nga mohimo ug ika-upat nga senaryo nga nahitabo sa mga tawo nga kaila nimo, ug maghunahuna ug mga tubag nga naglakip sa upstanding ug bystanding. Naa nay mga tubag nga nahimo alang sa matag usa sa tulo ka senaryo. Basaha ang matag tubat ug pagdesisyon kung kini maoy buhaton lang sa usa ka bystander o kung unsa ang buhaton sa upstander bahin niini, ibutang ang “B” alang sa “bystander” o ang “U” alang sa “upstander” sa kahon nga naa sa matag tubag. Kung naay pay oras, awhaga ang klase sa paghisgut mahitungod sa mga tubag nga lisod himoan ug desisyon ug ngano.

Senaryo 1

Nahulog ang telepono sa imong higala sa drinking fountain nga duol sa soccer field. Nakit-an kini sa lain ug gigamit kini sa pagpadala ngadto sa daghang tawo sa iyang soccer team ug dautan kaayo nga mensahe mahitungod sa laing estudyante, unya gibalik pagbutang ang telepono sa drinking fountain. Ang estudyante nga nahimong target nagsutli sa imong higala nga dili siya maayong tawo kay nagpadala siya ato nga mensahe, bisan dili siya ang tinuod nga nagpadala niini. Walay nakahibalo kung kinsa ang nagpadala sa mensahe. Imong himoon mao ang...

- ☐ Mobati kaguol alang sa imong higala pero walay lain nga himoon tungod kay walay nakahibalo kung kinsa ang nagbuhat kaniya ug dili maayo.
- ☐ Pangitaon ang tawo nga nahimong target ug pangutan-on kung unsa ang ilang gibati ug kung naa ka bay ikatabang.
- ☐ Padakuon ang drama pinaagi sa pag-share sa dili maayo nga mensahe sa uban pang mga higala.
- ☐ Ug ang imong higala mag-awhag sa uban sa soccer team sa pag-post ug mga pagdayeg alang sa tawo nga nahimong target.
- ☐ Ug ang imong higala dili magpa-ila nga mo-report sa nahibato sa inyong prinsipal, ipahibalo kanila nga ang tanan nangihanglan ug pagtudlo mahitungod sa maayo nga phone security ug sa pag-lock sa ilang mga telepono.

Senaryo 2

Ang inyong matutudlo nahimo ug class blog alang sa language arts, nga naghatag ug kahigayunan sa klase nga mosulat, mo-edit, ug mo-post ug mga komento. Sunod adlaw nagsakit siya ug ang nipuli nga magtutudlo wala nakamatikod nga dili na maayo ang mga naa sa – naay usa ka tawo nga nag-post ug dautan kaayo nga mga komento bahin sa usa ka estudyante sa klase. someone is posting seriously mean comments about one of the students in the class. Imong himoon mao ang...

- ☐ Pag-reply sa komento nga magsulti sama sa, "Comment on these comments by saying things like, "Dili jud ni maayo" ug "Higala ko ni _____, ug dili tinuod ang inyong gipanulti."
- ☐ Dili kini tagdon hangtod sa pagbalik sa magtutudlo.
- ☐ Awhagon ang ubang mga estudyante sa pag-post ug maayo nga mga komento ug pagdayeg alang sa estudyante na nahimong target.
- ☐ Isumbong sa kapuli nga magtutudlo ang dili maayo nga pamatasan nga nahitabo sa class blog, ug tingali gusto ni nila ipahibalo sa magtutudlo.

Senaryo 3

Naay usa online game nga gidula sa kadaghana sa imong mga higala. Kasagaran ang mga game chat mao mahitungod kung unsa ang aktuwal nga nahibato sa dula. Usahay kini mahimong dili na kaayo maayo, pero kini kasagaran mga panaglabanay sa maghigala. Pero niini nga higayon, usa sa mga nagdula nagsugod ug pagkomento ug dili maayo mahitungod sa usa ka higala nga kauban ninyo nga nagdula, ug wala sila moundag sa paghimo niini. Gipadayon pa gihapon ni nila sa sunod adlaw. Imong himoon mao ang...

- ☐ Motawag sa imong higala ug ingnan sila nga wala na ka nakagusto sa ilang gihimo ug pangutan-on sila kung unsa ang kinahanglan ninyong duha nga buhaton.
- ☐ Motawag sa tanan nga nakigdula sa inyo (pagsiguro nga nahibal-an sa imong higala nga imong kining gibuhay) aron sa pagsusi kung kamo bang tanan nagkauyon nga panahon na nga sawayon ang dili maayo nga binuhatan.
- ☐ Magdesisyon nga mohulat ug tan-awon kung mohunong ba ba ang maong higala, ug tingali mohimo ug aksyon.
- ☐ Mobiya kadali sa pagdula.
- ☐ Pangitaon ang community rules sa game ug kung wala kini magtugot sa pagpang-bully, i-report ang dili maayo nga pamatasan gamit ang reporting system sa game.

Senaryo 4

Maghimo ang tibuok klase ug senaryo nga tinuod nahitabo, binase sa usa ka kahimtang nga inyong nahibal-an, ug maghunahuna sa magtubag alang sa bystander ug upstander responses sa pagpakita nga nakasabot ka gyud kung unsa ang atong gitun-an karon!

Mga kapilian sa upstander

Kasagaran ang mga estudyante gusto motabang sa uban nga nahimong target sa pag-bully pero wala sila kahibalo kung unsa ang buhaton. Kining buluhaton magpakita kanila ug mga kapilian, magtanyag ug mga pananglitan, ug maghatag kanila ug kahigayunan sa paghimo sa ilang kaugalingong positibong mga tubag.

Tumong alang sa mga estudyante

- ✓ **Masabtan** nga kagustuhan ang pagkahimo nga upstander .
- ✓ **Mahibal-an** nga naay ubang mga paagi nga mangilabot ug mahimong usa ka upstander sa usa espesipikong sitwasyon.
- ✓ **Pagpili** kung unsaon pagtubag sa lain laing sitwasyon nga luwas ug angay kanimo.
- ✓ **Maghimo** ug tubag ug aksiyon base sa sitwasyon.

Mag-estorya ta

Kung makakita ka ug usa ka tawo nga nagpakita ug dili maayo sa laing tawo – nagpakaulaw kanila o ang dili pag-apil kanila, pagbiay-biay, dili pagrespeto kanila, magpasakit sa ilang pagbati, ug uban pa – naa kay mga kapilian. Unsa, mahimo nimong pilion nga mahimong upstander imbis nga bystander pinaagi sa pagtabang sa target. Ikaduha, kung gipili nimo nga mahimong upstander, naa kay mga kapilian kung unsa ang aksyon nga imong himoon.

Ang labing hinungdanon nga imong mahibal-an mao nga kini makatabang gayod sa usa nga nahimong target bisan pinaagi lang sa pagpaminaw kanila kung sila nasubo – ug nga nahibalo sila nga naay nagpakabana.

Karon, dili ang tanan komportable nga mobarug alang sa uban sa **publiko**, bisan online o sa lunchroom sa eskwelahan. Pero kung pilion nimo sa pagbarug, mahimo nimo kini! Pwede nimo himoon ang...

- Pagsaway sa dili maayo nga pamatasan (dili ang tawo), sa pag-ingon nga dili kini maayo.
- Pagsulti ug maayo mahitungod sa target sa post o komento.
- Pag-awhag sa mga higala nga magpadala usab ug pagdayeg online mahitungod sa target.
- Kung himoon nimo nga offline, pwede nimo imbitahon ang tawo nga target sa pagpakig-uban sa imo sa playground o mouban sa imo sa panahon sa lunch.

Walay probleme kung dili ka komportable sa pagabatang sa publiko. Mahimo usab nimo ang pagsuporta sa target sa **pribado**. Mahimo nimo ang...

- Pagkumusta kanila pinaagi sa text o direct message.
- Pagsulti ug mga maayo o pagdayeg pinaagi sa dili magpa-ila nga post, komento, o direct message (kung ang media nga imong gigamit magtugot kanimo nga magpabilin nga dili mailhan).
- Sultihan sila nga naa ka ra kung gusto nila nga naay maka-estorya ug makauban sa pag-uli gikan sa eskwelahan.
- Sa inyong sekreto nga pag-estorya sa tawo personal o sa telepono, sultihi sila nga ikaw naghunahuna nga dili sayop ang dautang pamatasan ug manguatana kung gusto ba nila estoryahan ang nahitabo.

Bisan unsa ang imong himoon nga pagpili, mahimo ka nga **mo-report** nga publiko o pribado. Kini nagpasabot sa pag-report sa pag-bully pinaagi sa website o application interface, o kini mangahulugan sa pagsumbong sa mga panghitabo sa usa ka adulto nga imong gisaligan.

Continued on the next page →

Buluhaton

Mga kinahanglanong materyales:

- Isang whiteboard o easel nga naay dako nga white pad nga mahimong papilitan sa mga estudyante sa sticky notes
- Handout: worksheet sa “Mga kapilian sa upstander”
- Sticky notes para sa kada grupo sa mga estudyante

Niini nga buluhaton, atong sulayan kung unsa ang mahimong nga upstander, hunahunaon nato nga ang tibuok klase nipili sa pagtabang sa target.

1. Paghimo ug grupo nga naay lima ka mga estudyante kada grupo.

Ang matag grupo mopili ug usa ka tig-basa ug usa ka tig-sulat.riter.

2. Magkauban nga basahon ug hisgutan sa mga grupu ang mga makapasakit nga kahimtang

Makita ang tulo sa mga sitwasyon sa worksheet sa mosunod nga pahina.

Samtang naghisgut ang mga grupo, tungaon sa magtutudlo ang e whiteboard o easel ngato sa mga dagko nga lugar na naay headline nga into two large spaces with the headlines “Publiko nga Pag-suporta” ug “Pribado nga Pag-suporta.”

3. Mopili o mohimo ang mga grupo sa ilang kaugalingong duha nga mga tubag alang sa matag usa ka senaryo

Ang mga estudyante mahimong mogamit sa mga pananglitan nga mga tubag nga naa sa “Mag-estorya ta” o mohimo sa ilang kaugalingon.

4. Ipapilit sa mga estudyante ang ilang mga napili ug basahon sa kusog sa tibuok klase.

Ang magtutudlo mahimong magmando sa panaghisgut sa klase binase sa mga gihimong pagpili sa mga estudyante.

Nakat-unan

Sa daghang higayon kung makakita ka kung naay gipasakitan o gi-harass, gusto ka motabang pero wala ka pirmi makahibalo kung unsa ang buhato. Karon daghan ka nang nahibal-an nga mga paagi sa pagtabang sa target – ug naa kay kapilian sa pagsuporta kanila sa paagi nga komportable kanimo. Naa kay gahom sa pagtabang saa ubang tawo sa paagi nga nahiayangay kanimo!

Mga kapilian sa upstander

Karon naa ka sa inyong mga grup, ang matag usa magdesisyon kung ngano unsa ang gusto nimo nga pagkahimong upstander. Paghangyo ug usa ka moboluntaryo sa inyong grupo nga tig-sulat (sa sticky notes) ug usa nga tig-basa. Basahon sa tig-basa ang unang sitwasyon sa kusog ug ang mga grupo mohisgut sa matag usa niini sulod sa lima ka minute sa paghisgut ug magdesisyon kung unsaon ninyo pagsuporta sa target sa publiko o sa pribado nga paagi. Ang tig-sulat mosulat sa mga desisyon sa duha ka stick notes ug ipapilit kini ang usa sa Publiko nga kolum ug ang usa sa Pribado nga kolum sa whiteboard. Sa paghimo sa inyong desisyon, gamita ang mga ideya nga nahisgutan kauban ang tibuok klase, O maghimo ug imong kaugaling paagi sa pagtabang sa target. Usaba ang proses alang sa sitwasyon 2 ug sitwasyon 3.

Pahinumdam: Dili lang usa ang husto nga paagi sa pagsuporta sa ka target tungod kay nagkalain-laing ang matag tawo (parehas ang target ug ang bystander) ug ang matag sitwasyon. Gisulayan lang namo ang lain-laing mga kapilian sa upstander.

Sitwasyon 1

Nag-post ang usa ka estudyante ug video nga nagkanta ug cover sa kanta sa sikat nga pop artist. Ang ubang mga estudyante nagsugod sa pag-post ug dili maayo nga mga komento bahin sa video. Unsa ang imong buhaton para suportahan ang estudyante nga nag-post sa video? Gamita ang ubang ideya nga nahisgutan na o mouyon sa kaugalingong tubag sa inyong grupo.

Sitwasyon 2

Usa ka estudyante nagpadala sa screenshot nga gi-post sa imong higala sa laing estudyante ug gihimo nila kining nga makapasakit nga joke. Gi-repost ang screenshot ug nahimo kining viral sa tibuok eskwelahan, Unsa ang imong buhaton alang sa pagsuporta sa estudyante kang kinsang komento gi-screenshot ug gi-share? Pagpili sa usa ka ideya na ato nang nahisgutan sa klase – o magdesisyon sa inyong kaugalingong tubag.

Sitwasyon 3

Nahibal-an nimo nga ang usa ka estudyante sa inyong eskwelahan naghimo ug peke nga social media account nga gigamit ang pangalan sa laing estudyante ug nag-post ug mga larawan ug mga meme nga nagsulti ug dili maayong butang bahin sa ubang mga estudyante, mga magtutuldo, ug sa eskwelahan. Unsa ang imong nadesisyonan nga buhatong alang sa pagsuporta sa mga estudyante nga gisundog sa mabiyay-biyayong paagi? Hunahunaa ang mga ideya nga nahisgutan na o paghimo sa inyong kaugalingong tubag.

...pero isulti kini sa maayo nga paagi!

Niini nga buluhaton, magkauban nga tun-an sa mga estudyante kung unsaon sa pag-usab sa mga negatibong komento aron mahibal-an kung sa unsang paagi mamahimong postibo ang mga negatibong interaksyon.

Tumong alang sa mga estudyante

- ✓ **Ipadayag** ang mga pagbati ug opinyon sa positibo, epektibo nga mga paagi.
- ✓ **Pagtubag** sa negatibo sa makaayo nga mga paagi.

Mag-estorya ta

Paghimo sa negatibo nga positibo

Mga bata sama sa inyong edad naladlad sa tanang matang sa online content, ang uban niini naay mga negatibo nga mensahe nga nagpasiugda sa dili maayo nga pamatasan

- Nakakita ka na ba (o bisan kinsa sa imong kaila) nga negatibo sa web? Unsa ang imong gibati bahin niini?
- Nakasinati ka na ba (o bisan kinsa sa imong kaila) ug wala damha nga maayong buhat sa web? Unsa ang imong gibati bahin niini?
- Unsa ang simpleng mga aksyon ang mahimo nato ang mga negatibong interaksyon nga positibo?

Mahimo kitang motubag sa negatibo nga pagbati sa maayo nga mga pamaagi pinaagi sa pag-usab sa sinultian o pagbag-o sa panlantaw sa dili mahigalaong komento ug mahimong mas mahibalo sa tono sa atong komunikasyon online.

Buluhaton

Mga kinahanglanong materyales:

- Usa ka whiteboard o projection screen
- Handout: worksheet sa "...pero isulti kini sa maayo nga paagi!"
- Sticky notes o mga device alang sa mga estudyante

1. Basahon ang mga komento

Kitang tanan nagtan-aw sa mga negatibo nga mga komento.

2. Isulat ang mga Kausaban

Karon maghimo ta ug team sa tulo ug gamiton ang duha ka matang sa mga tubag alang niini nga mga komento:

- Sa unsang paagi nga mahimo nimo ang samang mga punto ngadto sa mas positibo o maayo nga paagi?
- Kung usa sa imong mga klasmeyt ang maghimo sama niini nga komento, unsaon nimo sa pagtubag sa paagi nga maghimo sa panag-estorya nga mas positibo?

Pahinumdom sa mga magtutudlo:

Ang mga mas bata nga estudyante tingali manginahanglan ug paggiya kung unsaon pag-usab sa mga komento. kompleto ug usa ka pananglitan kauban ang tibuok klase maoy maayo nga paagi sa pagtino sa mga estudyante sa independenteng paghunahuna.

3. Ipresentar ang mga tubag

Karon ang matag team mohimo sa ilang tubang alang sa duha ka sitwasyon.

Nakat-unan

Ang pagtubag sa usa ka butang nga negatibo sa postibo nga paagi motultol sa mas makalingaw ug makapaikag nga panag-estoryahanay – nga mas maayo kay sa sulbad sa kagubot nga nahimo tungod sa usa ka dili maayo nga komento.

...pero isulti kini sa maayo nga paagi!

Basaha ang mga koment sa ubos. Pagkahuman sa matag komento, hisguti:

1. Sa unsang paagi nga mahimo nimo ang samang mga punto ngadto sa mas positibo o maayo nga paagi?
2. Kung usa sa imong mga klasmeyt ang maghimo sama niini nga komento, unsaon nimo sa pagtubag sa paagi nga maghimo sa panag-estorya nga mas positibo?

Gamita ang mga blanko sa ubos sa matag komento aron sa pagsulat sa mga ideya.

LOL Si Rob lang sa klase ang dili makakuyog sa camping trip karong weekend.

Ugma magsul-ob ta ug purple pero dili nato sultihan si Lilly.

Pasensiya na, dili ka makaadto sa akong party. Mahal kaayo para nimo.

Ayaw ug kasuko pero makaulaw imong sinulatan, mao nga mas maayo kung mubalhin nalang ka sa laing grupo para ani nga proyekto.

Makapakurog ni kanako - kinsa ang nagsulti sa iya nga maayo siya mokanta??

Makaapil lang ka sa among grupo kung hatagan ko nimo sa login info sa imong account.

Ako lang ba ang naghunahuna nga si Shanna murag Smurf?

Pagbantay sa tono sa imong sinultihan

Sabton sa mga estudyante ang mga emosyon nga nagpaluyo sa mga text message aron nga magpraktis sa masusihong paghunahuna ug malikayan ang dili pagsinabtanay ug kasamot sa nga online nga pagbayo-anay.

Tumong alang sa mga estudyante

- ✓ **Paghimo** ug maayong desisyon sa pagpili kung unsa ang isulti ug unsaon pagsulti – ug kung kinahanglang ba gyud mosulti.
- ✓ **Pag-ila** sa mga sitwasyon kung kanus-a mas maayong nga mohulat nga makig-estorya nga personal sa higala kaysa sa i-text dayon sila.

Mag-estorya ta

Dali ang dili pagsinabtanay

Ang mga batan-on gagamit ug lain-laing matang sa komunikasyon sa nagkalain-laing matang sa interaksyon, pero ang mga mensahe nga gipadala pinaagi sa chat ug text mahimong sabton nga lahi kay sa kung makig-estorya sila sa personal o sa telepono.

Nakasulay ka na ba ug dili pagsinabtanay tungod sa text? Pananglitan, nakasulay ka na pag-text ug joke sa imong higala ug nagtuo siya nga seryoso ka – o bisan dautan?

Nakasulay ka na ba nga masayop sa pagsabot sa text o chat sa uban? Unsa ang imong gihimo aron makatabang sa pagpaklaro sa komunikasyon? Unsa ang imong pwedeng usabon?

Buluhaton

Mga kinahanglanong materyales:

- Mga sample text messages gisulat sa pisara o gamit ang projector

1. Pagrepaso sa mga mensahe

Tan-awon nato ang mga sample text messages sa pisara. Mga bata tingali kamo naa usab mga maayong pananglita, isulat nato ang uban sa pisara aron atong mahisgutan.

- “Cool kaayo na”
- “Ambot”
- “Nasuko kaayo ko sa imo”
- “TAWAGI KO KARON”
- “Kk sige”

2. Basahon sa kusog ang mga mensahe

Karon, sa kada mensahe, mohangyo kita ug usa ka estudyante nga mobasa niini sa kusog gamit ang espesipikong tono sa tingog (pananglitan, 😞 😐 😊).

Unsa ang inyong namatikdan? Unsaon kaha kini pagdawat sa ubang tawo? Unsaon kaha sa matag “message sender” sa pagpaabot nga mas maayo kung unsa gyud ang ilang buot ipasabot?

Nakat-unan

Mahimong lisod masabtan kung unsa ang tinuod nga gibati sa usa tawo kung basahon ang text. Siguroha ang pagpili sa husto nga tool sa sunod nga magpadala ka ug komunikasyon – ug nga dili nimo kaayo hatagan ug laing kahulugan ang mga butang nga gisulat sa ubang tawo mahitungod kanimo online. Kung dili ka sigurado kung unsa ang buot ipasabot sa laing tawo, pangita ug paagi nga makig-estorya kanila sa personal o sa telepono.

Buhaton ug dili lang kutob sa estorya

Maghisgut ang mga estudyante kung unsang paagi ang mga bata mahimo usab modelo sa pamatasan alang sa mga adulto.

Tumong alang sa mga estudyante

- ✓ **Pagpamalandong** sa pamatasan sa mga adulto online.
- ✓ **Paghunahuna** sa unsang paagi nga himoong pananglitan ang lihok sa mga adulto nga masundog sa mga batan-on.

Mag-estorya ta

Unsa ang ikatudlo sa mga adulto sa mga bata – ug unsa ang ikatudlo sa mga bata sa mga adulto!

Importante ang pagtudlo sa pagkamabination. Apan sama ka importante nga ipakita sa lihok ang mga leksiyon sa pagkamabination nga atong gitudlo. Naay daghang mga pananglitan kung diin nga ang pag-bully ug pag-harass dili lang problema sa mga bata. Sulayi sa pagtan-aw kung giunsa pagtratar sa mga adulto ang matag usa online, sa mga balita, or sa trapiko.

Naghisgut kita kung unsa ka hinungdanon nga magbinuotan sa inyong mga klasmeyt ug higala online ug offline. Nakakita ka na ba sukad nga ang mga adulto nagpakita ug dili maayo sa usag usa? Nakakita ka na ba sa mga adulto nga nag-bully sa usag usa? (Hinumdumi, dili nato kinahanglang hisgutan ang ilang mga pangalan – maghisgut lang ta mahitungod sa mga pamatasan.)

Sa inyong hunahuna ang inyong henerasyon ba makatukod ug Internet nga maayo ug mas positibo kay sa gitukod sa mga adulto alang sa ilang kaugalingon? (Kadaghanan sa mga adulto naghunahuna usab nga tingali mas maayo kamo niini.)

Sa imong hunahuna ang ubang mga bata nagsugod sa pag-bully o mohimo ug dili maayo nga mga komento tungod kay nakita nila ang mga adulto ilang palibot o sa balita nga nagbuhat sa samang mga butang? Mouyon ka ba sa mga nahisgutan? Palihog sa paghatag ug mga pananglitan. Unsa man ang IMONG buhaton? – sa unsang paagi ka mahimong maayong sulundan alang sa mga adulto?

Pahinumdom sa mga magtutudlo:

Maghunahuna sa paggamit niining gihisgutan sa sunod nga lebel pinaagi sa paghimo ug “kampanya sa pagkamaayo” sa inyong eskwelaha! Sa kada sugod sa klase, ang matag estudyante mosulat ug magpadala ug usa ka mensahe nga nagpahayag sa gugma, pasalamat, ug pagtahod sa ubang estudyante, laing tawo At the beginning of a class period, each student writes and delivers one note of affirmation for another student, nga parehas nga mga hatag ug positibo nga pagbati sa klase ug magsilbi nga pahinumdom nga pwede kita mahimong pwersa sa pagpakita ug pagkapositibo online ug offline. Pwede nimo sugdan ang klase sa sa ingon ining paagi matag semana!

Nakat-unan

Kung unsa nimo ug sa imong higala pagtratar sa usag-usa online adunay dako nga epekto sa digital nga kalibutan nga tidukod sa inyong henerasyon – lakip usab niini ang kalibutan sa tinuod nga kinabuhi.

Sa unsang paagi mausab sa mga pulong ang kahulugan sa larawan

Pahinumdom sa mga magtutudlo:

Kining leksiyon maghatag sa pundasyon alang sa mga estudyante sa elementarya pinaagi sa pag-awhag kanila sa pag-atubang sa mga simple nga mga caption mahitungod sa indibiduwal nga tawo. Sa mga paagi nga angay sa pagpalambo, kini nga buluhaton naglangkob sa mga konsepto sa media literacy concepts ug mga pangutana:

- Ang pagkahibalo nga tanang media "gitukod" – gihimo sa mga tawo nga nagpili kung unsa ang ilakip niini ug kung usaon kini pagpresentar.
- Kanunay nga mangutana "Kinsa ang naghimo niini ug ngano?"
- Kanunay sa pagpamalandong sa media nga atong gihimo pinaagi sa pagpangutana: "Sa unsang paagi makaapekto sa uban kining mensahe?"

Tumong alang sa mga estudyante

- ✓ **Mahibal-an** nga makahimo ta ug kahulugan sa pagsagol sa larawan ug mga pulong
- ✓ **Masabtan** kung giunsa pagbag-o sa usa ka caption ang atong pagsabot sa gustong ipasabot sa usa ka larawan
- ✓ **Makabaton** ug apresasyon sa gahum sa imong mga pulong, ilabina kung ubanan sa mga larawan nga imong gi-post
- ✓ **Matun-an** kung unsaon nga mahimong responsableng "media maker"
- ✓ **Pag-ugmad** sa kinaiya sa pagpangutana, "Kinsa ang nag-post niini ug ngano?"

Mag-estorya ta

Sa unsang paagi mausab sa mga pulong ang kahulugan sa larawan?!

Ang mga larawan inubanan sa mga pulong maoy gamahana nga paagi sa pagkomunikar. Hunahunaa ang larawan sa balita mahitungod sa balay nga nasunog. Usa ka caption nag-ingon nga "Pamilya nawad-an sa ilang panimalay apan ang tanan nakagawas nga luwas, apil ang ilang iro." Kana makaguol, ug tingali makahadlok gamay, dili ba? Apan unsa kung ang caption nag-ingon nga, "Gituyo sa pagsunog sa mga bombero ang balay nga walay nagpuyo aron ilang masulayan sa paggamit ang ilang mga bag-o nga kasangkapan sa pakigbugno sa sunog." Nagtan-aw ka gihapon sa balay nga nasunog, pero naa kay mas lahi nga ideya mahitungod kung unsa ang nahitabo. Tingali mobati ka nga luwas imbis nga mahadlok.

Buluhaton

Mga kinahanglanong materyales:

- Tan-awa ang mosunod nga pahina

Bahina ang klase ngadto sa gagmay nga grupo. Dili ipahibalo sa mga estudyante nga naghatag ka ug duha ka lain-laing bersyon, ihatag sa katunga sa grupo ang handout sa mga larawan sa Sports nga naay positibo nga caption ug sa laing katunga ang naay negatibo nga caption.

1. Mga lawaran ug mga pulong

Tan-awa ang naa sa larawan. Kauban sa imong grupo ihulagwag ang tawo nga naa niini. Sa imong tan-aw unsang matang sila sa mga tawo? Sa imong hunahuna gusto ba nimo sila makaubang o mahimong ka-team? Ngano o nganong dili?

Ang mga ebidensya dali nga mopadayag nga ang mga grupo nagtan-aw sa mga larawan nga naay lain-lain nga mga caption. Awhaga ang matag grupo sa pagpakita sa ilang mga larawan arong ang uban makakita sa kalainan.

Sa katapusan, hisguti sa mubo: Unsa ang gipakita niini mahitungod sa gahom sa mga pulong sa paghulma sa atong mga ideya?

Mga kinahanglanong materyales:

- Handout: “mga larawan sa Sports”
- Handout: “How words can change a picture”
- Mga larawan sa mga magtutudlo ug staff sa inyong eskwelahan nga nagahimo sa ilang adlaw-adlaw nga buluhaton. Mga 2-3 ka semana sa dili pa sugdan ang buluhaton, tingali gusto nimo nga mag-andam ug ubay-ubay nga mga digital photo, o i-assign kini sa mga estudyante nga dili magpahibalo kanila sa papel sa mga larawan alang niini nga buluhaton (syempre, kanunay mangayo ug permiso sa tawo nga ilang kuhaan ug larawan).
- Magkuha ug mga angay-sa-edad nga mga larawan gikan sa mga magazine o news sources kung dili makakuha ug mga larawan
- (Opsyonal) kuhaan ug larawan sa kada estudyante sa klase

2. Dili pa gihapon ka sigurado?

Tan-awa ang dugang mga pananglitan sa handout sa Sa unsang paagi mausab sa mga pulong ang kahulugan sa larawan handout (pahina 84).

Hunahunaa kung unsa imong bation kung makadawat o makakita ug mensahe nga naay larawan nga negatibo ang caption. Ang makakita o makadungog sa mga negatibo nga mensahe dili lang makapasakit the tawo nga naa sa larawan. Kini makahimo usab sa ubang tawo nga nakakita nga mobati nga dili komportable.

Kung makadawat ug mensahe o larawan, unsa ang imong buhaton? Kanunay ka nga naay kapilian. Mahimo nimo ang...

- Pagpili nga dili i-share ang larawan sa uban, o...
- Sultihan nimo ang nagpadala nga dili ka ganahan makadawat ug mga mensahe nga gituyo aron makapasakit sa uban, o...
- Suportahan ang tawo nga naa sa larawan pinaagi sa pagpahibalo kanila nga nasayod ka nga dili kini tinuod, o...
- Ang tanan sa ibabaw.

Mahimo ka usab makapadala ug positibo nga mensahe. Dili usa ka tubag – ang imo lang kaugalingong positibo nga mensahe. Ang makakita ug makadungog ug mga positibo nga mensahe makasuporta sa tawo nga naa sa larawan ug makahimo sa uban nga mobati ug kaayuhan ug mahimong gusto nga mag-post sa ilang kaugalingong mga positibo nga mensahe.

3. Usa ka tawo sa among eskwelahan

Magpili ug usa ka larawan gikan sa gisagul-sagul nga mga larawan sa staff sa eskwelahan o mga larawan ng gidala sa mga estudyante.

Magpraktis sa pagsulat ug lain-laing matang sa mga caption. Una paghimo ug mga caption nga makapalipay o makapasigarbo sa tawo nga naa sa larawan. Unsa ka daghana ang inyong mahunahunaan?

Karon maghunahuna ta ug mga kataw-anan nga caption. Naa bay kalainan ang pagsulat kung unsa ang kataw-anan alang kanimo ug unsa ang kataw-anan alang sa tawo nga naa sa larawan? Naa bay kalainan tali sa komedya nga maayo ug kataw-anan alang sa tanan, ug sa komedya nga magbiay-biay sa usa ka tawo ug kini "kataw-anan" lang alang sa pipila ka tawo?

Pagsulat ug pipila ka caption nga pananglitan sa atong nahisgutan, unya pilion nato ang caption alang sa matag larawan nga parehas kataw-anan ug maayo – dili ang makapasakit sa tawo nga naa sa larawan.

Padayon sa pag-praktis sa paggamit sa mga larawan sa laing tawo sa atong eskwelahan. Nakakuha ka ba ug bag-ong ideya mahitungod sa maayong mga butang nga isulti pinaagi sa pagtan-aw sa mga caption nga gisulat sa imong mga klasmeyt?

4. Paghimo ug collage sa mga larawan sa tanang tawo sa imong klase, nga naayo maayo nga caption ang matag usa.

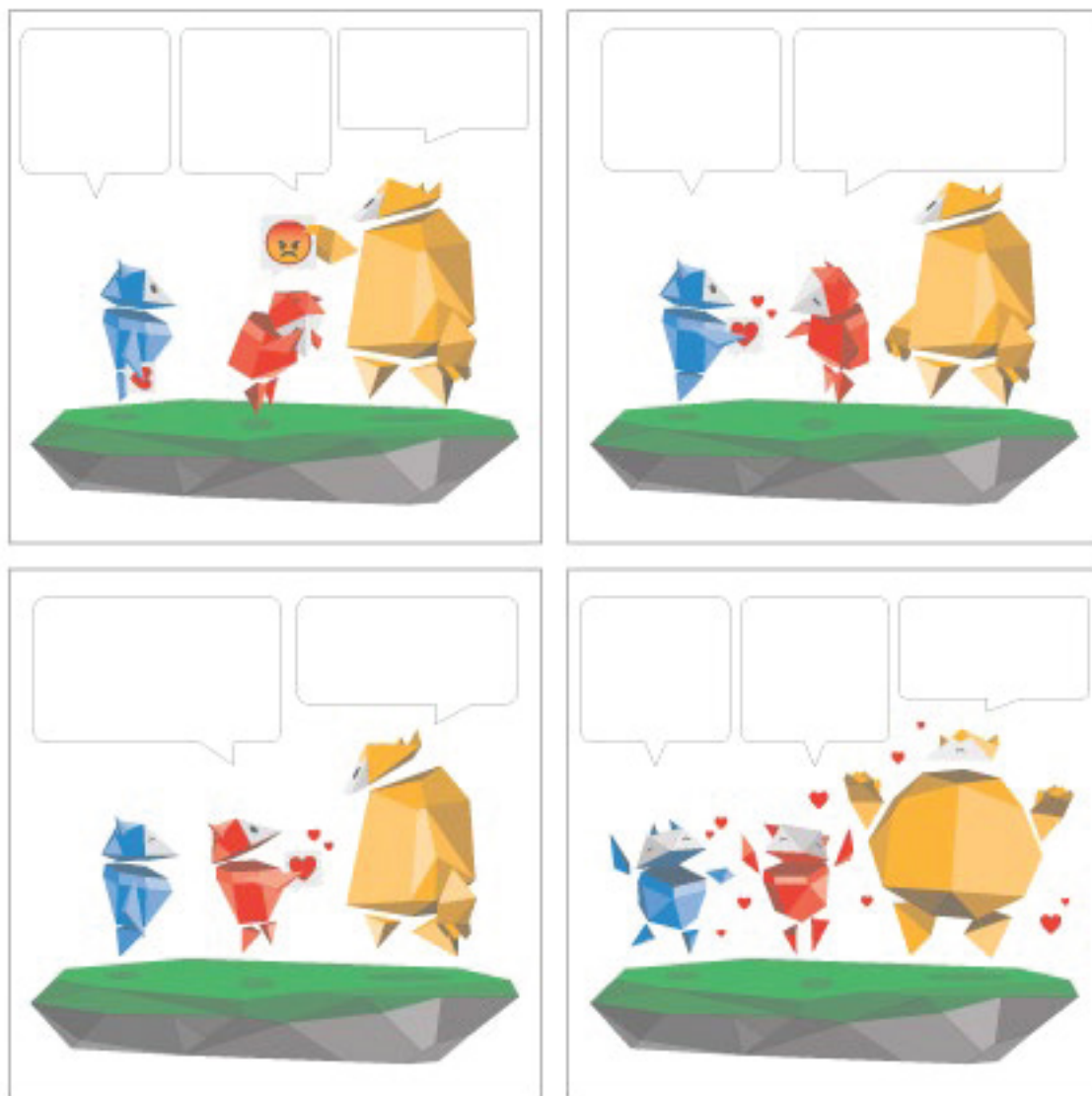
Continued on the next page →

Nakat-unan

Ang mga caption makapausab kung unsa ang atong gihunahuna – ug gibati – mahitungod sa usa ka larawan ug atong gihunahunang nadawat nga mensahe. Hunong kadali sa dili pa mag-post ug mga larawan ng naay caption, aron sa paghunahuna kung unsay bation sa uban bahin sa atong gi-post. Ug sa dili pa dawaton ang mga larawan ug caption nga gi-post sa uban, mangutana, “Kinsa ang nag-post niini ug ngano?”

Dugang

Sulayi kini nga eksperimento. Iapud-apod ang mubo nga comic strip nga gitangtangan sa mga pulong. Unya awaha ang mga estudyante, nga mag-inusarang sulatan ang mga thought/conversation bubbles aron sa paghimo sa estorya nga ilang nakita. Ikumpara ang mga resulta. Nakita ba sa tanan ang samang estorya o gisulat ang samang mga pulong? Nganong dili? Unsa ang gipakita niining maong eksperimento mahitungod sa atong paggamit sa pulong alang sa paghatang ug konteksto o pagpasabot kung unsa ang "giingon" sa larawan?

Mga Larawan sa Sports

Hawod kaayo!

Gapahambog!

Hawod kaayo!

Gapahambog!

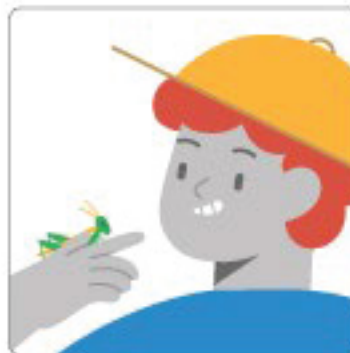
Sa unsang paagi mausab sa mga pulong ang kahulugan sa larawan

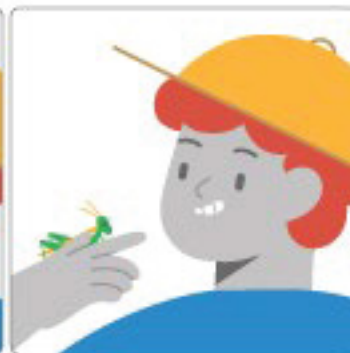
Orihinal nga sining nakatag-og sa unang ganti.

Gubot kaayo

Nakadisubre ko ug bag-ong matang sa kalibutang!

Mmm panihapon!

Nakuha nako!

Awkward - bisan gamay wala gani!

Kinabataan nga siyentista sa kalibutan!

Nerd. #lame

Sa kadugayan, naa na jud koy kaugalingong telepono!

Gihatag sa akong mama ang iyang karaan walay ayon nga telepono. :/

Sa kadugayan, naa na jud koy kaugalingong telepono!

Gihatag sa akong mama ang iyang karaan walay ayon nga telepono. :/

Interland: Kind Kingdom

Makatakod ang tanang klase sa "vibes", makaayo man o makadaut. Sa bahin sa lungsod nga hayag kaayo ang adlaw, naay mga aggressor nga nagpakalat ug negatibong lihok ug gawi sa tanang lugar. I-block ug i-report ang mga tigsamok aron mapugngan ang ilang pagsakop ug ipakita ang kaayo sa ubang Internaut para ibalik ang kalinaw sa lugar.

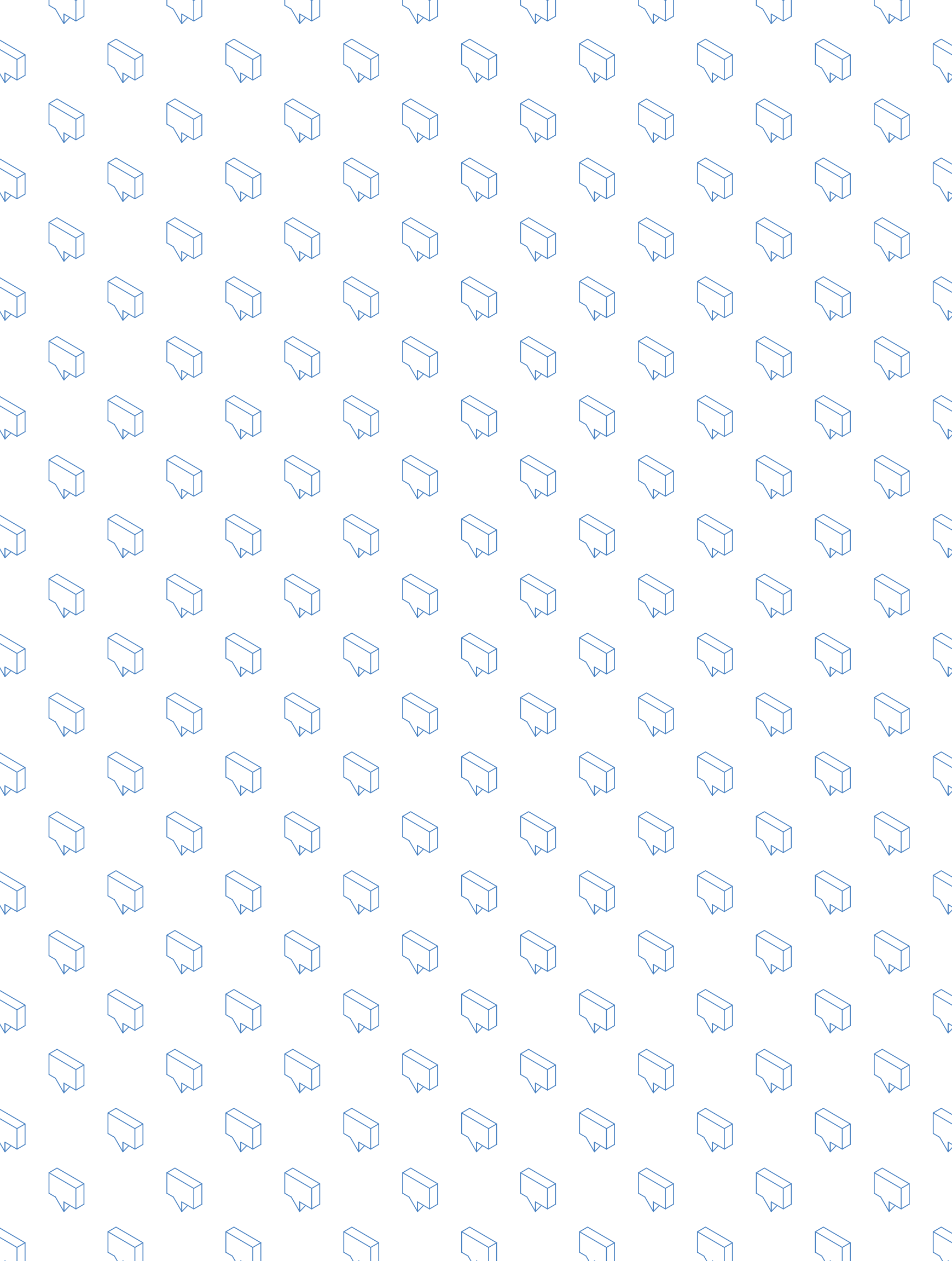
Pag-abri ug usa ka web browser sa imong desktop o mobile device (pananglitan, tablet), ug bisitaha ang g.co/KindKingdom.

Mga topiko sa panaghisgut

Ipadula sa imong mga estudyante ang Kind Kingdom ug gamita ang mga pangutana sa ubos sa pag-aghat ug dugang nga panaghisgut bahin sa mga leksiyon nga nakat-unan sa dula. Kasagaran sa nila labaw nga makakat-un sa kasinatian pinaagi sa pagdula nga mag-inusara, pero mahimo usab nimo sila nga ipares-pares. Mas makatabang kini ilabina sa mas bata nga mga estudyante.

- Unsa ang senaryo sa Kind Kingdom ang labaw kang maka-relate ug ngano?
- Ihulagway ang usa ka panahon nga nakapakita ka ug maayo sa ubang tawo online.
- Sa unsang sitwasyon kinahanglan i-block ang usa ka tawo online?
- Sa unsang sitwasyon kinahanglan i-report ang pamatasan sa usa ka tawo?
- Sa imong hunahuna nganong gitawag ang karakter sa Kind Kingdom nga tigsamok? Ihulagway ang mga kinaiya niini nga karakter ug sa unsang paagi ang mga aksyon niini nakaapekto sa dula.
- Akapausab ba ang imong pagdula sa Kind Kingdom sa imong plano kung unsaon nimo paggawi sa ubang tawo? Kung mao, sa unsang paagi?

Isulti kung naay pagduda

Pagpatin-aw ug pagdasig sa Internet Brave nga kinaiya

Sumaryo sa mga Leksyon

Buluhaton 1: **Kanus-a mangayo ug tabang**
Buluhaton 2: **I-report usab ni online**
Buluhaton 3: **Unsay buot ipasabot sa pagkamaisogon?**

Mga tema

Hinungdanon nga masabtan sa mga bata nga wala sila mag-inusara kung makakita sila ug mga content online nga makapahimo nila nga dili komporable – ilabina kung kini makapasakit kanila o sa ubang tawo. Kinahanglan nga dili sila magpanuko sa pagpangayo ug tabang gikan sa usa nga ilang gisaligan. Maayo usab nga ilang mahibal-an nga naay lain-laing paagi nga mahimog maisogon ug mohimo ug aksyon, gikan sa pagpakig-estorya bahin niini offline hangtod sa paggamit sa reporting tools online.

Tumong alang sa mga estudyante

- ✓ **Masabtan** ang mga matang sa sitwasyon nga nahingahanglang mangayo ug tabang o makig-estorya sa usa ka gisaligan nga adulto.
- ✓ **Maghunahuna** kung unsa ang mga kapilian aron sa pagpakita ug pagkamaisogon ug ngano nga hinungdanon ang pag-apil sa mga adulto sa panag-estorya.

Mga Gisunod nga Regulasyon

ISTE Standards for Educators: 1c, 2c, 3a, 3b, 3c, 4b, 5a, 5b, 6a, 6b, 6d, 7a
ISTE Standards for Students 2016: 1c, 2b, 3d, 4d, 6a, 7a, 7b, 7c
AASL Learning Standards: I.a.1, I.b.1, I.b.2, I.c.1, I.c.2, I.c.3, I.d.3, I.d.4, II.a.1, II.a.2, II.b.1, II.b.2, II.b.3, II.c.1, II.c.2, II.d.1, II.d.2, II.d.3, III.a.1, III.a.2, III.a.3, III.b.1, III.c.1, III.c.2, III.d.1, III.d.2, IV.a.2, IV.b.3, V.a.2, V.a.3, V.c.1, V.c.3, V.d.1, V.d.2, V.d.3, VI.a.1, VI.a.2, VI.a.3, VI.d.1, VI.d.3

Isulti kung naay pagduda

Bokabularyo

Dili mahadlok: Isog; dili kinahanglang nga walay kahadlok, tungod kay ang mga tawo mahimong isog ilabina kung sila nahadlok o gikulbaan, pero nangayo gihapon ug tabang o nihimo ug positibong aksyon

Nakompromiso nga account: Usa ka online account nga nakuha sa laing tawo ug nga wala ka nay kompleto nga kontrol niini.

Student agency: Usa ka lakang nga labaw pa sa paggamit sa mga estudyante sa ilang tingog aron mobarug, ang student agency mao ang kapasidad nga mohimo ug aksyon o paghimo ug kausaban; lakip na ang pagprotekta o pagbarug alang sa kaugalingon o sa uban; kasagaran nga gilantaw ingong kinahanglanong bahin sa pagkalungsoranon

Trust: Ang lig-on nga pagtuo nga ang usa ka butang o tawo kasaligan, matinud-anon, o makaarang

Kanus-a mangayo ug tabang

Ang usa ka tambag nga kanunay mogawas sa katibuk-an niining leksiyon mao nga: Kung ang mga estudyante makakita ug usa ka butang nga makapahimo nila nga dili komportable o labaw pa, dasiga sila sa pag-report niini – magmaisogon ug makig-estorya sa usa nga gisaligan nila, lakip nimo, ang prinsipal, o ang ginikanan. Kini nasabtan na sa mga estudyante gikan sa usa sa mga leksiyon, apan aron lang sa pagsiguro, ania ang paghisgut sa klase nga espesipikong nagtutok sa prinsipyo sa "Isulti kung naay pagduda". Adunay listahan sa mga sitwasyon sa ubos nga nagpakita nga makatabang gyud ang pag-sulti.

Pahinumdom sa mga magtutudlo:

1. Ang mga bata gitudluan ug gikondisyon sukad pa sa kaniadtong mga henerasyon nga dili mahimong "tabian" ug kini naandan sa katilingban, ug ang mga eksperto sa pagpugong sa bullying naningkamot pag-ayo aron matabangan ang mga bata nga masabtan ang kalainan tali sa "pagtabi" ug pagpangayo ug tabang. Tabangi ang imong mga estudyante nga makasabot nga ang pagpangayo ug tabang kung mahitabo and dili maayong mga kahimtang online maoy dili "pagtabi"; kini mahitungod sa pagpangayo ug tabang alang sa ilang kaugalingon o sa ilang mga higala kung naay usa nga nasakitan.
2. Magpalambo sa bukas nga komunikasyon sa imong klasehanan ug pahinumdumi ang imong mga estudyante nga ikaw kanunay anaa alang sa pagsuporta sa student agency ug sa husto nga pag-report.
3. Sa paghisgut sa ubos, sa bisan unsang higayon nga ang mga estudyante mopaambit bahin sa mga panahon nga nangayo sila ug tabang sa mga adulto, siguroha nga ang tono sa panag-estoryahanay mao ang makapabati kanila ug kalipay ug maisogon nga nihimo sa aksyon, ilabi na kung nagsulti sila atubangan sa ilang mga higala.

Tumong alang sa mga estudyante

- ✓ **Pag-ila** nga ang pagpangayo ug tabang para sa kaugalingon o para sa uban timaan sa kalig-on.
- ✓ **Paghunahuna nga magkauban** sa mga sitwasyon diin ang pagsulti labing makatabang.

Mag-estorya ta

Ania ang tibuok listahan sa mga sitwasyon nga mahimo nimong masugatan online. Dili tingali nato ni mahuman tanan tungod kay naglaum ko nga mopataas mo sa inyong mga kamot kung naa moy mahinumduman nga sitwasyon nga inyong naagian ug unsa ang inyong gihimo bahin niini, aron atong mahisgutan nga magkauban ang maong sitwasyon!

Mga nakat-unan

Tingali dili kini kanunay nga ingon niini, apan ang pagpangayon ug tabang kung wala ka makahibalo kung unsa ang imong buhaton maoy pagpakita ug kaisog. Kung kini alang sa pagtabang sa imong kaugalingon o sa uban sa paghupay gikan sa usa ka makapaskit nga butang o ang pagpahunong sa kadaut nga mahitabo, maoy maalamon ug maisogon.

Mga topiko sa panaghisgut

1. **Basaha nga hilom ang listahan** sa inyong kaugalingon. Samtang inyon kining gihimo, paghunahuna kung nahibato na ba sa inyo ang uban niini nga kahimtang, kung gusto ba ninyo nga mangayo ug tabang sa bisan hain niini, ug kung inyo kining gihimo o wala.
 - Pamati nimo nga nakompromiso ang imong account. (Higayon sa paghisgut: Unsa ang imong mahimo aron mahimong mas kusgan ang imong account security?)
 - Nagkinahanglan ka ug tabang sa paghinumdom sa password.
 - Dili ka sigurado kung ang usa ka butang usa ka scam o sa imong hunahuna na-ilad ka niini. (Higayon sa paghisgut: Unsa ang mga nagpasidaang ilhanan?)
 - Naay nisulay sa paghisgot uban kanimo online bahin sa butang nga nakapahimo nimo nga dili komportable.
 - Nakadawat ka ug makahadlok nga mensahe o komento gikan sa dili nimo kaila. (Higayon sa paghisgut: Unsa ang makahimo sa usa ka butang nga makahadlok?)
 - Gusto nimo nga hisgutan ang gisulti sa usa ka tawo online nga maayo O dautan.
 - Nabalaka nga nga kay na-share nga dili angay online. Isulti lang ang mga butang nga komportable nga i-share, ug kung dili, isulti lang kung unsa ang imong gihimo bahin niini.
 - Nakita nimo ang imong higala nga nakasakit sa laing klasmeyt online.
 - Nakita ka naay usa nga nanghulga nga magsugod ug away o manakitan sa uban.
 - Naay nag-post ug peke nga profile bahin sa laing estudyante.
 - Nabalaka ka alang sa laing estudyante tungod sa ilang gi-post o gi-text. (Higayon sa paghisgut: Usahay lisod mohimo ug usa ka butang nga makapasuko sa imong higala, pero dili ba nga mas importante ang ilang pagkahimong luwas ug ang ilang kaayuhan?)
2. **Mopataas sa kamot** kung gusto nimong isulti kanamo kung unsa ang imong gibuhad (ug wala buhata) ug ngano. Kung napilian na kini sa uban, tan-awa kung naa kay lain nga mahimon natong estoryahan.
3. **Atong hisgutan** ang maong mga sitwasyon.

Pahinumdom sa mga magtutudlo:

Ang paghimo ug panel sa mga estudyante o working group sa inyong eskwelahan (o sa middle/high school sa inyong distrito) mahimong labing epektibo nga paagi sa pagtukod ug student agency mahitungod niini nga topiko. Kung naa nay usa ka panel ob peer mentoring group sa inyong eskwelahan, awhaga ang mga mentor nga hisgutan ang mga senaryo sa ibabaw ngadto sa mas bata nga mga estudyante ug ipaambit ang ilang kaugalingong mga kasinatian sa pag-atubang niini.

I-report usab ni online

Gamit ang device sa eskwelahan aron nga ipakita kung asa i-report ang mga dili angay nga content ug pamatasan sa mga app, ang klase maghunahuna ug lain-laing matang sa content, magdesisyon kung i-report ba kini, ug hisgutan kung nganong i-report kini o nganong dili.

Tumong alang sa mga estudyante

- ✓ **Mahibalo** sa mga online tool alang sa pag-report sa pag-abuso.
- ✓ **Paghunahuna** kung kanus-a kini gamiton.
- ✓ **Makig-estorya** ngano ug kanus-a i-report pag-abuso.

Mag-estorya ta

Kung ang pagkadautan ug uban pang dili angay nga content makita online, ang mga tawo adunay kapilian sa paghimo ug aksyon. Sa ulahing buluhaton atong nahisgutan ang mahitungod sa usa nga labing importante: ang pagsulti ngadto sa usa nga imong gisaligan. Ang laing kapilian mao ang pag-report niini sa app o service kung asa nimo kini nakit-an, nga makatabang aron nga ma-delete ang content. Importante nga maanad sa paggamit sa mga online reporting tools.

Kinahanglan nga batasanon sa mga estudyante ang pagkuha ug screenshot sa mga panag-estoryahanay o kalihokan nga makadaot o makaduda sa dili pa gamiton ang pag-block o ang mga (nga mohimo sa rekord sa kalihokan nga dili na ma-access). Kini magsiguro nga makakita ang kasaligang adulto kung unsa ang nahitabo ug makatabang sa pagsulbad niini nga kahimtang.

Buluhaton

Mga kinahanglanong materyales:

- Handout: worksheet sa "I-report usab ni online!"

1. Maghunahuna kung unsaon pag-report sa problema

Pagkuha ug daghang device nga pwedeng gamiton sa imong klase. Kung naay ubay-ubay, bahina ang klase ngadto sa mga grupo. Magkauban nga sa pagpangita sa bisan tulo ka mga school-related account alang sa pag-report sa mga dili angay nga content o pamatasan. (Kung usa lang ang device o kompyuter sa sulod sa klase, magpuli-puli ang grupo sa mga estudyante sa paggamit niini.)

2. Pagsusi sa mga senaryo

Susihon sa klase ang pito ka mga senaryo nga naa sa worksheet.

3. I-report ba nimo kini?

Awhaga ang mga estudyante nga mopataas sa ilang kamot kung ilang i-report ang content; ug awhaga mopataas sa ilang kamot kung dili nila i-report ang content.

4. Kung mao, ngano?

Awhaga ang usa nga mo-report sa pagsulti sa klase ngano iyang i-report, ug ang usa nga dili mo-report nganong dili niya i-report.

Pahinumdom: Talagsa ra nga adunay usa lang ka husto nga tubag o pamaagi. Siguroha nga nahibal-an kini sa klase sa dili pa magsugod ang panaghisgut.

Nakat-unan

Kadaghan sa mga apps ug services adunay mga tool alang sa pag-report ug/o pag-block sa mga dili angay nga content, ug kini makatabang sa mga nalangkit nga mga tawo, ilang komunidad, ug ang ila mismong mga platform kung gamiton nato ang mga tool. Sa dili pa i-block o i-report ang dili angay nga content, kanunay nga maalamon ang pagkuha ug screenshot aron naa kay rekord sa kahimtang.

I-report usab ni online

Basaha ang matag senaryo sa ubos ug mopataas sa kamot kung imo ba kining i-report sa app or service kung diin nimo kini nakit-an. Pag-andam sa pagpatin-aw kung ngano imo kining i-report ug kung ngano nga dili ug ngano kana ang imong napiling himoon, pagkahuman hisguti sa klase ang maong mga pagpili.

Pahinumdom: Ang tanan kinahanglan nga makahibalo nga panagsa ra adunay usa ka husto nga pagpili sa pwedeng himoon, mao nga makatabang ang panaghisgut.

Dili kinahanglang maguol ang matag usa kung unsa ang ilang nabiling himoon. Bisan ang mga adulto wala kanunay makahibalo kung kanus-a ug unsaon pag-report.

Sitwasyon 1

Usa ka estudyante nag-post ug larawan sa grupo sa usa ka public nga account, ug dili nimo gusto ang imong hitsura didto. I-report ba nimo ang larawan o dili? Unsaon nimo pagtubag?

Sitwasyon 2

Naay naghimo ug account gamit ang pangalan ug larawan sa imong klasmeyt. Gibinuangan nila ug gihimong meme ang larawan pagkahuman nga guhitan ug bigote ug uban pa. I-report ba nimo ang account o dili?

Sitwasyon 3

Naay wala nagpa-ila nga account nga nag-post ug daghang makasakit nga mga komento bahin sa usa ka estudyante sa imong eskwelahan, pero pamati nimo naka-ila ka kung kinsa kini. I-report ba nimo ang mga komento o dili?

Sitwasyon 4

Usa ka estudyante naghimo ug account ug pangalan sa inyong eskwelahan ang gigamit nga screen name ug nag-post ug mga larawan sa mga estudyante nga naay mga komento nga mabasa sa tanan. Ang uban sa mga komento makapasakit sa mga estudyante, ang uban mga komplemento. I-report ba nimo ang makapasakit nga mga komento, ang tibuok account, o himoon nimo ang duha?

Sitwasyon 5

Usa ka gabii, nakit-an nimo nga nagkomento online ang usa ka estudyante nga nga nanghagit ug away sa laing estudyante ugma sa lunchroom. I-report ba nimo ang komento online o dili? I-report ba nimo sa magtutudlo o sa principal sa sunod adlaw o dili? O himoon ang duha?

Sitwasyon 6

Nagtan-aw ka ug usa ka cartoon video ug kalit naay dili normal nga content nga siguradong dili angay sa mga bata ug dili ka komportable niini. I-report nimo o dili?

Sitwasyon 7

Nagdula mo ug online game sa imong mga higala sa dihang naay kalit nga nakig chat sa nga dili ninyo kaila. Wala sila nagbinastos o unsa pa man, pero wala mo nakaila kanila. Pasagdan lang ba nimo sila o imong i-report?

Unsay buot ipasabot sa pagkamaisogon?

Hinganlan sa mga estudyante ang usa ka tawo nga nakahimo ug usa ka butang nga ilang giisip nga maisogon. Sa paghunahuna ug maayo sa ilang napili, pangutan-on sila sa pagsusi kung diin gikan ang ilang ideya mahitungod sa kaisog.

Pahinumdom sa mga magtutudlo:

Kitang tanan nahibalo nga ang panghunahuna sa mga tawo mahimong maimpluwensyahan sa media. Mao nga aron matabangan ang mga estudyante nga mapalambo ang ilang kahibalo bahin niini, labaw nga makatabang ang “pag-estorya niini” – paghunahuna nga magkauban kung ngano nga nahitabo kini. Ania ang pipila ka mga importante nga butang nga angay hunahunaon:

- Ang atong mga ideya nahulma sa tanan nga atong makita, madungog, ug mabasa.
- Gitan-aw nato ang kahulugan sa atong mga nakita pinaagi sa lente sa atong kaugalingong mga kasinatian, mao nga makakuha kita ug lahi kaayo nga mensahe gikan sa parehas nga media.
- Kita makakat-on ug daghan (usahay labaw pa) gikan sa mga larawan kay sa mga pulong.
- Ang media literacy makatabang sa pagkontra stereotypes pinaagi sa pagtabang kanato nga makaamgo sa (ug sa pagpanutana) mga impluwensya – ilabina kung kini gabalik-balik. Pananglitan, kung ang nakita-an nga mga bayani tanan lalaki, tingali makakuha kita sa ideya nga ang mga lalaki mas lagmit nga mahimong bayani – bisan nga walay nagsulti kanato nga ang mga babae dili mahimong mga bayani (ang pagkawalay impormasyon usab usa ka butang nga angay bantayan).

Tumong alang sa mga estudyante

- ✓ **Maghunahuna** kung unsa ang pasabot nga mahimong isog, lakip kung unsa ang pasabot nga mahimong isog online.
- ✓ **Pag-ila** kung asa gikan ang atong mga ideya mahitungod kung unsa pasabot sa pagkamaisogon.
- ✓ **Makakat-on nga kanunay** mangutana: "Unsa ang wala nila gisulti?"

Mag-estorya ta

Kung maghunahuna ka sa pagkamaisogon, imong bang mahunahunaan ang mga superhero sa pelikula? Tingali mga bombero? Kana maayo nga mga pananglitan, pero angay nga mahinumduman nato nga kita usab pwede mahimong maisogon.

Buluhaton

Mga kinahanglanong materyales:

- Papel ug butang nga masulatan sa matag estudyante
- Paagi sa paghimo ug listahan nga makita sa tanan
- 3 ka dagko nga mga label na naay dagko nga letra na makita sa mga estudyante mga 8–10 pulgada ang gilay-on sa matag katagorya: "Usa ka karakter sa media" (dili tinuod nga tawo); "Usa ka tawo nga personal nga kaila nako"; "Usa ka tawo nga nadunggan nako" (sa history o sa balita)

Sa dili pa magsugod, ipapilit ang matag usa sa label sa 3 ka lugar sa sulod sa klasehanan.

1. Karong adlaw mag estorya ta mahitungod sa pagkamaisogon

Sa usa ka papel, isulat ang panagalan (o trabaho kung wala ka kahibalo sa pangalan) sa usa ka tawo – tinuod o dili tinuod, buhi karon o sa karaang panahon – nga sa imong hunahuna nakapakita ug pagkamaisogon. Ayaw usa ipakita ang imong gisulat...unya na.

2. Sayon ba o lisod ang paghunahuna sa usa ka tawo?

Tindog kung sa imong hunahuna sayon. Kung lisod, ngano sa imong hunahuna? Naghisgut ba kita kanunay bahin sa pagkaisog, o dili kanunay? Asa ka kasagaran makakita o makadungog bahin sa mga tawo nga nagbuhat ug maisogong butang?

3. Ang dakong pagpadayag

Karon mahimo nimong ipadayag kung unsang tawo o karakter ang imong gipili pinaagi sa pag-adto sa label nga mohaum sa matang sa imong napiling indibidwal

Busa mag-estorya ta. Matikdi kung pila sa imong gipanganlan maoy karakter sa media o bisan tinuod nga tawo nga imong lang nahibal-an pinaagi sa media (sama sa libro o pelikula). Unsa ang ikasulti niina kanimo kung diin gikan ang imong mga ideya mahitungod sa kung unsa kahulugan nga mahimong maisogon?

Ang media nanginahanglan nga mokita ug kwarta, ug kana nagpasabot nga kinahanglan nila nga ang kadaghanan kanato motagad kanila. Ilang gipakita kanato ang ang labing dramatiko, puno sa aksyon nga mga matang sa kaisog. Mao nga makit-an nato ang daghang mga superhero ug mga first responder ug mga sundalo. Kana mahimong maayo nga pananglitan, pero siguradong nga wala nila gisulti ang tibuok nga estorya, dili ba? “Unsa ang wala nila gisulti?”

Unsa pa ang ubang mga pananglitan sa kaisog? Asa pa nimo nahibal-an kung unsa ang gipasabot sa pagkaisog?

4. Dugang pagpadayag

Sa mga grupo nga naa ka karon, hisguti ang mga rason sa imong mga pagpili: Unsay nakapahimo sa tao ga inyong napili nga maisogon? Naa bay mga kalainan sa mga kaisog nga nahimo sa mga tawo sa tinuod nga kinabuhi ug sa mga karakter sa media - kung naa, unsa ang mga kalainan?

Pagkahuman sa pila ka minuto sa pagpanaghisgut, tiguma pag-usab ang klase ug – sa whiteboard o easel – pagsulat.

Maghunahuna kita bahin niin:

- Gihinganlan ba nimo ang usa ka tawo nga nagluwas sa uban gikan sa pisikal nga peligro? (*Mopataas sa imong kamot kung "oo" ang imong tubag sa matag pangutana.*)
- Gihinganlan ba nimo ang usa ka tawo nga nibarog alang sa usa nga gi-bully? Kadaghanan sa mga tawo mouyon nga ang pagluwas sa usa ka tawo gikan sa pisikal nga kasakit, labi na kung ikaw mahimong masakitan, maoy maisogon.
- Unsa ang mahitungod sa usa ka tawo nga nagluwas sa uban nga dili masakitan ang ilang pagbati - o buotan o matinabangon sa usa ka tawo nga nasakitan ang ilang pagbati? Kana ba maisogon gihapon?

Mopataas sa kamot kung naa kay ikasulti kanako mahitungod sa usa ka tawo nga maisogon sa laing paagi – o kung naa kay laing matang sa pagkamaisogon nga nahunahunaan.

Opsyonal: Bahina pag-usab ang klasehan sa tulo, niining higayuna bahina kini niining mga dapita:

- a) Babaye ang naa sa akong papel.
- b) Lalaki ang naa sa akong papel.
- c) Ang tawo sa akong papel wala magpaila nga lalaki o babaye.

Kung maghunahuna ka sa pulong nga "isog", usa lalaki o bata nga lalaki ba imong mahunahunaan? Usa ka babaye o bata nga babaye? Unsa ang hitsura sa kaisog sa mga babaye/batang babaye? Lahi ba kini sa kaisog sa mga lalaki/batang lalaki? Ngano sa imong hunahuna?

5. Hisguti kung unsa ang mga kinaiya sa pagkamaisogon

Tan-awa pag-ayo ang imong nahimong lista kung unsa ang mga kinaiya sa pagkamaisogon. Hisguti:

- Mahanduraw ba nimo ang imong kaugalingon nga mohimo sa bisan unsang butang nga naa sa listahan?
- Makahunahuna ka ba ug usa ka sitwasyon diin ang pagkamabination maoy maisogon?
- Unsa kung mahitungod online (o sa telepono) – makahunahuna ka ba kung unsaon ka nga mahimong magmaisogon online?

Nakat-unan

Ang kaisog mao ang pagbutang sa kaugalingon sa peligro aron sa pagtabang sa uban tawo – sa tanang paagi. Mahimong hulmahon sa media ang paagi sa atong paghunahuna mahitungod sa kung unsa ang kahulag sa kaisog, apang wala kanunay gipresentar sa media ang tanan nga posibilidad, Mao makatabang ang pagpangutana, “Unsa ang wala nila gisulti?” Kung online ta, kinahanglan usab natong ibutang ang kaugalingon sa peligro aron sa pagluwas sa tawo nga dili masakitan ang ilang mga pagbati. Kitang tanan makapili nga mahimong maisogon.

